

sadržaj

BROJ 79–80, JANUAR–FEBRUAR 2005, GODINA X

uvodnik

Sonja Biserko

Strategija odugovlačenja 3

kosovo: godina izazova

Miroslav Filipović

Vrtlog balkanskog cunamija 4

Olga Popović Obradović

Cilj ili sredstvo nacionalne politike 6

Olga Popović Obradović

Pogled u "zlatno doba" srpske demokratije 9

Stipe Sikavica

Strepnja od "vruće" godine 12

srbija – godina praznog hoda

Teofil Pančić

Uspavani u močvari 14

Bojan Tončić

Skrovište mrtve Vojske 15

Bojan al Pinto-Brkić

Politika i pragma 16

Nastasja Radović

Čedomir Jovanović kao *persona dramatis* 17

rasprava

Latinka Perović

Pred sudom istorije 19

revizija istorije

Slobodanka Ast

Dželati kao žrtve 24

srbija u zamci dogmatskog mišljenja

Sonja Biserko

Bilans promašenog projekta 27

Intervju

Milan Šahović

Očekivali su više nego što možemo da damo 35

sudbina državne zajednice

Vojislava Vignjević

Čekajući referendum 40

Dimitrije Boarov

Kriza autonomista 41

o neofašizmu i antifašizmu

Sead Hadžović

Srbija sama sebi okreće leđa 42

ujedinjene nacije

Ljubiša Sekulić

Mir i bezbednost novi planetarni prioritet 44

povelja na licu mesta

Gordana Perunović Fijat

Kikinda: Radikalno plavo u koloru 46

umesto eseja

Nenad Daković

Politički kišobran 48

sport i propaganda

Ivan Mrđen

Smrt društveno-sportskog radnika 49

malo poznata istorija

Branko Pavlica

Migracije iz Jugoslavije u Nemačku 50

nova izdanja

Olga Zirojević

Dragocena građa 52

naša pošta

Rade Vukosav

Iz memorandumske riznice 53

Sulejman Hasanović

Zataškavanje istine o tragediji 54

HELŠINŠKA POVELJA – glasilo Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, ISSN 1451-6195

Zmaj Jovina 7, Beograd, tel. 011/3032-408; fax. 636-429; e-mail: povelja@eunet.yu

Internet izdanje: <http://www.helsinki.org.yu>

Glavni urednik: Seška Stanojlović

Korice: Ivan Hrašovec

Ovaj broj Helsinške povelje štampan je zahvaljujući pomoći
Norveškog helsinškog odbora za ljudska prava

PIŠE: SONJA BISERKO

Strategija odugovlačenja

Prošlogodišnji martovski događaji isprovocirali su ubrzano stavljanje Kosova na dnevni red međunarodne zajednice. Nerešen status je podsticao osećanje neizvesnosti kod albanske populacije, jer je nakon intervencije ona živela u uverenju da je nezavisnost samo pitanje vremena. Zbog pre svega, nespremnosti Srba da se angažuju u izgradnji Kosova, nije bilo značajnog pomaka, kako u reformi, tako i u integraciji Srba u kosovske institucije. I pored vidljivih fizičkih promena Kosova u poslednjih pet godina, frustracija albanske populacije je rasla, što je na kraju dovelo do radikalizacije i martovskog nasilja nad srpskom manjinom. Međutim, međunarodna zajednica je ovoga puta bila svesna kompleksnosti situacije, te je izbegla crno-bele analize. Odluka da ubrza rad na statusu Kosova bila je i rezultat uverenja da bi u suprotnom radikali na jednoj i drugoj strani rešavali status po martovskom scenariju. Podela Kosova po etničkoj liniji bio bi još jedan poraz međunarodne zajednice, posebno Evrope.

Beograd je martovske događaje koristio isključivo kao argument za tezu da zajednički život nije moguć, te da je floskula o multietničkom Kosovu neodrživa. Brojne delegacije na čelu sa predstavnicima SPC obišle su evropske metropole kako bi Zapad uverile da Albanci nisu sposobni za državu, te da je podela Kosova neumitan ishod. Da bi ta teza dobila podršku u domaćoj javnosti, Dobrića Ćosić, još uvek ključna ličnost u definisanju srpskog nacionalnog interesa, priredio je knjigu "Kosovo", koja ima karakter testamenta, a svodi sa na nekoliko ključnih tačaka: da je neophodno razgraničenje Albanaca i Srba na kompromisu istorijskog i etničkog prava; da osnova za razgraničenje treba da bude demografsko stanje pre albanskog secesionističkog ustanka i NATO intervencije, uz puno poštovanje ljudskih i nacionalnih prava; da srednjevekovni manastiri Pečka patrijaršija, Dečani i Devič treba da dobiju samoupravni polžaj po atoskom modelu. Ovaj koncept dobio je punu medijsku promociju.

Kako EU postaje ključni faktor u rešavanju balkanske krize, sve više je upozorenja da na Evropu treba gledati sa rezervom. Tako vladika Atanasije Jeftić upozorava Srbe da se "ne jede sve što leti iz Evrope. Daj da vidimo prvo koja je to Evropa, je li to možda ona koja hoće da nam sad uzmu Kosovu. Govore nam: 'Ako Srbi hoće u Brisel, neka se odreknu Kosova'. Vraćamo kartu, ne treba nam Brisel i ulaznica u takvu Evropu kojoj treba da žrtvujemo Kosovo. Moramo da ostanemo svoji na svome. Ako neko ne može da izdrži, onda neka ne truje druge

oko sebe, i neka ne širi svoj defetizam i beznade na druge, jer su i sami beznadežni, izgubljeni, bez duše i savesti. Mi nismo takvi".

SPC se zajedno sa vladom Vojislava Koštunice zalaže za ostanak Kosova u Srbiji. Patrijarh Pavle i SPC su pozvali Srbe sa Kosova da ne učestvuju na kosovskim izborima 2004. godine uprkos pritiscima iz Evrope i SAD. Patrijarh Pavle je čak uputio i pismo V. Koštunici i B. Tadiću povodom izbora na Kosovu bojeći se njihovog podleganja pritiscima sveta. On poručuje: "Za ime Boga, ne pozivajte ostatak progonjenog i mučeničkog srpskog naroda na Kosovu i Metohiji na izbore za organe tamošnje vlasti! Ne pozivajte ga, pa ma ko vas na to nagovarao ili prisiljavao! Jer, naš nedavni Sabor je, posle afirmativnog stava o učešću na izborima, odmah u produžetku, svima koji zagovaraju bezuslovni izlazak Srba i manjinskih versko-etničkih zajednica na zakazane izbore, postavio ključno pitanje: 'U kojoj državi na svetu se može zahtevati izlazak na izbore pod uslovima u kojima su ljudi lišeni, ne samo elementarne bezbednosti i osnovnih ljudskih prava, pa i prava na kretanja, nego i samog prava na život'... Zar je potreban naš pristanak za našu propast, dugoročnu ili konačnu, svejedno?"

SPC smatra da Kosovo ima kapacitet da obnovi naciju i zato i nije čudno što je SPC jedina vidljiva institucija na Kosovu posle NATO intervencije, a da je vladika Artemije prihvaćen kao jedini pravi politički predstavnik Srba na Kosovu.

"Standardi pre statusa" bila je još jedna kupovina vremena od strane međunarodne zajednice, ali se i taj pristup menja nakon što su Srbi odbili da izađu na kosovske izbore. To je bila jasna poruka svetu da Beograd ne želi konstruktivan dijalog. Tada se, po svemu sudeći, međunarodna zajednica odlučila da finalni status Kosova rešava bez Beograda. Ta je poruka, posredstvom Izveštaja Međunarodne krizne grupe (MKG) izazvala burnu reakciju u srpskoj političkoj javnosti i od tada Beograd pokušava da zauzme poziciju koja bi mu omogućila mesto za pregovaračkim stolom. U tom svetlu treba gledati i na iznenandnu posetu predsednika Srbije, Borisa Tadića, Kosovu, koji je tamo izneo maksimalistički stav da je "Kosovo deo Srbije". Glavni zaključak MKG je da međunarodna zajednica treba da sazove međunarodnu konferenciju o Kosovu, ne kasnije od jeseni 2005. godine, na kojoj bi se donela odluka o uslovnoj nezavisnosti Kosova, bez obzira da li će Beograd učestvovati na konferenciji i prihvatiti rezultate u pogledu finalnog statusa Kosova. MKG je izričito protiv podele

Kosova, kao i sve evropske prestonice, ali i Vašington. Nakon martovskih događaja, bilo je dosta flertovanja sa tezom o podeli Kosova "ukoliko se dve strane dogovore", ali se u međuvremenu i od toga odustalo.

Po prvi put su međunarodni predstavnici jasno artikulirali i odgovornost Beograda, jer su dosadašnje primedbe uglavnom bile usmerene na Albance. Kofi Anan, generalni sekretar UN, ukazuje da je "nespremnost Srba na Kosovu da se angažuju u dijalogu i podrže primenu standarda sputala napredak", dok "većina vlasti u Beogradu nije podržala ušesće Srba sa Kosova u prelaznim institucijama". Predstavnik UN na Kosovu, Soren Jesen Petersen, je rekao da bi za "Srbe bilo bolje da budu unutar privremenih institucija, jer tako mogu najbolje braniti svoje interese", te da bi "trebalo da prestanu da stalno čekaju na odluke Beograda".

Najveći problem imaju Srbi sa Kosova, jer ih je Beograd od samog početka instrumentalizovao ne vodeći računa o njihovom stvarnom interesu. Sprečen je njihov izlazak na izbore, a Petković, koji se odvažio da preuzme mesto ministra za povratak u Haradinajevoj vladi, naišao je na optužbe i osudu. Neki Srbi sa Kosova su ipak svesni da je njihovo integrisanje u kosovske institucije jedino pravo rešenje, ali se postavlja pitanje da li oni mogu izdržati pritisak Beograda. U suprotnom, može im se desiti scenario poput onog u Hrvatskoj. Tako *Srpska lista* traži od vlade Srbije da se izjasni o učestvovanju Srba u radu privremenih kosovskih institucija. Oni traže, pre svega, mišljenje i stav od predsednika vlade Vojislava Koštunice, koji je bio protivnik učestvovanja Srba na izborima. Nisu propustili da kažu da je "veoma (je) bitno naše aktivno učešće kako bismo pokazali da se standardi ne poštuju i ne ispunjavaju u institucijama sistema".

Diplomatsko aktiviranje Beograda išlo je u svim pravcima. Prestala je i promocija Ćosićeve knjige. Dušan Bataković, koji se godinama prilikom svojih poseta Vašingtonu takođe zalagao za podelu Kosova, sada je zauzeo poziciju da je formula – "više od autonomije, manje od nezavisnosti" realističan okvir u kojem treba tražiti uzajamno prihvatljivo rešenje. Miroljub Labus, potpredsednik vlade, pokušava da se nametne kao razumniji političar, pa kaže da vreme ne radi za Srbe. On je još u u novembru 2004. godine predložio međunarodnu konferenciju, želeći time da preuzme inicijativu, kako Srbija ne bi bila u stalnoj defanzivi. Po njemu, na toj konferenciji treba postići sporazum o načinu zaštite manjinskih prava, decentralizaciji, entitetima, prelaznom suverenitetu i kolektivnoj bezbednosti. On ističe da Srbi treba da dobiju teritorijalnu autonomiju koja podrazumeva dva entiteta na Kosovu, što je u suštini opet – podela Kosova.

Ovakav preokret u ponašanju Beograda, nažalost, nije izraz prihvatanja realnosti i shodno tome adekvatnog rešenja kosovskog pitanja, već samo simulacija usmerena na kupovinu vremena. Više nego ikad se insistira na standardima i demokratiji na Kosovu, kao da oni cvetaju u samoj Srbiji. Na sednici Saveta bezbednosti u Njujorku, Nebojša Čović, koji sada zastupa najradikalniji stav, istakao je da "očekuje merljivost standarda u smislu povratka, bezbednosti, slobode kretanja i svih drugih parametara", te da "ne zna na čemu je osnovan optimizam da će se u narednih nekoliko meseci

sprovesti ono što nije sprovedeno za nekoliko godina". On se tom prilikom pozvao i na situaciju u Bosni i Hercegovini, pre svega kao primer neuspelog multietničkog koncepta. Nije, pri tome, izneo da su upravo Srbi ti koji opstruiraju multietničku Bosnu i Hercegovinu. On napominje da su za izgradnju multietničkog društva neophodne decenije, što je tačno. Ali bez učešća obe strane, teško je očekivati da do takvog procesa uopšte dođe. Normalno je i poželjno da Beograd ima učešće u pregovorima, ali ne uvek ucenjujući sve druge. Nažalost, Beograd je do sada manje-više žrtvovao Srbe u Hrvatskoj i BiH, pa što da ne i na Kosovu. Još pre početka rata, Dobrica Ćosić i mnogi drugi, sada optuženici u Hagu, tvrdili su da Srbi ne mogu sa drugima. Uvek je bila važnija teritorija od Srba.

Pozicija Beograda je neiskrena i u ovom trenutku odražava nesposobnost pravljenja bilansa prethodne politike, od koje se nije odustalo. Sadašnje ponašanje više odražava mentalno stanje srpskih nacionalista, koji svoj poraz racionalizuju kroz nove teorije zavere. One se baziraju na tezi da "zapadni krugovi Balkan žele da pretvore u laboratoriju za kreiranje nekakvih novih hibridnih država i hibridnih identiteta, poput Kosovara, Bošnjaka, Sandžaklija", te da Srbija "u ovom trenutku treba da sledi defanzivnu strategiju koja bi se zasnivala na odbijanju da se uopšte pristupi nekakvom konačnom rešenju". Dakle, srpska strana treba samo da insistira na skrupuloznom i stopostotnom primenivanju Rezolucije 1244, kao bi dobla na vremenu. To se sve oslanja na tezu da treba računati "na eventualnu promenu spoljnih geopolitičkih elemenata u jednačini, koja se ne tiče samo Bosne i Kosova, Haga i budućnosti SCG".

Vrtlog balkanskog cunamija

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

Samozadovoljstvo međunarodne zajednice je isuviše dugo kreiralo politiku na Kosovu. Iza zavese prividnog mira i uspeha, gomilali su se tamni oblaci. Potencijal za obnavljanje nasilja je veoma realan. U Beogradu, posle nekoliko lepih godina, opet sede "rđavi momci" koji bi da premeštaju reke i planine onako kako njima odgovara. Nije dobro kada jednoj lokalno moćnoj državi sa neodgovornom vlašću odgovara rat kao način da reši problem. Mnogo je ljudi na svim stranama kojima je dosta kilavog i siromašnog mira, potkupljive i sterilne policijske i svake druge vlasti i preko svake mere strpljivih zapadnih političara. Međunarodna zajednica zato mora da odluči da li će preuzeti kontrolu nad događajima, ili će

Stopama prethodnika

dopustiti da ih opet preplavi pljavi i krvavi balkanski cunami.

Iako se, gotovo šest godina od vojne akcije NATO magla neizvesnosti nad Kosovom polako razilazi, ostaje i dalje bolno nepoznato, ne toliko kakav će status Kosovo konačno dobiti, nego, kada će doći do prvih kvalitativnih promena koje će život na Kosovu učiniti podnošljivim. Iako je već više puta viđenom medijskom manipulacijom prosečan Srbin odavno naveden da smatra da je na Kosovu teško samo Srbima, a da svi drugi žive dobro – nije tako. Većina od 127.000 uništenih albanskih kuća nije obnovljena, privreda ne postoji, beda i bezakonje caruju i vide se na svakom mestu. Nezaposlenost je neverovatna, a 98 odsto svega što se proda na Kosovu došlo je iz uvoza. Najčešće iz Srbije, najčešće “na crno” i gotovu uvek Ibarskom magistralom. stotine i stotine šlepera baš preko onog čuvenog mosta na Ibru.

Konačni ishod “kosovskog pitanja” je Srbiji odavno poznat i priznat, čak i od najzadrtijih srpskih političara. Beograd nikad više neće odlučivati o Kosovu i njegova uprava nad Pokrajinom ne može nikad više da se uspostavi. Ali i *status quo* je neodrživ. Ekonomska situacija je katastrofalna i ne može da se popravi bez rešenja konačnog statusa Kosova. Bezbednosna situacija je takođe katastrofalna i nju mogu da poboljšaju samo policijski i pravosudni organi vlade Kosova.

Međutim, puna međunarodno-pravna nezavisnost Kosova je podjednako daleko od realnosti, kao i povratak srpskog suvereniteta. Prema povelji Ujedinjenih nacija nije moguće stvaranje nezavisne države na tlu suverene države koja se tome protivi. Međutim, status Kosova ne može da ostane isti kao što je bio pre Kumanovskog sporazuma. Pravu nezavisnost Kosova morao bi da odobri Savet bezbednosti UN, a on to neće, jer se dve stalne članice, Rusija i Kina tome protive. Ujedinjene nacije insistiraju da, pre početka razgovora o konačnom statusu lokalna kosovska vlast ispuní evropske standarde uprave, čak je svojevremeno o tome donet precizan dokument. Međutim, ako to podrazumeva da Kosovo postane zemlja dobra bar kao najlošija evropska država, onda ćemo na to čekati decenijama.

Kosovska dilema će se ovako ili onako rešiti, a kako, to će biti odlučeno u saradnji tri osnovna činioca koji mogu da usmeravaju kosovski proces. Međunarodne zajednice, kosovskih Albanaca i srpske Vlade. Pošto je još uvek veoma, veoma rano za bilo kakve tvrdnje i zaključke, pokušaćemo da u nastavku istaknemo dileme i postavimo pitanja na koja ćemo, možda već ove godine dobiti prve odgovore.

Međunarodna zajednica: Svet već neko vreme okleva da na Kosovu uradi ono što mora, čekajući da se stvari dogode same od sebe, i sve više činilaca shvata da je došlo krajnje vreme da to prestane. Gotovo već šest godina pitanje konačnog statusa se odlaže i ignoriše, a oko dva miliona stanovnika Kosova još uvek živi u međunarodno nedefinisanoj okruženju. To nije dobro, i s vremena na vreme podigne tenzije preko granice bola. Krvavi događaji iz marta prošle godine ne samo da se pripisuju upravo sve kraćem fitilju sve većeg broja stanovnika Kosova, već su uverili i međunarodnu zajednicu da se ne može večno oslanjati na strpljenje i dobru volju lokalnog stanovništva. Što je za ljude i vlast na Kosovu najgore, ne zna se ni šta se čeka, ni do kada će se čekati. Na tezu da se čeka

Nejasna je namera predsednika Borisa Tadića. Ako je “nezavisnost Kosova neprihvatljiva”, onda ono ostaje u sastavu Srbije i on je predsednik svih građana Kosova, dakle i Albanaca. Predsednik se, međutim, nije izjasnio kako misli da se odnosi prema činjenici da na Kosovu žive i Albanci. O Miloševićevim rešenjima tipa “fizlik” i “potkovica”, intenzivno se raspravlja u Hagu i Šeningenu, tako da se bojim da treba pronaći drugi način. Recimo, razgovor! A predsednik je baš to izbegao. Nije jasno ni da li je Boris Tadić putovao na Kosovo kao predsednik Srbije, ili stranke. A najnejasnije je zašto se nije sastao sa nekim istaknutim Albancem. Da nije gadljiv na rukovanje sa optuženima, pokazao je prilikom susreta sa Šilvanačaninom, pa su kosovski Albanci iz Beograda opet dobili poruku da namerna ubistva Albanaca i nisu neki zločin a njihovi izvršioци i nisu neki zločinci. Sa druge strane, Beograd intenzivno zahteva da se uključi u razgovore o konačnom statusu Kosova. Posle ove posete, nije jasno ko to sa srpske strane treba da razgovara sa Albancima, ako to nije predsednik. Možda je ovom posetom neko nešto dobio, ali je Srbija izgubila. Koliko bi samo moja zemlja, moj narod i moj predsednik bili veliki da se na Kosovu dogodilo “ono”. Na našu nesreću, knez Miloš još uvek ne stanuje u Srbiji!

“ispunjenje standarda”, albanski političari odgovaraju da bi to bilo prihvatljivo i tačno kada bi oni zaista bili na vlasti.

“Na Kosovu je na vlasti međunarodna zajednica a ne vlasti Kosova”, rekao je jednom Adem Demači, i “ako neko treba da bude odgovoran za ispunjenje standarda, onda je to UNMIK. A ako neko želi da proverí da li su kosovske vlasti sposobne da sprovedu standarde, onda treba da nam najpre da ovlašćenja”.

Pri tome, kako navodi Nikolas Vajt, treba brzo “pretrčati” preko četiri pitanja. Pretrčati, jer to i nisu ozbiljna pitanja, a ako i jesu odavno su rešena i, ako se i postave, služe jedino za prazno junačenje srpskih nacionalista. Dakle, stanovništvo Kosova nikada neće prihvatiti povratak pod vlast Beograda (1), Srbija to uglavnom i ne želi i njeni političari, “u četiri oka” to stalno ističu zapadnim kolegama (2). Ideja “Velike Albanije” ili neke druge džamahirije odavno ne interesuje nikoga pametnog i ozbiljnog (3), a podela Kosova bi predstavljala neprihvatljiv i opasan presedan za druga potencijalna žarišta (4).

Sa druge strane, rešenje mora da postoji, i međunarodna zajednica ga grčevito traži. Gareth Evans, predsednik Krizne grupe i bivši premijer Australije smatra da svet “jednostavno mora da prevaziđe sadašnji zastoj”.

“Način da krenemo dalje je priznavanje realnosti da se već krenulo ka nezavisnosti, jer postoje uslovi da se to ostvari u funkciji zaštite građana Kosova. Međunarodna zajednica bi se time uverila da neće doći do ponavljanja problema. Mislim da se to može postići međunarodnim nadzorom na neodređeno vreme, kao i međunarodnim učešćem u lokalnom pravosudnom sistemu. Takođe se može postići propisivanjem da nezavisno Kosovo ne može da se pripoji Albaniji, ili bilo kojoj drugoj susednoj teritoriji. Mi smo zbog toga preporučili nezavisnost za Kosovo. Druga opcija ne postoji”.

Ova godina će, po mnogo čemu, biti prelomna i u njoj ćemo po svojoj prilici videti početak rešavanja konačnog statusa. Ako se to iz bilo kojih razloga ne desi, Kosovo bi se moglo ponovo naći u oružanom sukobu koji bi bilo teško zadržati u njegovim granicama. Poslednje informacije ukazuju da se od Kontakt-grupe očekuje da što pre utvrdi vremenski okvir i tajming rešavanja statusa pokrajine uz nezavisnost kao konačni cilj. Svakako, do sada se od svih uslova za ispunjenje standarda profilisao, ako ne jedini, a ono osnovni stav: da zaštita manjinskih prava Srba predstavlja pitanje od koga će ocena napretka i ispunjenja standarda najviše zavisiti.

Cilj međunarodne zajednice je jasan. Stratezi globalnog poretka neće dozvoliti da njihovi građani opet gledaju direktne tv prenose masovnih patnji stotina hiljada ljudi izazvanih čudovišnim zločinima. Oni zato žele dugoročnu stabilnost Kosova, umesto povratka konfliktima iz devedesetih godina. Naravno, stalo im je do trajnog rešenja, ali ni nama ni njima nije preostalo mnogo opcija. Ujedinjene nacije su, zbog relativnog neuspeha svoje misije, sada u fazi političkog zastoja, pa je sve izvesnije isticanje predloga da Kosovo pređe pod protektorat Evropske unije, s tim da njegov formalni status ne bude promenjen, tj. da ono i dalje bude u granicama SCG. Međutim, EU je veoma daleko od odluke da preuzme takvu ulogu. Najmanje verovatan je povratak pod upravu Beograda. To je nerealno zbog mnogo razloga, koje

nikome nije potrebno ni nabrajati, a kamoli objašnjavati. Nema naznaka da bi proces pomirenja mogao da pjočne, Srbija ne smatra da je na Kosovu bilo ratnih zločina, njeno pravosuđe ignoriše masovne grobnice, i, uopšte, postoji opšta atmosfera neprijateljstva prema kosovskim Albancima slična onoj u vreme rata. Beograd sa stupidnom upornošću ponavlja ono što je *in flagranti* netačno, da je “Kosovo srpsko” i ne želi da shvati šta sve treba da promeni da bi Albanci Srbiju počeli da doživljavaju kao svoju državu.

“Da li je Srbija spremna”, pita se Aleks Anderson, direktor Kosovskog projekta, “da se Albanci vrate u Niš i Beograd, da kupuju fabrike na privatizaciji, da budu jednako zastupljeni u policiji i ministarstvima? Ja mislim da nije. U takvim uslovima jedina preostala opcija je kosovska nezavisnost, uz zaštitu manjina. Mi predlažemo da kosovska nacija bude definisana u dogovoru sa međunarodnom zajednicom, a poželjno, i sa Beogradom, koji treba da učestvuje u izradi kosovskog Ustava i pregovara o obliku garancije za manjine”.

Srbi: Već smo više puta ukazivali da Srbija nema nikakav plan za Kosovo, nema čak ni pogrešan plan. Oni potezi, koji se s vremena na vreme vuku, su potezi očajnika, namenjeni domaćoj javnosti, ili, pak, oni potezi za koje političari veruju da će ih učvrstiti na vlasti. Patnje, krv i suze kosovskih Srba nimalo ne interesuju “stratege” iz Nemanjine ulice. Flagrantan primer je ponašanje Vlade povodom nevolja

Cilj ili sredstvo srpske nacionalne politike

PIŠE: OLGA POPOVIĆ OBRADOVIĆ

Kosovo u funkciji znatno većih i ozbiljnijih teritorijalnih aspiracija predstavlja konstantu nacionalne politike moderne srpske države. Suština moderne srpske državne ideje, od samog početka stvaranja nacionalne države bila je i ostala državno ujedinjenje svih zemalja koje se, bilo po etničkom ili istorijskom pravu, smatraju srpskim. Ta državna ideja tokom istorije je nazivana “osveta Kosova” ili, danas češće, povratak Kosova. Politika “osvete Kosova” u istoriji je po pravilu podrazumevala rat za teritorije, ne nužno teritoriju Kosova, odnosno svakako ne samo Kosova. Posebno u XX veku, nakon 1903, kada je dolaskom Karadorđevića na srpski presto započela realizacija projekta Velike Srbije, Kosovo postaje simbol i najjači mobilizirajući faktor teritorijalne ekspanzije, istorijski prostor sa kojim počinje, ali ne i završava širenje srpske države. Kako je to pop Milan Đurić, čuveni radikal, gromoglasno saopštavao u srpskom parlamentu pre prvog svetskog rata. *Zadatak je učitelja u Srbiji uvek bio “da vaspitava decu, da znaju zavetnu misao, kosovske junake... da vaspitavaju podmaldač kako će kao budući građani pokajati Kosovo i stvoriti Veliku Srbiju”. Vekovima je srpski narod robovao i borio se ... samo da osveti Kosovo, i da raskomadano Srpstvo oslobodi ... Mi ne smemo stajati skrštenih ruku, kad nam se čupa iz nedara srpskoga*

naroda .. Bosne, stare srpske kraljvine i Hercegovine- vojvodine Sv. Save...” Prota Đurić je ovo govorio 1908. godine povodom aneksije Bosne i Hercegovine.

Posle nekoliko ratova, nadahnjujući se kosovskim mitom i krilaticom “osveta Kosova”, Srbija je stigla do jugoslovenske države 1918. godine. U njoj je ova krilatica privremeno izgubila svoju funkciju, ali nije zaboravljena. Ona je čuvana u istorijskom pamćenju da bi oživljavala uvek u trenucima krize jugoslovenske države. Na kraju XX veka, kada je Srbija ponovo postavila na dnevni red redefinisine srpskog nacionalnog interesa, “osveta Kosova” je ponovo postala nacionalno politička formula za legitimaciju projekta teritorijalne ekspanzije - kao i ranije, nezavisno od toga da li su se teritorijalne aspiracije temeljile na etničkom ili na istorijskom pravu, i bez obzira na to da li su one bile usmerene ka jugu ili ka zapadu Balkana.

Najnovije veliko rekonponovanje bivšeg jugoslovenskog prostora započelo je nakon istorijske 8. sednice CKS, stavljanjem na dnevni red kosovskog pitanja i neodstupnim zahtevom Srbije da se Kosovo reintegriše u ustavni sastav Srbije. Kako se pokazalo, ustavni položaj Kosova bio je samo povod ali ne i osnovni cilj pokretanja ustavnog pitanja u Jugoslaviji, a naročito ne krajnji cilj. Kada je jednom pokrenula pitanje ustavne reforme i reintegracije pokrajina, Srbija je za to dobila i političku podršku i pravnu saglasnost svih jugoslovenskih republika. Tako je i došlo do promene republičkog ustava 1989. Amandmani na ustav Srbije usvojeni su uz fizičko nasilje nad Albancima, u uslovima vanrednog stanja koje je uvela federalna vlast tadašnje Jugoslavije. Pokazalo se, međutim, da je Srbija

srpskog stanovništva izazvanog isključenjem struje. Pri tome je najmanje bitno to što im je struja isključena jedino zato što nisu platili račun, što se u Srbiji dešava svakodnevno. Da je zaista želela da reši problem srpskog stanovništva, platila bi njihove dugove i struje bi bilo. Umesto toga, Vlada ih je nagovarala da protestuju i blokiraju puteve, dovela ih na ivicu humanitarne katastrofe i iseljavanja, a sada njihove patnje pokazuje domaćoj publici kao predizborne reklamne spotove.

Što pre shvati da je Kosovo izgubljeno, umesto što fantazira da će Pokrajinu dobiti nazad, Beograd će moći da se posveti svojoj osnovnoj ulozi - da kao matična država učini što više može za Srbe na Kosovu. Srbija tu ima brojne legitimne interese. Oni se ogledaju u zaštiti i rešavanju eventualnih sporova o državnoj i privatnoj imovini, statusu srpskih istorijskih spomenika i verskih objekata i u rešavanju pitanja kosovskog dela međunarodnog duga Srbije. Pretpostavljam da će biti potrebno da se razgovara o formiranju komisije za sukcesiju i raspodelu imovine, kao što je bilo sa ostalim članicama nekadašnje zajedničke države. Umesto toga, srpski kleronacionalisti galame kako je "Kosovo naše" i da ga "ne damo", baš kao što njihovi dedovi nisu dali Solun, a očevi Trst.

Ono što očekuje srpske kleronacionaliste na Kosovu i oko Kosova neće biti lako. Za razliku od Albanaca, kojima odgovara mir i lagano, svakodnevno poboljšavanje situacije na Kosovu

i konačno ispunjenje standarda, nacionalističkom Beogradu bi najviše odgovarao rat između naoružanih Albanaca i međunarodnih snaga. To bi bio nedvosmisleni dokaz da "divlji i necivilizovani Albanci" nisu dostigli standarde i sasvim bi sigurno za dugo pokopao sve nade albanskog stanovništva u nezavisnost. Naravno, teško je zamisliti takav diletantizam Albanaca, ali je lako zamisliti da bi neko, umesto njih, mogao da zavrti novu spiralu nasilja. Uostalom, zar se to već nije dešavalo u Hrvatskoj, pa, potom, u Bosni. Zar i onda, kao i sada, toj akciji nije prethodila nevideno prljava medijska hajka i svakodnevno "bombardovanje" izjavama važnih i kompetentnih ljudi da će Kosovo "opet da plane", da nas očekuje rat i da treba da se homogenizujemo i zaboravimo na nepotrebne i glupe stvari, kao što su sloboda, hleb i posao.

Najbolji rasplet događaja za Srbe, bez obzira gde žive, je da Vlada Srbije uspostavi što prisnije svakodnevne kontakte sa Vladom Kosova, jer je upravo ta vlada jedini činilac koji može da reši sve probleme kosovskih Srba, bez obzira gde žive. Umesto toga, umesto da se, kao nekada knez Miloš Obrenović spakuje i ode da, ako treba klekne i moli za dobro svog naroda, naš premijer sa svojim saradnicima "grdi kralja u potoku" i kao za inat, čini sve da tom jadnom narodu oteža svaki dan života. Poslednja poruka koja je iz Beograda nedavno poslata građanima Kosova je svečani ispraćaj čoveka koga je sud čovečanstva optužio za najteže zločine protiv Albanaca

htela recentralizaciju ne samo u sopstvenim republičkim granicama, nego u celoj Jugoslaviji i da 8. sednica nije bila nimalo bezazlen događaj u istoriji Jugoslavije, da je bila daleko od prostog unutarpartijskog obračuna. Ona je, naime, označila radikalni preokret u jugoslovenskoj politici zvanične Srbije. Bilo je to odbacivanje politike unutarjugoslovenskog sporazumevanja i usvajanje politike srpske dominacije Jugoslavijom, makar i po cenu genocida. Tada je parola "osveta Kosova" ponovo postala ratni poklič.

Ustav od 1974, koji je srpska elita 20 godina predstavljala kao dželata Srbije u korist ostalih republika, posle amandmanske promene od 1989, koja je Srbiji obezbedila četiri glasa u federaciji (Srbija je držala pod kontrolom ne samo pokrajine nego i Crnu Goru) - taj isti ustav je odjednom postao saveznik Srbije u njenoj borbi za dominaciju Jugoslavijom, jer je jedno vreme obezbeđivao prividnu legalnost nasilju koje je Srbija vršila nad Hrvatskom, Slovenijom, Bosnom i Makedonijom, pripremajući se za rat. Ideolozi centralizovane Jugoslavije koji su tih godina postali sveprisutni u javnosti, tada su objašnjavali da konfederalna, odnosno sporazumna Jugoslavija pretpostavlja rat za promenu granica od Mađarske do Jadranskog mora, rat koji može koštati i više od milion žrtava. Ova jeziva pretnja srpskih intelektualaca ubrzo se pretvorila u jugoslovensku realnost. "Osveta Kosova" se završila se osvetom Jugoslaviji.

Na ovu ulogu Kosova u srpskom nacionalnom programu - ulogu u kojoj je Kosovo sredstvo a ne cilj nacionalnog projekta - uvek vredi podsećati jer je ta njegova uloga i danas aktuelna.

Početkom 2003. godine, dve godine nakon pada režima Slobodana Miloševića, Srbija je ponovo otvorila pitanje državnih granica na Balkanu. Kao i uvek do sada u svojoj dva veka dugoj istoriji, i ovoga puta je to učinila preko Kosova, zapretivši da će Srbija zatražiti novi Dejton i sveukupno redefinisane granice na Balkanu ako Kosovo nastavi da insistira na nezavisnosti. Potpredsednik vlade, Čović, pojasnio je stav vlade u odnosu na pitanje statusa Kosova. "Ako su oni (tj Albanci) za nezavisnost, mi (tj. Srbi) smo za podelu Kosmeta", rekao je on pre nepunih godinu dana, ponavljajući po ko zna koji put staru ideju o podeli Kosova koju su srpski nacionalisti iz kruga Dobrice Ćosića usvojili još u drugoj polovini 60-ih godina prošlog veka. Stbija je, dakle, na zahtev za nezavisnošću Kosova odgovorila listom sopstvenih teritorijalnih aspiracija, na kojoj je najznačajnije mesto uvek imala i danas ima - Bosna i Hercegovina. U ovom trenutku pitanje statusa Kosova i dalje je otvoreno, a Srbija ne odaje utisak da je svoju poziciju promenila. Po sredi je pokušaj trgovine teritorijama: Kosovo, odnosno njegov deo, za Republiku Srpsku. Ali, ova politika teritorijalnih kompenzacija, pored podele Bosne i Kosova, dovodi u pitanje granice u celom regionu. Srpski nacionalisti i kreatori nacionalnog projekta sada već teško mogu sakriti da su uvek imali u vidu i istorijsku tendenciju Srbije da svojim državnim prostorom smatra i Makedoniju, makar jedan njen deo. Ako se tome doda i Crna Gora, kao "druga srpska država", kao "srpska Sparta" - onda je jasno da Srbija ne smatra pitanje granica na Balkanu okončanim i da računa na novi krug iscrtavanja etničkih granica. Nema sumnje da i danjašnja srpska državna strategija, kao i ona od pre 5. oktobra, počiva

počinjene na Kosovu.

Naravno, za Srbiju i za Srbe postoji i najlošiji rasplet događaja. Zove se "bolje rat nego pakt", a što rekao bivši predsednik, ako ne umemo da radimo, bar umemo da se bijemo. Ako bi neko na Kosovu malo pucao na Albance, malo na KFOR, pa se izmakao i sačekao rezultat, pa se onda dogodilo da neko policijsko ili vojno vozilo u preševskoj dolini naleti na terorističku minu, bojim se da bi smo opet imali krv i suze i desetine hiljada albanskih izbeglica ka jugu ili ka zapadu. Možda i elitne oklopne jedinice na onom čuvenom mostu na Ibru. I, svakako, onaj direktan tv prenos. Naravno, to je sasvim malo verovatan rasplet događaja, ali je 17. marta prošle godine bilo važnih ljudi koji su u važnim kabinetima, ne predlagali, nego zahtevali baš takav rasplet.

Ono što ovde treba posebno naglasiti je da građani Srbije, na nesreću, opet imaju cilj različit od njihove vlasti. Cilj građana je mir, želja vlasti je "kontrolisani ratić". Želja građana je mirno uključivanje Srba u organe Kosova; cilj vlasti su patnje tih istih Srba koje bi vlast "krčmila" na televiziji i po novinama; želja građana je bogato društvo, cilj vlasti je prazan sirotinjski kvazipatriotizam kojim misli da se dobijaju izbori, ali se stotine hiljada dece ostavljaju na ivici gladi; cilj građana je da slobodno putuju po svetu, da uče jezike i kompjutere, cilj vlasti je da razni polupismeni crkvenjaci drže male Srbe u skamijama ili u nekom ćošku na zrnima kukuruza, a da ih

subotom tuku; cilj građana je otvorena, moderna i nasmejana država, cilj vlasti je mračno zatvaranje Srbije u pravoslavnu sabornu monarhiju u kojoj između domaćina i boga postoji samo kralj, i u kojoj će red održavati naoružane paracrkvene zilotske formacije; želja građana je da žive u državi u kojoj je ubistvo zabranjeno i kažnjivo; cilj vlasti je da od suda koji sudi u ime čovečanstva sakrije sve optužene za ubistvo, ili ih, ako baš mora, u zatvor ispraća kao na svadbu. Na kraju, cilj matorih Srba je da podižu unuke i kaleme vočke po blagorodnoj Šumadiji, a cilj vlasti je da tim njihovim unucima oslobađa Đakovicu od Albanaca, kao što je oslobađala Varaždin od Hrvata, ili Višegrad od Bošnjaka.

Albanci: Kosovski Albanci nisu, u celoj situaciji ni naivni ni nevin. Zbog strašnih zločina koji su počinjeni nad njima, i zbog niza gluposti na kojima već godinama istrajava Beograd, oni još uvek uživaju u zavetrini statusa žrtve. Da toga nema, da im nacionalistički Beograd svakodnevno ne pruža alibi, izgovor i razlog za greške, teško da bi uspeli da se za njih opravdaju pred mentorima.

Daleko od očiju javnosti, međunarodna zajednica uveliko saraduje sa kosovskim Albancima, pomažući im da se što bolje pripreme za dolazeću nezavisnost. Desetine međunarodnih eksperata već radi sa lokalnim ekspertima. Po njihovom savetu, Vlada je već počela sa unapređenjem svojih odnosa sa srpskom manjinom. Započet je i zajednički rad na kampanji

na načelnom nepriznavanju takozvanih avnojevske granice, odnosno granice iz Ustava od 1974. godine. Jedino tako je moguće doći na ideju da se Republika Srpska izjednači sa Kosovom.

Da politička elita Srbije, bar svojim većim delom, nije mnogo naučila iz neposredne prošlosti, pokazuje i odnos koji ona ima prema pitanju ustava. Na ovom pitanju, koje postaje sve aktuelnije, svakako će doći do izostravanja različitih pozicija, što, ukoliko ne bude mudrosti i iznad svega tolerancije, može dovesti do ozbiljnih unutrašnjih napetosti pa i sukoba koji, imajući u vidu složeni sastav Srbije (na primer Vojvodina), može postati i internacionalizovan. Uprkos tome, model prema kome se u ustavnom pitanju Srbija ponašala prilikom raspada Jugoslavije vidljiv je i u SRJ, danas Srbiji i Crnoj Gori, a preči da postane dominantan i unutar same Srbije: srpska politička elita ne prestaje da insistira na recentralizaciji, dramatično zaostaje za realnim procesima, za istorijom. Tako je Milošević izmenom Ustava SRJ u leto 2000 pokušao da recentralizuje zajednicu Srbije i Crne i Gore, što je odvelo daljoj dezintegraciji. Tadašnja opozicija, a potomja nova vlast, prigrlila je i ovaj Miloševićev ustav, iako je bio duboko nelegitiman, zbog čega je region dobio još jednu bivšu državu. Sličan model ponašanja možemo pratiti i unutar same Srbije: projekti regionalizacije koji zanemaruju realnost i pokušavaju da je ustavom promene, da iznova recentralizuju državu, posebno da ukinu autonomiju Vojvodine. Sve to, pokrivajući navodno modernim regionalističkim rešenjima. Ponovo se aktuelizuje liberalni nacionalizam, slično kao nekada formulom „jedan čovek jedan glas“; kao što se u vreme

raspada SFRJ predlagala „moderna federacija“, sad se predlaže „moderna“ regionalizacija. Vrhunac paradoksa su projekti koji u sklopu regionalizacije predviđaju sasvim neprirodnu, neobjašnjivu podelu Srbije na autonomne regije čiji bi status bio izjednačen sa Vojvodinom, a u nekim varijantama čak i sa Kosovom! Gotovo neverovatna izgleda vera da se separatističke tendencije u slučaju Kosova kao i stvarno autonomističke tendencije u slučaju Vojvodine mogu amortizovati regionalizacijom Srbije. Lažnom simetrijom pokušavaju se otkloniti rešenja kao što su specijalni status ili čak pretvaranje Srbije u federaciju. U Srbiji doista postoji tradicionalna opsesija ustavima - teško objašnjiva vera, ili nada, da se ustavima mogu zaustaviti i preusmeriti autentični istorijski procesi. Postoji neko neobično poverenje u životne moći ustava i istovremeno krajnji nemar, čak indiferentnost prema elementarnij ustavnosti i zakonitosti; jedna paradoksalna kombinacija fasciniranosti i istovremenog nipodaštavanja ustavne norme. ■■

“Priština - otvoren grad” koja treba da privuče stanovnike obližnjih srpskih enklava u glavni grad i okolne centre. Govori se da je rad na pisanju ustava nezavisnog Kosova odmakao i da njegov tekst sadrži sve preporučene garancije, kao što su sva prava za manjine, ili odredba o sudijama, koje bi u kosovskim višim sudovima imenovala međunarodna zajednica. Pripremaju se i dokumenta koja će regulisati prisustvo “Kosovske misije za monitoring” koja bi podnosila izveštaje međunarodnoj zajednici i preporučivala odgovarajuće mere ako Kosovo, posle sticanja uslovne nezavisnosti ne bude ispunjavalo svoje obaveze.

Pri tome su interes i cilj kosovskih Albanaca veoma jasni. Oni žele nezavisnost i dobro znaju da će je i dobiti ako dokažu, pre svega, da mogu da štite život i imovinu srpske manjine. Ako ikome na Kosovu nikako ne odgovara da ijednom Srbu “zafali dlaka sa glave”, ili jedan jedini crep sa kuće, onda su to baš Albanci. Zato mudri analitičari eventualne krivce za eventualno nove nemire na Kosovu ne traže u Pokrajini, već malo severnije, budno motreći na vladine “radne grupe” u Brzeću i u Raški. Vlast u Prištini je čvrsto na poziciji da nikakvih nemira ne sme i ne može da bude.

Osporavani kosovski premijer Ramuš Haradinaj već bere prve uspehe svog, u datim okolnostima dobrog premijerskog rada i gotovo svi analitičari se slažu da je on neka vrsta otkrovenja. Kada je imenovan za premijera, nije bilo, i još uvek nema haške optužnice protiv njega, ali je bilo žestokih napada iz Beograda i uvredljivog ignorisanja sa Zapada. U okolnostima koje bi paralisale većinu ljudi, on je uspeo da postane pozitivan paradoks. Dočekan sa skepsom međunarodne zajednice i rугanjem Beograda, uspeo je da ga taj isti Zapad sada ceni kao premijera koji je rad kosovske Vlade postavio na pravi način, radeći upravo na ispunjenju standarda i decentralizaciji. Zbog svojih ratnih zasluga i oreola romantičnog osvetnika on među Albancima jedini ima kredit da radi šta hoće i da vuče poteze ka zaštiti srpske manjine, što do sada nije moglo da bude viđeno ni od jedne vlade. Stranke izrasle iz bivše OVK mnogo su pragmatičnije i uspešnije u radu sa Srbima, nego partije pacifističke provenijencije koje nisu učestvovala u ratu.

Samozadovoljstvo međunarodne zajednice je isuviše dugo kreiralo politiku na Kosovu. Iza zavese prividnog mira u uspeha, gomilali su se tamni oblaci. Potencijal za obnavljanje nasilja je veoma realan. Što se sveta tiče, u Beogradu, posle nekoliko drugačijih i lepih godina, opet sede rđavi svojeglavi momci koji bi da premeštaju reke i planine onako kako njima odgovara. Nije dobro kada jednoj lokalno moćnoj državi sa neodgovornom vlašću najviše odgovara rat kao način da reši problem. Mnogo je ljudi na svim stranama kojima je dosta kilavog i siromašnog mira, potkupljive i sterilne policijske i svake druge vlasti i preko svake mere zadržanih i strpljivih zapadnih političara. Međunarodna zajednica zato mora da odluči da li će preuzeti kontrolu nad događajima ili će dopustiti da ih opet preplavi pljavi i krvavi balkanski cunami. ■

PIŠE: OLGA POPOVIĆ OBRADOVIĆ

Pogled u “zlatno doba” srpske demokratije¹

ZBOG MNOGIH ZABLUDA KOJE SRPSKI NAROD ČUVA U ISTORIJSKOM PAMĆENJU O “ZLATNOM DOBU” SRPSKE DEMOKRATIJE (1903–1914), *HEL SINŠKA POVELJA* POČINJE SA SERIJALOM KOJI ĆE AUTENTIČNIM CITATIMA PRIPADNIKA TADAŠNJE POLITIČKE ELITE OSVETLITI OSNOVNE KONTROVERZE VEZANE ZA PREDSTAVU O SRBIJI OVOG DOBA KAO TIPIČNOJ EVROPSKOJ LIBERALNOJ DRŽAVI.

S OBIROM NA OKOLNOST DA ĆE, PO SVEMU SUDEĆI, OVE GODINE BITI OTVORENI RAZGOVORI O STATUSU KOSOVA, SERIJAL POČINJEMO SA PRIOLOGOM O TERITORIJALNOM PROŠIRENJU KRALJEVINE SRBIJE NA KOSOVO I MAKEDONIJU KOJE JE SRBIJA DOBILA BALKANSKIM RATOVI MA I UPRAVI KOJU JE ONA UVELA U OVIM KRAJEVIMA NAKON NJIHOVE ANEKSIJE.

UREDNIŠTVO

Kada su oficiri srpske vojske – tog “pionira modernog srpskog nacionalizma”, kako je vojsku Kraljevine Srbije okvalifikovao Nikola Stojanović – ubili poslednjeg vladara dinastije Obrenović i doveli na presto Petra Karađorđevića, nastupilo je doba koje je u istorijskom pamćenju Srba zapisano kao “zlatno doba” srpske demokratije. Od ovog doba gotovo da je napravljen mit koji, dobrim delom zahvaljujući historiografiji, i dan danas pothranjuje fikciju o autentično demokratskom karakteru srpske države i o njenoj liberalnoj evropskoj orijentaciji. “Politička demokratija bila je u stanju odličnog zdravlja u Srbiji pre Prvog svetskog rata”, oceniće istoričar Aleks Dragnić, zaključujući da u pogledu “ustavnog liberalizma i suprematije parlamenta” Srbija u razdoblju 1903-1914 čak prednjači u odnosu na druge evropske države, izuzimajući samo zemlje kao što je Velika Britanija.

Ovakva predstava koju nudi Dragnić zajedno sa brojnim drugim istoričarima, međutim, daleko je od realnosti. Činjenica je da je u Srbiji posle Majskog prevrata 1903. otpočelo razdoblje vladavine većine. Ali, pobjeda većine nije značila i pobjedu liberalne demokratije. Na to su uticale dve važne okolnosti. Prva je bila ta što je uvođenje parlamentarnih

institucija u najvećoj meri bilo rezultat jednog masovnog seljačkog pokreta čiji su programski ciljevi bili određeni patrijarhalno-demokratskim razumevanjem društva i države. U Srbiji su, naime, sasvim suprotno evropskom iskustvu, moderne političke institucije usvojene u borbi za tzv. narodnu državu - u otporu kapitalizmu i zapadnom civilizacijskom modelu, uopšte, a u ime patrijarhalno-kolektivističkog i egalitarnog društvenog i državnog modela. Ova okolnost odlučujuće je odredila izgled, značenje, smisao i ulogu parlamentarnog režima u istoriji Srbije.

Druga limitirajuća činjenica srbijanskog "zlatnog doba" bio je jak uticaj vojske u politici. Pobjeda većine značila je, između ostalog, i pobjedu velikodržavnog srpskog nacionalizma, što je vojsci u Srbiji dalo ulogu kreatora i vrhovnog arbitra spoljne, a posredno i unutrašnje politike. Razdoblje 1903-1914 moglo bi se pre nazvati "zlatnim dobom" srpskog nacionalizma, ratništva i militarizma nego "zlatnim dobom" demokratije. Tokom celog ovog perioda, Srbija je ili bila u ratu ili se pripremala za rat.

POBEDA "SRPSKE" NAD "SRBIJANSKOM" POLITIKOM

Dolaskom dinastije Karadžević i vladavine većine napravljen je u Srbiji radikalni politički obrt. Između dva moguća strateška pravca srpske nacionalne politike, jednog koji je težište stavljao na unutrašnji razvitak i drugog koji je primat davao veličini države, odnosno granicama, Srbija se 1903. godine opredelila za ovaj drugi. Težište sveukupne državne politike stavljeno je na proširenje države teritorijama koje su smatrane srpskim - bilo po etničkom ili istorijskom pravu, bilo, pak, po geostrateškom interesu. Ovakvu politiku savremenici su nazivali "srpskom" politikom, suprotstavljajući je onoj prvoj, koju su nazivali "srbijanskom", a koju su identifikovali sa vladavinom Obrenovića, posebno vladavinom kralja Milana. Ističući da je zadatak i program Radikalne stranke uvek bio da vodi "srpsku" nacionalnu politiku, čuveni radikal Laza Paču svedočio je u skupštini 1908. da je kralj Milan, preživевši atentat koji je bio pripisan radikalima, izjavio: "Neće mene nikad moći nagnati Radikalna stranka da Obrenovići vode srpsku politiku, ne - Obrenovići će voditi srbijansku politiku." Posle 1903, ovakva politika smatrana je izdajničkom, a njene pristalice izdajnicima. Među tim "izdajnicima" bio je i ugledni profesor prava, Živojin Perić, koji je 1909. upozoravao: "To nije tako sigurno da politika do plota ne valja odnosno da politika preko plota valja. Jer se može i u politici, kao u običnom životu, destiti da se izgubi i do plota, kada se gleda preko plota."

Ovakva upozorenja bila su takoreći bez ikakvog odjeka u srpskoj političkoj javnosti. Kada je Vojislav Marinković 1911. rekao u skupštini: "Srbija mora da se opredeli: ili će biti Turska i Pijemont, ili Švedska, Danska i Norveška. Ako hoćemo norveške škole, danske institute, onda treba da izbegnemo vojne troškove; ako hoćemo da vodimo nekakvu nacionalnu politiku, da napravimo Srbiju, onda treba da gradimo od ove zemlje vojnički logor ..." - Srbija je već bila napravila izbor. Ona se opredelila za Pijemont. "Italia armata - Oružana Srbija", uzvikivali su samostalni radikali 1908, u svom glasilu "Odjek". A pred prvi svetski rat, 1914. godine, francuski novinar Alber Muse će

zabeležiti: "u bednim kafeima, uz 'šljivovicu', okuplja se čitava jedna klijentela (studenti, bivše komite, izbeglice iz Bosne) da za stolom prekreje i preuredi Evropu". "To nije nevinna igra". I doista, pomenuta "klijentela" će nedugo nakon ovog zapisa povući obarač za izbijanje Velikog rata.

Svesrpsko ujedinjenje i stvaranje Velike Srbije proglašeno je prvorazrednim ciljem novog režima, "svetim zadatkom" novog kralja i vladajuće većine. Predsednik privremene vlade obrazovane po Majskom prevratu, general Jovan Avakumović, pozdravljajući kralja Petra pri njegovom dolasku u Beograd, rekao je: "Svi smo mi tvrdo uvereni da će Vaše Veličanstvo osloboditi i ujediniti raskomadane delove Srpstva koji sada cvile pod tuđinskim vladavinama". Avgusta 1903. u Nišu, kralj Petar je obznanio: "Ja se ... javno zavetujem da ću se sav založiti za svetu ideju srpskog narodnog oslobođenja u ujedinjenja... kad bude kucnuo čas srpskog vaskolikog oslobođenja ... da ću smatrati za moju najveću sreću da tada sa vama, sa srpskim narodom, pođem u boj za našu svetu ideju". Na ove reči kralja Petra usledilo je oduševljeno klicanje skorom ujedinjenju "u veliku Kraljevinu Srbiju". Sa svoje strane, političke stranke su, sa izuzetkom sasvim malobrojnih socijalista i donekle naprednjaka, i same bez rezerve stajale na pozicijama ove politike. Personifikacija te politike bio je neprikosnoveni vođa radikala, Nikola Pašić. "Ja sam sva pitanja unutrašnja, pa i samo rešenje ustavnog pitanja ... uvek podčinjavao ideji skorog oslobođenja". Ta ideja "odvela me je i u politiku i u radikalizam" - reći će Pašić u skupštini 1905. godine, uzvikujući: "ostavljajte sve drugo pa rešavajte ono od čega život Srbije zavisi. Glas Srpstva i glas srpskog Pijemonta poziva Vas".

Između političara i naučnika, odnosno pojedinaca koji su imali ulogu intelektualaca, u ovom pogledu nije bilo razlike. Jovan Cvijić je 1907. pisao: "Srbija zaslužuje veću teritoriju ... Svet treba da zna i da se uveri da Srbija može da operiše s mnogo većom celinom, no što je njena teritorija. Od Srbije mogu da pođu najveće teritorijalne transformacije na Balkanskom Poluostrvu. Ne treba prezati od toga da se taj strah ulije svetu .. mi moramo biti zemlja koja je za rat spremna". Slično je rezonovao i Kosta Stojanović, koji je uz to podsećao svet da srpska velikodržavna politika računata sa svojim sunarodnicima van Srbije i upozoravao da će zajedno sa njima Srbija ugroziti sveopšti mir ukoliko Evropa ne bude udovoljila njenim teritorijalnim zahtevima. "Srbija ... od Evrope mora tražiti obezbeđenje izlaza na Egejsko i Jadransko more. U protivnom, Evropa mora da računata da rat neminovno mora planuti. Kada Srbija, koja sa Srbima van Srbije čini narod od 10 miliona duša", "bude povelala rat da brani svoju egzistenciju, dovešće u pitanje mir ne samo na Balkanu već i u Evropi ..." - upozoravao je Evropu Kosta Stojanović 1908. godine.

PRVA ETAPA: OSVAJANJE TZV. STARE SRBIJE I MAKEDONIJE

"Srbija se budi, ona se sprema za krvavi rat i sveti čin Narodnog Oslobođenja i Ujedinjenja", pisao je list organizacije "Ujedinjenje ili smrt", "Pijemont", aprila 1912. U savezu sa Crnom Gorom, Grčkom i Bugarskom, Srbija je 1912. povelala rat protiv Turske za osvajanje tzv. Stare Srbije i Makedonije², a nakon

proterivanja Turske sa Balkana, novi rat protiv Bugarske zbog spora oko podele Makedonije. Kao rezultat ovih ratova, poznatih pod nazivom Balkanski ratovi, Srbiji je prisajedinjeno Kosovo i najveći deo Makedonije, čime je ostvarena prva etapa u projektu stvaranje velike Srbije. Sledeću etapu doneće prvi svetski rat.

Polazeći od uverenja da onaj ko drži Makedoniju predstavlja vodeću silu na Balkanu, Pašić je širenje ka jugu, odnosno osvajanje tzv. Stare Srbije i Makedonije smatrao najvažnijim pravcem teritorijalnog širenja Srbije i u "Poslanici radikalima" objavljenoj još avgusta 1903. on je kao prvorazredni cilj istakao "rešenje sudbe naše braće u Staroj Srbiji i Makedoniji". Radikalni poslanici u skupštini imali su zadatak da taj cilj neprekidno ponavljaju, u različitim formama – od lirske do realpolitičke. Tako, dok je prota Milan Đurić u pastoralnom tonu opisivao stanje kulturnopolitičke svesti : "Majka čuva ovce ili žanje ječam i pšenicu, ali svome sinčiću peva i sprema ga, da osveti Kosovo, da stvori Veliku Srbiju", Aleksa Marković u isto vreme, 1905. godine, se sa skupštinske govornice molio bogu "da mi pravimo budžet u najkraćem vremenu u Prizrenu i da budemo najjača sila na Balkanskom Poluostrvu, a Srbija da bude Pijemont celoga Srpstva, te da tamo oslobodimo Srpstvo."

Vojni uspesi u Prvom balkanskom ratu doveli su srpske političke stranke do pravog nacionalističkog i ekspanzionističkog zanosa. Povodom spora sa Bugarskom oko podele Makedonije, koji će već narednog meseca dovesti do novog rata, samostalac Milorad Drašković maja 1913. uzvikuje u parlamentu: "granica na jugu mora biti sa Grčkom, ni s kim drugim nego s Grčkom" i dodaje: "Nije najveći interes Srbije da osvoji i zadrži simpatije kod tako zvane prosvetene Evrope, nego da zadržimo i očuvamo tekovine rata". Stojan Ribarac, liberal, na istoj sednici kaže: "To su interesi Srbije, a za te interese lomi se i poslednja kost, proliva se i poslednja kap krvi".

Izlazak Srbije na more za Pašića je bio jedan od najznačajnijih ciljeva srpske nacionalne politike. Zato je stvaranje albanske države (1912) za njega bilo neprihvatljivo. Oni "zasebnu državu nikad nisu imali", sem toga, "opasno je stvarati državu od plemena, koji su u neprekidnoj borbi između sebe, i koji nemaju nijednog opšteg jezika, ni jedne opšte azbuke, a još manje književnog jezika". Sem toga, "severna Albanija je pripadala srpskom carstvu", obrazlagao je Pašić u skupštini maja 1913. godine, tražeći deobu albanske teritorije između Srbije, Bugarske, Grčke i Crne Gore. A povodom upada srpske vojske na teritoriju Albanije s ciljem izlaska Srbije na more, Jovan Cvijić će podržati ideju o aneksiji kao "anti-etnografsku nužnost". Za engleskog ministra Greja, Pašićevo zalaganje za izlazak na more u Albaniji bilo je "za žaljenje, budući da je pitanje izlaska Srbije na more isključivo stvar velikih sila." A engleski poslanik u Beogradu je smatrao da "Srbi sve grade na eventualnosti da će oni kad dovoljno razjape svoja usta na kraju sigurno dobiti ovo ili ono", te da će Srbi "svojom megalomanijom izgubiti sve simpatije" i da je "njihova arogantnost upravo komična". Ujesen 1913, srpska vojska je pred ultimatumom Austro Ugarske morala da se povuče sa teritorije Albanije. Godine 1915, i dalje opsednut Albanijom i izlaskom na more, Pašić je na svoju ruku uputio tri odreda vojske u Albaniju, koji su tamo uspostavili vlast Esad-paše.

Prisajedinjenje Kosova i Vardarske Makedonije Srbiji proglašeno je kraljevom proklamacijom od 25. VIII 1913. S otvaranjem redovnog skupštinskog saziva za 1913, postavilo se pitanje uređenja prisajedinjenih krajeva osvojenih Balkanskim ratovima.

U skupštinskoj raspravi, izdvojila su se tri koncepta uređenja novih krajeva. Vlada je predlagala uvođenje civilnog vanrednog režima, koji bi bio ograničenog trajanja, do 10 godina, a koji je za građane prisajedinjenih krajeva podrazumevao samo delimično priznavanje prava i sloboda, bez prava glasa, kao i vladavinu putem uredaba sa zakonskom snagom. Glavni branilac ovog programa, ministar unutrašnjih dela Stojan Protić. Liberali su otvoreno predlagali vojni režim, dok je slaba manjina, koju su činili naprednjaci i socijalisti, bila odlučno za redovni ustavni režim, isti onaj koji postoji u ostalim delovima Kraljevine Srbije.

"Ne može se Starom Srbijom i Makedonijom vladati kao kolonijama, jer su to 'srpske zemlje i srpski narod'" - obrazlagao je stanovište Napredne stranke Vojislav Marinković. "Kako će se" - pitao se njegov brat, Pavle Marinković - "stanovništvu koje je pretežno 'varoško', 'kulturno i politički prilično razvijeno', objasniti zašto ono ima manje prava, i to ne samo od ostalih državljana Srbije, nego i od svoje 'braće preko plota' - u Bugarskoj i Grčkoj, koje su ustavni režim u celini proširile na krajeve osvojene balkanskim ratovima." Podsećajući na negativan primer Irske, on je upozoravao da se "separatistički pokret" neće moći ugušiti "nikakvim pritiscima i nikakvim izuzetnim režimom". Ali, Marinković je razmišljao i dalje od toga: ravnopravan tretman građana novoosvojenih krajeva - verovao je - postao bi "nada svim neoslobođenim Jugoslovenima".

Radikali su svoje viđenje uprave u novoosvojenim krajevima zasnivali na pravu jačeg. "Mi nji nismo pitali ni onda kad smo ih oslobađali, i onda će nam sigurno ta naša braća dopustiti da sa njima upravljamo 5-6 godina kako mi za najbolje nađemo...". odgovorio je Stojan Protić braniocima ideje o uspostavljanju pune ustavnosti u novim krajevima. Suprotno Marinkoviću, Protić je stanovništvo prisajedinjenih oblasti smatrao politički i kulturno inferiornim u odnosu na građane predratne Srbije i upravo tom pretpostavljenom inferiornošću obrazlagao je neadekvatnost režima pune ustavnosti u novoosvojenim oblastima. "Ustav Kraljevine Srbije pravljjen je za viši 'stupanj političke razvijenosti i kulture' od onog koji postoji među stanovništvom novih krajeva" - odgovarao je naprednjacima i socijalistima. Mi smo "stariji i zreliji, nemamo, gospodo, nikakvog razloga, i čak bi bilo nepametno, da njih pitamo, kako treba da se oni upravljaju prvih godina njihove narodne slobode."

Predlog za uvođenje pune ustavnosti u prisajedinjenim krajevima nije, međutim, uopšte i nije bio realna alternativa radikalnom predlogu o izuzetnom režimu, iz jednostavnog razloga što je politička podrška na koju se oslanjao, ograničena na naprednjake i socijaliste, bila zanemarljiva. Daleko ozbiljnija alternativa bila je "vojni režim", koji su, kao "dostojan, snažan", "neprikosnoveno čist i neumitno pravičan", kao režim koji bi trebalo da "obezbedi i pripremi i ustavnu i zakonsku

slobodu ličnosti” - u skupštini branili liberali, a iza koga je stajala vojska.

“To je ‘vojna diktatura’ i zato predlog Liberalne stranke treba odbaciti kao ‘anahron’” - bila je ocena Stojana Protića. Prebacujući vladi licemerje, liberali su postavljali pitanje u čemu je prednost vanrednog režima s civilnim vlastima nad vanrednim režimom s vojnim vlastima. Jedina razlika - primećivali su - sastoji se u tome što prvi vlast daje policiji, a drugi vojsci. Ali upravo to - smatrali su oni - predstavlja nesumnjivu prednost njihovog u odnosu na vladin predlog. Kako je “vojska (je) van stranaka, a policija nije”, to nema sumnje da vojni režim ima prednosti u odnosu na režim koji predlaže vlada, bio je osnovni zaključak Liberalne stranke.

Skupštinska rasprava o uređenju novih krajeva, oktobra 1913, pokazala je da je ideja o preuzimanju funkcija državne vlasti od strane vojske življa i realnija nego ikada do tad. Vojni režim, kao vanstranački i zato “neumitno pravičan i neprikosnovo čist...”, otvoreno je veličan u srpskoj skupštini. Bile su to, faktički, poruke “Crne ruke”, izricane ne više samo preko stranica “Pijemonta” i drugih sličnih glasila, nego i za skupštinskom govornicom.

U sporu o uređenju prisajedinjenih oblasti pobedu je odneo koncept vladajuće stranke. Na Kosovu i u Makedoniji vladalo se isključivo putem uredaba, a ukazom od 20.XI 1913. delimično je prošireno važenje ustava Kraljevine Srbije, s tim što je izostao deo o državnim vlastima u kome se govori o skupštini, pravu glasa i sl. Zakon o prisajedinjenju Stare Srbije Kraljevini Srbiji i upravi u njoj, podnet skupštini 16. XII 1913, legalizovao je ovakav režim, uključujući i vladavinu putem uredaba sa zakonskom snagom. Građani Kosova i Makedonije, iako državljani Kraljevine Srbije, ostali su bez političkih prava.

Napomene:

¹ O “zlatnom dobu” srpske parlamentarne demokratije videti Olga Popović-Obradović, *Parlamentarizam u Srbij 1903-1914*, Službeni list SRJ, Beograd 1998.

² Zvaničan stav onovremene Srbije (koji se oslanjao na Cvijića) bio je da Stara Srbija obuhvata skopsku, kratovsku, tetovsku i druge oblasti ondašnjeg (pre balkanskih ratova) kosovskog vilajeta, te da Makedonija počinje južno od granica skopske oblasti, dolinom Vardara do Soluna. Makedonija se podudarala sa granicama tadašnjeg solunskog i bitoljskog vilajeta. Pošto se često upotrebljavao samo naziv Makedonija (Mačedonija), Pašić je marta 1908 u parlamentu precizno odredio šta se pod tim podrazumeva: solunski, bitoljski i kosovski vilajet. Tada je pozvao “nauku” da “opredeli granice između srpskog, bugarskog i grčkog elementa”. ■

Strepnja od “vruće” godine

PIŠE: STIPE SIKAVICA

“Sve što vredi u Srbiji i što drži do sebe”, a to će reći što drži “do dostojanstva i časti srpskog roda” - kako se uzneseno izrazio jedan akter ove nacionalne, rekli bismo, svetkovine - okupilo se 10. januara u Domu Garde na Topčideru, e, da bi se odatle - a sve uz blagoslov patrijarha Srpske pravoslavne crkve, g. Pavla - u svet, a naročito Albancima gde god ih ima, odaslao “aber” čiju je suštinu pred kamerama Državne televizije varirao jedan od lidera “kosmetskih Srba” Marko Jakšić: “Albancima šaljemo poruku da Srbija neće tek tako da se odrekne Kosova i Metohije”!

Iako je sa formalne strane u gro planu parade na Topčideru bilo prikupljanje novčanih sredstava za Srbe - “stradalnike sa Kosmeta” (što je domaća propaganda obilato eksploatisala), primarni cilj toga okupljanja srpske elite (reprezenti politike, kapitala, dijaspore, umetnosti, Akademije nauka, Crkve, Vojske) bila je spomenuta poruka koja je, naravno, imala stanoviti odjek i na jugu Srbije, i to vrlo izvesno sa podjednakim intezitetom i među Srbima i među Albancima, no, sa različitim predznakom, podrazumeva se.

Samo tri dana ranije, dakle o pravoslavnim božićnim praznicima, na graničnoj crti između Srbije i Makedonije izgubio je život maloletni Albanac Dašnim Hajrulahu kojeg je usmrtio pripadnik Vojske Srbije i Crne Gore, za sada i nadalje javnosti nepoznat, što će reći “neki” vojnik, mada javno obznaničavanje imena graničara koji je povukao obarač, ni sa stanovišta ove teme, skoro da nema nikakvog značaja. Na opštu nesreću, (ne)prilike su takve da je - u aktuelnim međunacionalnim, diplomatskim i političkim igrama u trouglu Srbija - Kosovo - međunarodna zajednica - nemerljivo važnija nacionalna, nego personalna identifikacija i žrtve i graničara koji ju je lišio života.

Pogibija petnaestogodišnjeg Hajrulahija (iz sela Oraovica u Preševskoj dolini) nije, da tako kažemo, obična nasilna smrt, nego se ona neizostavno stavlja u politički kontekst, kao i sve nasilne smrti na tom zlosrećnom području, uostalom. Glasnogovornici ekstremnog krila albanskih političkih partija na jugu Srbije skloni su nedvojbenoj tvrdnji da je dečak Dašnim namerno ubijen, a sve u sklopu “srpskog scenarija” najave “vrućeg proleća”, s ciljem da se isprovociraju Albanci, ne samo sa juga Srbije, nego i oni s one strane kopnene linije bezbednosti, prvenstveno njihovi politički lideri, da povuku “nepromišljen potez”. Međutim, Albanci su se političkim konzesusom čvrsto opredelili za “nenasilne, političke opcije” delovanja. Čak 20.000 Dašnimovih sunarodnika došla je na njegovu sahranu, ali nijednim gestom nisu nagovestili da će nasiljem uzvratiti udarac. Tako je lopta prebačena na srpski deo terena.

Naravno, srpska je strana i zvanično i nezvanično s indignacijom odbacila tvrdnje albanskih radiklanih političara o namernom ubistvu dečaka na granici. U neku bi se ruku moglo reći da je ovdašnje osporavanje pomenutih albanskih tvrdnji posredno podržala i Međunarodna krizna grupa, tako što je pohvalila zvanični Beograd zato što nije povukao “ni jedan ishitren potez”

nakon što je mladi Hajrulahu izgubio život. Iz sedišta NATO u Briselu takođe su upućene izvesne pohvale i Prištini i Beogradu zato što se ipak nije desilo "vruće proleće" usred zime. Svemu uprkos, neke činjenice u vezi s nesrećom o kojoj je reč ne idu u prilog vlastima u Srbiji.

Najpre, ne deluju dovoljno ubedljivo opravdanja zbog izostanka izraza žaljenja sa srpske strane porodici ubijenog mladića. Drugo, valjda je Vojska SCG pustila u opticaj verziju nesreće na granici prema kojoj je tane, ispaljeno sa udaljenosti od nekih 240 metara, najpre pogodilo u deblo šljive – divljake, rikošetiralo desetak metara ustranu i usmrtilo nesrećnog mladića. (Slična verzija potekla je i iz Okružnog suda u Nišu.) Bez da prejudiciramo nalaze eksperata za balistiku (u sastavu mešovite komisije koja je tek imala da ispita slučaj), priča naginje naučnoj fantastici. Uostalom, ako vojnik graničar nije nameravao da gađa u "metu" nego samo da zaplaši "ilegalnog prelaznika", valjda je hitac trebalo da ispali uvis (naravno, ukoliko to nije u raskoraku sa važećim "pravilima i propisima", jer je takođe iz Vojske došao glas da je dotični graničar "postupio po Pravilu granične službe", u kojem slučaju nikako nije mogao da nišani u - šljivu!), gde nema ni šljive ni mogućnosti za rikošet! Sve u svemu, tragikomično.

I najzad, budući da je to samo jedna u nizu pogibija na komadu granice između sela Mijatovca sa ove, i Lojana sa one strane, bilo bi logično očekivati da su se predstavnici ovdašnje civilne i vojne vlasti, a u dogovoru sa makedonskim kolegama, odavno pobrinule da na tom kritičnom mestu otvore malogranični prelaz. Izgleda, međutim, da vlasti u Beogradu drže do tih "svojih građana" kao do lanjskog snega, pa neka ginu sve "dok ne nauče da ovo nije bašibozuk već država Srbija"! A sve dok bude dominantan tako tvrd, "vojnički" rezon, to parče srpsko-makedonske granice ostaće jedna od rizičnih tačaka u bezbednosnom polju države Srbije u kojem je pogibija dečaka Dašnima Hajrulahija kao nagazna mina: može da se aktivira svakim neopreznim korakom! Osmotrimo sad najavu "vrućeg proleća" sa nešto viših spratova ovdašnjeg političkog praktikuma. Ne zna se tačno ko je iz "naftalina" izvukao omiljenu poštapalicu domaćih političara i ne naročito maštovitih vojnopolitičkih komentatora o "vrućem proleću", što za ovu priču i nije bitno. No, kad je već u opticaju, ta je sintagma izvesno značajna za one političke snage u Srbiji po čijoj je direktivi i ubačena u javni saobraćaj, pri čemu ne mora da je samo reč o pukoj propagandnoj igri nego i o priželjkivanju da se stvarno i ove godine ponovi prošlogodišnje martovsko nasilje na Kosovu, pa, ako bi se sve odvijalo po tom morbidnom scenariju, nasilje bi moglo da se prelije i u Preševsku dolinu (čak i u Makedoniju). Tek bi to bila šansa za razigravanje ovdašnjih specijalnih oružanih formacija; Albancima bi se zalupila skoro sva vrata na Kosovu, o jugu Srbije ne bi trebalo ni govoriti; a možda bi se i na međunarodnom planu ubrali neki poeni.

Tomislavu Nikoliću, u Šešeljevom odsustvu prvom čoveku srpskih radikala, veoma komotna pozicija tobožnjeg opozicionera klimavoj Vladi Vojislava Koštunice daje skoro neograničene mogućnosti da javno govori ono što Koštunica samo sanja, jer i Koštuničin vladajuće-savetnički tim, poput svojedobno tima Slobodana Miloševića, igra najmanje na duplom koloseku: s jedne strane, premijer i njegova ekipa izjašnjavaju se (dakako, nevoljno i pod jakim pritiskom međunarodne zajednice i socijalne bede u zemlji!) za evroatlantske integracije i kakvo-takvo

ispunjavanje međunarodnih obaveza (uključujući i Tribunal); sa druge (suštinske), za povratak u "bolju prošlost", za revitalizaciju "Velikog nacionalnog projekta", a to će reći, uz puni procvat nacionalističke ideologije, što se vidi, takoreći na svakom koraku u Srbiji! Takav strategijski koncept iziskuje jaku oružanu silu (bez jake vojske, nema jake države! parafraza jedne misli vojvode Ž. Mišića na koju se svojevremeno pozivao i V. Koštunica u ulozu "vrhovnog komandanta") čija se tehnička inferiornost čak i u odnosu na većinu armija u susedstvu (veruju) može kompenzirati brojnošću i kvalitetom ratnika, te se u znatnoj meri i zato vrlo sporo smanjuje glomazna armija Državne zajednice.

Dakle, Tomislav Nikolić je polovinom janura osuo paljbu na ministra odbrane Prvoslava Davinića, osim ostalog, i zato, jer se "u martu sasvim izvesno može očekivati novi talas nasilja na Kosovu i Metohiji i na jugu Srbije (...)", a Davinić "ne zna šta se tamo dešava", pa hoće da povuče vojsku sa srpsko-makedonske granice. "Ne smemo nikome dozvoliti da povuče ijednog vojnika. Policija nije zamena za vojsku, to su priče"! To je samo jedan među pokazateljima koji nas upućuju na zaključak da će mart biti priličan bezbednosni izazov za sve činioce mira na Kosovu, u Preševskoj dolini, čak i u regionu, i to uprkos tome da bi samo krajnje suluda politika albanskog ekstremizma mogla organizovati reprizu martovskog nasilja.

No, najveći rizici po bezbednost Kosova i juga Srbije, pa i cele Državne zajednice, mogu se očekivati nakon optužnice koju će, svi su izgledi, Karla del Ponte uskoro poslati (ili ju je već poslala) na adresu aktuelnog premijera Kosova Ramuša Haradinaja, i tokom (i posle) najavljenog konačnog rešavanje statusa Kosova ove godine! Svaki od tih izazova i pojedinačno može da bude surogat "dovoljnog razloga" da obe strane naoštire zube čak do granica novog oružanog sukoba! Da li Vojska Srbije i Crne Gore već izvodi stanovita pregrupisanja u skladu sa rečenom procenom?

Ne samo da komndant Niškog korpusa, general Stojan Marković predlaže "pojačano prisustvo Vojske SCG na jugu Srbije", već, koliko nam je poznato, više ili manje ceo generalitet stoji na tom stanovištu, mada su ka tzv. kopnenoj zoni bezbednosti, uključujući i srpsko-makedonsku granicu, usmerena tri korpusa sa elitnim jedinicama u prvom ešelonu, tako da za dogledno vreme nema ništa od povlačenja Vojske sa tog dela granice, iako je Savet ministara SCG 26. januara ove godine doneo odluku da policija "preuzme granicu" od Vojske. Dodatni legitimitet za takav stav daje im *Strategija odbrane* koja kaže da je terorizam najveća opasnost po bezbednost Državne zajednice, a glavni pravac "udara" njegovih "snaga" upravo vodi sa Kosova preko Preševske doline.

Politička stranka V. Koštunice jedva da ima i jedan bolji "argument" za opstanak na vlasti od Kosova i juga Srbije, pa će zato, za pretpostaviti je, dozirati "rat niskog inteziteta", na čemu bi mogla dobiti i nove izbore bude li ih uskoro, naravno, ukoliko ih ne preteknu srpski radikali; ali oni su već odavno više od političkih partnera "demokratskim nacionalistima". Tzv. *Druga Srbija* skoro da više i ne postoji. Činovnici međunarodne zajednice, civilni i uniformisani, izgleda da niti mnogo razumeju šta se ovde događa, niti se preterano zamaraju da shvate, oni se samo pribojavaju tzv. domino efekta u regionu i guslaju jednu te istu melodiju, kako će ceo region đuture – u Evropu! Zato, ima osnove za strepnju da će nam cela ova godina biti "vruća" a ne samo proleće! ■

PIŠE: TEOFIL PANČIĆ

Uspavani u močvari

U trenutku nastanka ovog teksta, stanje na frontu oslobađanja Srbije od užasnih posledica vladavine zlog DOS-ovog režima koji je po nalogu Novog svetskog poretka harao Otadžbinom, kao i rehabilitacija divnih i časnih ljudi koji su stradali u postpetooktobarskim previranjima ili pak u onoj užasnoj "Sabli" - toj tamnici najčasnijih srpskih sinova, a bogme i jedne raspevane kćeri! - otprilike je ovakvo: Vlada i Predsednik kooperativno ne rade ništa suvislo (ako se u to ne ubraja moljakanje optuženika za ratne zločine da se, ako im nije teško, po mogućnosti tokom ovog stoleća predaju mrskom Tribunalu) ali zato se jalovo preganjaju sa Crnom Gorom, Kosovom i ostalom "bečkovičevski" demagoškom tematikom ceo dan do podne, vladajuća DSS se ljubaka malo sa radikalima malo sa socijalistima, a njeni partneri iz G17 odnekud smatraju da su radikali "fu" dok su socijalisti baš lepi i dobri i šta im fali, vlast petlja i mulja na najsramniji mogući način oko Specijalnog tužilaštva, procesa za ubistvo Ziorana Đinđića i, uopšte, oko raspetljavanja najmučnijih trenutaka novije srpske istorije, ovlašćeni istražilac Vučelić Milorad - u retkim trenucima kada ne sikće na nas sa neke televizije - veselo postrojava aktuelne ministre glede "afere 'Knjaz Miloš'", rodoljubni Rade BIA Bulatović i neodoljivo sovjetoidni Aco KOS Tomić nam povazdan drže pridike sa stranica najtiražnijih novina, radikali po Novom Sadu otpuštaju novinare i urednike (TV Apolo) i spremaju se za čistku po kulturnim institucijama, a na beogradskoj Zvezdari im njihovi ašik-partneri iz DSS zaljubljeno predaju vlast na tacni, presrečni Obren Joksimović intelektualno briljira na tu i srodne teme, popovi se, osokoljeni poluoficijelnom klerikalizacijom države i društva, sve bahatije i naredbodavnije petljaju u sve živo i neživo, profesori prava veličaju Miloševića i Šešelja, Karadžića i Mladića i iznose nadrealno somnambulne zakonske predloge dostojne vremena kada je svetom vilenila Sveta inkvizicija... Treba li još nabrajati, ili da ohanemo ovde, mada je spisak nepodopština nepodnošljivo duži? E, da, možda treba napomenuti i ovo, umesto rekapitulacije: Srbija je od bilo kakvih ozbiljnijih evrointegracija daleko koliko i od one eksplozivne zvezde sa drugog kraja Mlečnog puta, one čiji je spektakularni nestanak pre neku nedelju "prodrmao" čak i mesec, ali ne i nirvanistički usnulog Koštunica Vojislava, kanda posvećenog kontempliranju na stihove Nikolaja Velimirovića.

Kada se ove i druge divote bace na gomilu, čovek nekako stekne utisak - koji se, uostalom, često varira u onom delu javnosti koji na to gleda sa užasavanjem - kako se Srbija

polako ali temeljito vraća u smrdljive devedesete, i to pod Neizdrživo Mudrim Rukovodstvom Vojislava Koštunica & co., a bez ikakvog konsekventnog, a kamoli efikasnog otpora oficijelne opozicije, oličene pre svega u Tadićevoj Demokratskoj stranci. Hm, sve ovo i jeste i nije tačno, to jest - sve je istina ali nije sve baš precizno, jer u ovu jednačinu treba ubaciti neke nove pluseve i minuse. Elem, ono što u Srbiji nastaje, traje ili se naprosto regeneriše jesu devedeste minus ratovi, politička ubistva i hiperinflacija (te je utoliko danas ipak "bolje"), ali i plus klerikalistička navalentnost i potpuna haotičnost u (nepostojećem, razvaljenom, uništenom...) sistemu dominantnih društvenih, kulturnih i moralnih vrednosti, zahvaljujući čemu danas našim javnim prostorom najslobodnije *surfuju* opasni manijaci i ludaci svih vrsta, onakvi kakve ozbiljna društva na razne načine sistematski izoluju od javnosti, da ne bi zatrovali sve čega se dotaknu (a vole da dotiču baš sve, nemirnog su duha...). Te je, u tom smislu, u današnjoj Srbiji u ponečemu - kada se o "duhovnoj situaciji vremena" radi - možda čak i "gore" nego u devedesetim. Makar utoliko što je mnoge nastranosti i gadosti teže podnositi u "demokratiji" nego u jednoj populističkoj "demokraturi" kakva je bila Miloševićeva, gde su nekako "prirodne". O izostanku jasne i ubedljive alternative da se i ne govori: to *zastrašujuće odsustvo vidljive i osmišljene Drugosti* ono je što uistinu baca u očajanje. I to je ujedno i jedina stvar za koju nikako ne treba kriviti ni Koštunica Vojislava i društvo ni razgalamljene avetinje zlikovačkog režima iz prošle decenije, nego one koji bi, kao, trebali da budu na Drugoj Strani. Samo što se ili plaše i sopstvene senke ili im ništa suvislo ne pada na pamet, osim sterilnih "majke mi" proklamacija da bi oni radili sve ovo isto kao i sadašnja vlast (recimo, "čuvali Kosovo" i "državnu zajednicu", tetošili generale etc.) ali ipak nekako *bolje*, časna im pionirska...

Godina je Gospodnja, dakle, dve hiljade i peta, a Srbiju - onako dirljivo izgubljenju u kosmosu - iznova sve turobnije prekrivaju mahovina i žabokrečina, uz zvučnu pratnju u vidu gomile brbljivih "provladinih" parafilezofa opšte prakse koji ubeđuju sluđeno Biračko Telo u postojanje Svetog grala nekog famoznog "trećeg puta", neke uske kozje stazice kojom ćemo se prišunjati toj zamamnoj, ali bludnoj, lepoj ali nečistoj Jevropi i iskonzumirati njene čari, ali ćemo istovremeno ostati Mi, nećemo se "odreći svog identiteta", svojih "kulturnih i mentalitetskih specifičnosti" koje se - gle, odnekud! - nikako ne sadrže u dostignućima visoke kulture jednog podneblja nego u onim zapravo najgorim osobinama nekoliko generacija ljudi koje su ovako nahero oblikovale naslage pogubno ideologizovanog i zapravo falsifikatorskog "tradicionalizma" provučene kroz očađaveli filter korumpirajućeg "samoupravljačkog nasleđa". Naše okruženje odmiče se sve dalje od kreketave Močvare u kojoj se srećno i samozadovoljno brčkamo, Hrvatska je već u tutnjajućem ekspresnom vozu dok "mi" kunjamo u Ćiri koji stoji na sporednom koloseku neke živopisne Nedodije, Rumunija i Bugarska - iako su onomad krenule sa Dna Evrope - takođe znaju i kuda će, i kako i zašto (jer dobro znaju i od čega beže!), a ova narcisoidna Uspavana Lepotica lepo zaleгла posred Balkana, pa se ne pridžže ni koliko da pogleda oko sebe! Tako je i tako mora biti uvek kada elite

– političke, akademske, medijske etc. – “izdaju” svoj *raison d’etre* i posvete se neodgovornom šašoljenju malograđanskih fantazama, prepuštajući zemlju onoj najopasnijoj, sporoj, podmukloj i truležnoj vrsti propasti. A u međuvremenu, dakako, tručaju i toroču o svom megagigantskom “patriotizmu”, kako to već rade ljudi lišeni ili pameti, ili časti, ili i jednog i drugog.

Skrovište mrtve Vojske

PIŠE: BOJAN TONČIĆ

VRH ZLOČINIMA OBELEŽENE ARMADE, U OČEKIVANOJ PRISNOJ VEZI SA CIVILIMA KOJI SU NA NJENO SRAMNO VOJEVANJE IMALI TEK TAKTIČKE ZAMERKE, I LOGISTIKOM U NOVIM POJAVNIM OBLICIMA PATRIOTSKOG NOVINARSTVA, KORAK PO KORAK VRAĆA OVO DRUŠTVO NA CIVILIZACIJSKO DNO

Da, moguće je, osmišljen je i realizovan obilazak vojnog objekta posebne namene “Karaš” u Topčideru, o čemu je javnost informisana specijalom emitovanim 12. februara posle Drugog dnevnika državne televizije. Cilj ovog svojevrsnog “dnevnikovog dodatka” bio je, saznajemo od ministra vojnog Srbije i Crne Gore Prvoslava Davinića, dokazati da haški optuženik Ratko Mladić, odgovoran za najmasovniji pokolj civila posle Drugog svetskog rata, nije pod zaštitom Vojske SCG. Poziv za “ekspediciju” (P. D, prim. aut) upućen je i predstavnicima Kancelarije Haškog tribunala u Beogradu, ali je odgovor bio da to “možda ne bi bilo konstruktivno”.

Sa ratnog komandnog mesta vrhovne komande Vrhovni savet odbrane skinuo je pečat državne tajne, a ministar odbrane, njegov zamenik Vukašin Maraš, načelnik Generalštaba Dragan Paskaš, ekipa državne televizije i novinar Tanjuga prihvatili su se posla. “Na prepad”, kaže Davinić. Sve je bilo belodano jasno svakom dobronamernom građaninu: ministar nasmejan i srećan ulazi u zemunicu koju su obezbeđivali vojnici Dragan Jakovljević i Dražen Milovanović, tragično i pod nerasvetljenim okolnostima stradali 5. oktobra prošle godine. Ni trunke straha, kao što i priliči vojnom vrhu i sedmoj slili, od ucenjenih glava i njihovih telohranitelja. Odabrani novinari mogli su da obiđu svaki kutak “Karaša”, tvrdi erteosov izveštač i nagoveštava da bi sklonište moglo da bude turistička atrakcija. Kakav izazov.

Mladića ni od korova, još jedan dokaz iz seta nebuloza pod radnim naslovom “dvosmerna saradnja”. Posle ove jezive priče koja otklanja neke sumnje vezane za mentalni sklop ljudi na vlasti ostaje pitanje da li oni stvarno misle da neko veruje u njihovu lakrdiju koja izaziva jezu. Jedino strašnije bilo bi to da su u pravu. Ili, vrlo verovatna činjenica da se, s dobrim

razlogom, vojno – civilno – mantijaška vrhuška oseća toliko moćnom, te iz dana u dan bahato demonstrira tu moć.

Tragedije i telohranitelji: Ubistvo i samoubistvo konstatovali su vojni istražni organi, a državna komisija na čijem je čelu bio advokat Božo Prelević konstatovala je da do tragedije u Kasarni “Topčider” nije moglo da dođe na način opisan u zvaničnoj verziji. U javnost su dospеле nepotvrđene i nedemantovane sumnje da su vojnici Jakovljević i Milovanović videli nešto što nisu smeli da vide. “Iznutra!”, bila je poslednja reč koju je izgovorio Dragan Milovanović.

Neposredni povod da se “bane” u “Karaš” su optužbe bivšeg šefa Biroa Vlade Srbije za komunikacije Vladimira Popovića koji je u emisiji “Insajder” RTV B92 rekao da je oficir bezbednosti u Gardijskoj brigadi dugogodišnji telohranitelj generala Mladića. Jeste kapetan Vladimir Puhalo bio u Vojski Republike Srpske, u Mladićevoj pratnji, a sad radi marginalne poslove u logističkoj jedinici, saopštavaju VSCG i Prvoslav Davinić, podsećajući tako da smo iz budžeta plaćali genocid u Bosni i Hercegovini (finansiranje Vojske Republike Srpske tadašnja SR Jugoslavija prekinula je u februaru 2001. godine, rekao je njen predsednik Vojislav Koštunica).

Vladimir Popović optužuje vojni vrh i bivšeg prvog čoveka Vojne obaveštajne službe Aca Tomića, hapšenog u “Sablji”, za učešće u ubistvu Zorana Đinđića, što Tomić oštro demantuje. Ime kapetana Puhala vezano je, dakle, za Ratka Mladića. Formacija u kojoj “na marginalnim poslovima” zarađuje platu kapetan Puhalo, 46. zaštitna motorizovana brigada je, prema pisanju jednog beogradskog dnevnika, formalno pozadinska, ali su u njenom sastavu bili i bataljon vojne policije i bataljon pešadije obučene za obezbeđivanje vojnih i državnih zvaničnika. Veći deo jedinice nalazi se u vojnom kompleksu u Topčideru.

Video nadzor i ugled: Okružno javno tužilaštvo dostavilo je 17. februara dokumentaciju i analizu topčiderskog slučaja istražnom sudiji Vojnog odeljenja Okružnog suda u Beogradu, sa zahtevom za sprovođenje istražnih radnji. Nezvanično se saznaje da će se ponoviti “izvidaj” mesta tragedije, kojem će, uz istragu, tužioca i punomoćnike porodica oštećenih, prisustvovati i lica odgovorna za video nadzor u kasarni. U vojnim saopštenjima posle stradanja vojnika navedeno je da u noći tragedije nije funkcionisao sistem za video nadzor. Vojska ima “pojašnjenje”: početkom januara održan je radni sastanak komandanta Beogradskog korpusa Dragana Živanovića sa komandantima potčinjenih jedinica. Pričalo se, piše zvanični nedeljnik (“Vojska”, broj 676, 13. januar 2005), o “vanrednim zadacima, problemima, merama, inicijativama i zahtevima koje su komande potčinjenih jedinica preduzimale u očuvanju i izgradnji borbene gotovosti tokom minule godine”.

U tekstu koji donosi “Vojska” nema ničeg o stradanju dvojice vojnika koji su na puškomet od mesta ovog sastanka izgubili živote. Ali, ima o tome da su “prisutni mogli da se uvere koliko primena savremenih tehničkih sredstava za obezbeđenje objekata i zgrada može da bude korisna u ‘eri’ (navodnice autora iz “Vojske”) sve manje vojnika u kasarnama”. “Naime, nakon nedavnog uvođenja u operativnu upotrebu sistema kamera i video nadzora u kasarni Topčider, postalo je jasno da je tom inovacijom u samom startu i na sva tri objekta

‘uštedeno’ i zamenjeno sedam vojnika stražara, od ukupno devet koliko ih je prethodno bilo angažovano na obezbeđenju tih zgrada”, piše Vojska.

List konstataje i da će se “pomenuta investicija, upravo uštedom zbog neangažovanja ljudi, Korpusu isplatiti za svega mesec - dva”. Da li je ova štednja počela pre ili posle stradanja vojnika - nije zabeleženo u ovom budžetski finansiranom tabloidu (kustndruk, pun kolor).

Posle topčiderske tragedije ozbiljno je uzdrman kredibilitet Vojske koja je dugo bila institucija od najvećeg poverenja kod građana Srbije; prema istraživanju Centra za civilno-vojne odnose objavljenom početkom februara, 38,2 odsto građana veruje VSCG, što je za 19 odsto manje nego u septembru prošle godine, a čak 33, 6 odsto manje nego juna 2003. Čak 63,5 odsto ispitanika kaže da su na njihov stav uticale nerazjašnjene afere koje su potresale VSCG, među kojima i stradanje vojnika u Točideru. Pad rejtinga Vojske vidi se i po broju mladića koji se odlučuju za civilnu službu, više od osam hiljada ih je ostvarilo to pravo, a četiri hiljade je na čekanju.

Pukovnik Petar Radojčić, načelnik Uprave za obaveze odbrane, rekao je 17. februara roditeljima regruta u Užicu, na kolektivnom ispraćaju, da “i pored nemilih događaja, nemaju razloga za preteranu brigu za njihove najmilije”. Dan kasnije u kasarni “Jedinstvo” u Bujanovcu vojnika Danijela Stojanovića je na požarstvu ranio njegov drug iz jedinice. Stojanović je, na sreću, van životne opasnosti, ali “nemili događaji” u poslednjih nekoliko meseci imaju znakovitu poruku da briga za živote vojnika nije preterana.

Obilasku “Karaša” prethodila je protivustavna Uredba kojom se reguliše ostvarivanje prava na prigovor savesti, odnosno krše Evropska konvencija o ljudskim pravima i drugi međunarodni dokumenti, sve, ne bi li se obezbedila popunjenost sablasno praznih kasarni i disciplinovala zabludela mladež koja bi radije da pravi pozorišne predstave i pomaže bolesnicima, nego da se valja po rovovima. I njihovi roditelji kojima je, očito, sve manje do ispraćaja ispod šatri, sa jagnjetinom, pevanjem i pucanjem. Vaskrsavaju gotovo zaboravljeni pozivari, taj usud Srbije s kraja XX i početka XXI veka, a vrh zločinima obeležene armade, u očekivanoj vezi sa civilima koji su na njeno sramno vojevanje imali tek taktičke zamerke, korak po korak vraća ovo društvo na civilizacijsko dno. ■

Politika i pragma

PIŠE: BOJAN AL PINTO-BRKIĆ

“Zamislite da nema Mladića... E, sad, kad smo tako lepo počeli, zamislite da nema ni Karadžića... Već se bolje osećate, pa da... Zamislite da su svi ovi koje Stojković prati tajno planirali da na sledećim izborima, kad jednog dana budu raspisani, glasaju za DS... Zamislite da je crkva unapred overila dvadesetak potvrda o oprostima grehova, ako zatreba, u iščekivanju studije o izvodljivosti, a akademici, u ediciji *SANUizdat*, pripremaju objavljivanje ‘Memoranduma o ugroženosti srpskog naroda u Vladi Srbije’ i domaći kuvar Ljubomira Tadića, pod nazivom ‘Recepti za ograničavanje političkog delovanja dece na državnim funkcijama’... Gospodine Predsedniče, mislim da ste spremni za početak redovne sednice Vlade Republike Srbije. Ne zaboravite da svako malo pošaljete Stojkovića da proveri da l’ neko čeka u hodniku da se preda i kako napreduje priliv sredstava za pomaganje patriotskog čina optuženika (ma, davno smo okončali finansiranje toga, nego mislim na ovo sad - ekskurziju)...”

Priča se da premijer ima redovne konsultacije sa savetnicima svakog četvrtka u podne, pre početka sednice vlade. Posedaju tako u kožnu garnituru, 15 minuta naručuju kafu i pitaju se za zdravlje, pa još pola sata razgovaraju o tome šta su gledali na tv-u i čitali u međuvremenu. Šef kabineta onda saopšti da su ministri počeli da pristižu i da su ovi iz G17plus već pohvatali pozicije. Nastaje panika. Zna se da je premijeru potrebno deset minuta do sale u kojoj zaseda Vlada (dok namesti frizuru i izraz lica za slikanje: znate ono, ozbiljno, a nonšalantno, k'o iz godišnjaka “Ko je ko u Černjenkovom Politbirou”). Ostaje samo pitanje ko dobija priliku da premijeru ponovi gorenavedenu mantru, jer taj svakako ima upliv u krugovima u kojima je prepoznato da je suštinska, a ne potpuna saradnja sa Haškim tribunalom, dobitna formula za Srbiju.

Iza mantre “suštinska, a ne potpuna saradnja sa Haškim tribunalom” (nije neozbiljno objašnjavati jednu mantru drugom) verovatno stoji neko čiji je mozak dugo bio upregnut u birokratske jaslje, recimo Pentagona, ili tako neke institucije koja živi od domišljatog izvrtanja političke volje građana. To zapravo, znači da postoje ljudi koji bi voleli da vide da se Koštuničino varenje Haškog tribunala konačno završi i spremni su da žrtvuju princip zarad ostvarenja svojih planova. Nije tajna da u Vašingtonu postoje uticajni ljudi koji žele da balkanski problemi nestanu da bi mogli da se bave zanimljivijim stvarima kao što su nafta i geostrateško pozicioniranje. Takođe, nije tajna da oni na političkoj sceni Srbije vide samo Koštunicu, s kojim se lepo može saradivati kad on ne mora da brine o svojoj reputaciji u biračkom telu. Za njih su stvari veoma jednostavne: skinimo Koštunici jednu brigu sa vrata, a on će biti kooperativan kad bude trebalo (kao što je bio kooperativan u slučaju SDPR). Zaboravimo Mladića i Karadžića, koji nisu samo Koštuničina tiha patnja, pa nije u redu da on trpi zbog pritisaka da se oni uhapse, i eto nam pouzdanog partnera do 2010. godine. Zažmurimo i primimo Srbe u NATO, pa nek oni jure Bin Ladenu po avganistanskim

gudurama. Ko zna šta se sve obećava po tim sastancima. Možda u nekim planovima srpske trupe već figuriraju u napadu na Iran...

Fakta su manje-više poznata čaršiji. Postoji osoba po imenu Brus Džekson, koji poslednjih meseci češće noći u Hajatu od najplaćenijih prostitutki. Zvanično, Džekson je član Međunarodne komisije za Kosovo (savetodavne grupe čiji izveštaj se očekuje u skorijoj budućnosti i trebalo bi da posluži kao protivteža izveštaju Međunarodne krizne grupe). Nezvanično, Džekson je predstavnik američke vojne industrije sa vezama koje sežu do vrha Pentagona i Bele kuće. Posle njegovih kontakata sa Koštunicom i najbližim saradnicima, srpskim organima bezbednosti koji pokušavaju da uhvate Ratka Mladića stigla je pomoć od kolega preko Atlantika. Diplomatska mreža i ostali državni organi su posredno obavesteni o tome i to samo oni koji moraju da budu upoznati sa tim. Posle odluke koju je potpisao Kolin Pael o povlačenju tehničkih savetnika iz ministarstava i agencija Vlade Srbije, oni i ne bi smeli da budu tu, ali je rešenje nađeno u njihovom angažmanu pri Vojno-bezbednosnoj agenciji, koja, razume se, predstavlja deo javne uprave na nivou državne zajednice. Njih nije uputio Stejt department, što je uobičajena praksa kod angažmana u inostranstvu, i ne polažu baš sve račune američkom ambasadoru, koji je, prema Zakonu o službi u inostranstvu (Foreign Service Act), predstavnik predsednika SAD i vrhovni zapovednik svog osoblja u Srbiji (zvuči smešno, no Sjedinjene Države su zvanično u ratu protiv međunarodnog terorizma). Ova četa mala, ali odabrana, nalazi se na zadatku koji ima za cilj da pokaže da Srbija čini sve ne bi li izvela Mladića pred lice pravde, čime se kvalifikuje za člana globalne antiterorističke koalicije i, u najmanju ruku, programa Partnerstvo za mir. Naravno, to ne znači da će američki obavestajci od sada voditi akciju hvatanja Mladića, već da će bivši KOS organizovati par safarija po Zapadnoj Srbiji, nakon čega će biti prihvaćen u društvo bratskih organizacija sa demokratskim odličjima. Usput, neće uhapsiti Mladića. Njihovo je samo da kupe vreme.

Džekson i njegovi istomišljenici se nadaju da će Koštunica u narednih mesec-dva uspeti da ubedi/natera desetak haških optuženika da se predaju, uključujući preostale generale, i da će se priča o saradnji sa Haškim tribunalom svesti na nekoliko imena, od kojih će jedini interesantni biti Mladić i Karadžić, ali da će doći do političkog razumevanja da se nijedan proces ne sme vezivati za jednu ili dve osobe, pa makar oni bili organizatori najvećeg zločina u Evropi posle Drugog svetskog rata. Srbija neće moći sa Mladićem u Evropsku uniju, to je jasno. Ipak, ne treba propustiti priliku da se njeni vojnici pojave u nekoj od operacija koje se uveliko planiraju u Vašingtonu. Da li će se institucionalni okvir zvati Ujedinjene nacije, NATO, Partnerstvo za mir ili "Coalition of the Willing", savršeno je svejedno. Računa se da Koštunica nije toliko glup ili ideološki zatucan da propusti jedinstvenu priliku da sklopi pakt sa jedinom supersilom.

Vašingtonski krčmari, međutim, nisu poznati po stoprocentnoj nepogrešivosti kada je reč o računima i partnerima u Srbiji. Republikanska administracija je svesna da mnogo toga može poći neželjenim putem ako se, recimo,

Albanci na Kosovu razmašu, a zvanični Beograd ponovo padne u nacionalistički zanos. Stoga su poruke koje ovih dana stižu u Prištinu, na adrese svih lidera, da SAD neće zaboraviti svoja obećanja, no da je trenutak takav da neće tolerisati nestrpljenje. Predsednik Tadić nije se mnogo obazirao na osećanja Albanaca prilikom nedavne posete Kosovu. Reakcije su bile gotovo nikakve. Je li to slučajno? Bolji poznavaoци prilika tvrde da je kome-treba-u-Prištini objašnjeno da će svi optuženi za zločine na Kosovu odgovarati veoma brzo. Vi sad tumačite...

Jedina supersila čini se spremnom za kompromis, zanemarujući neke moralne principe zarad vlastitih interesa, i računa na partnerstvo lidera moralno osakaćene Srbije - savršeni scenario. Spoljna politika se nikad nije držala etike kao pijan plota, ali ako zaista poverujemo da državni organi, predvođeni bivšom KOS, čine sve da uhvate Mladića, onda smo definitivno zaslužili da se Mira Marković vrati na Dedinje i da se deci koja polaze u školu daruju knjige Radovana Karadžića sa posvetom autora. ■

Čedomir Jovanović kao *persona dramatis*

PIŠE: NASTASJA RADOVIĆ

Nije teško zamisliti koliko će Čedomir Jovanović jednom, naročito ako i kada Srbija postane ona "dosadna zemlja" iz srpskih političkih bajki, biti interesantan dramski karakter. Možda će i sam napisati nešto o vremenu u kojem danas živi. Obrazovani dramaturg, Jovanović je ponajviše lik u drami sopstvenog života. Pomalo nalik onome što danas televizija bestidno koristi kao *reality show*, najčešće za izazivanje zapanjujućih emocija kod gledalaca. Ali, Čedomirova životna drama je, na neki način, i više od toga. Jer, moglo bi se reći da on nije samo akter u sopstvenoj koži i u svom najbližem okruženju, on je, morali bismo se složiti, i nešto što se ovde nejasno i netačno shvata "istorijska ličnost". Tako je njegov život u velikoj meri deo naše, ovdašnje, drame. Ne, one koja bi jednom mogla biti napisana kao što se sada na Sretenje, izvode razni igrokazi o srpskim vođama i herojima i, prema njima, herojskom narodu svesnom "istorijske nužnosti", već ove koju upravo pokušavamo da živimo. Zato je bolje da kažemo "našeg dramatičnog položaja". Ali i taj izraz nekako više priliči beogradskim gospođicama koje se upravo obrazuju u školi lepih manira ili tako nekako, u kojoj predaje Dragoslav Bokan. Da Bokan predaje bonton ili neku drugu "lepu veštinu", a to ovde nikog ne čudi, kao ni to da Srbija slavi Sretenje, dan usvajanja prvog srpskog ustava koji nikada nije "zaživeo"... Uostalom, ni Srbija koja to sada slavi nije država, primetio je pre nekoliko dana, "oko Sretanja", jedan moj prijatelj koji spada, kao i Čeda, u "jakobince"... Po ovome, "jakobinci" su u Srbiji nešto malo drugačije od onoga za šta ih se proglašava: ljudi koji umeju da misle.

Dakle, naša zemlja koja nije država i koja kao svoj glavni praznik slavi dan neefektivnog ustava, nije, ne samo "dosadna" već ni "normalna" zemlja: u njoj danas, vođe paravojnih formacija predaju u školi bontona za nove salonske gospođice, a vrh vlasti ponovo po jarugama, na državotvorno problematičan datum, opet zbori o novom srpskom ustavu, koji nije u stanju da donese...

U ovakvoj zemlji (koja nije država a sva je u potrazi za simbolima državotvornosti), Čedomir Jovanović jeste glavna tema. Iako je još od vremena kada se, u vreme demonstracija 1996-97, pojavio iz mase studenata kao momak koji zna kako i šta bi trebalo raditi, bio svima zanimljiv, poslednjih meseci je Jovanović, kome mnogi vole da prikaže i ono "kontroverzan", najglasniji kritičar zvanične srpske politike. Isključen iz svoje DS, ekspresno i bez pardona, on izgleda kao lider "alternative". Ne opozicije, već alternative. Onoga od čega je Srbija odavno trebalo da napravi *mainstream* a čega je povremeno, mada manje-više u tragovima, bilo.

Alternativa je ono što ne vole ni opzicija ni vlast. U "dosadnim" zemljama to su razni građanski pokreti koji brinu o uslovima života i obično proširuju polje sloboda, pa pametni i kreativni ljudi, znalci, koji podsećaju političare i javnost da su ugrozili neke vrednosti...

Kod nas, kako pre desetak godina tako i danas, iz kakve-takve alternative bi trebalo stvoriti snažan politički korektiv postojećim centrima političke moći: i onima na vlasti i onima opozicionim. Jer, one su, po mnogo čemu, bliske. Da postoji "tajna veza" između njih, nekako najočitije pokazuje Jovanovićeva politička sudbina: ostrakizam koji je doživeo. "Demokratska" stranka, kao nijedna druga u ovom trenutku, pokazala je da ne može da podnese jednog od svojih lidera čije je delovanje u toj stranci, obeležilo ne samo njegov život već i onaj stranački. Što je još čudnije, Jovanović je kao negativnu karakteristiku dobio tek nekoliko političko-birokratskih diskvalifikacija, sasvim benignih za takav ekspresni ostrakizam. Pritom – problematične verodostojnosti: "rušio ugled stranke svojim javnim nastupima", "iznosio javno stavove suprotne stavovima stranke"... Čulo se i to da je najozbiljniji razlog za isključenje to što je njegovo otvoreno pismo Borisu Tadiću, otišlo u neke ambasade... A pre toga je o njemu mogao da se obavesti svako u Srbiji...

"Kontroverzan" ili ne, Jovanović sa malo menjao u svom političkom kredu. Ako je period koji je proveo na vlasti, u izvesnoj meri "kontaminirao" njegov buntovnički poriv, ovo stranačko "oslobađanje" išlo mu je na ruku. Lišavanjem prava da poštuje neprecizno kodifikovanu stranačku disciplinu, učinjena mu je velika usluga: i oni koji su, podržavajući promene u Srbiji imali rezerve prema političkom stilu Čedomira Jovanovića, sada u njemu vide žrtvu partijske čistke. Iza koje, ne samo prema mišljenju Jovanovića, stoji predsednik Srbije i DS.

Ovih dana Čedomir je akter srpske drame: jedni ga napadaju otvoreno, pominjući sve stare pritužbe o njegovoj vrednosnoj neuverljivosti: plandovao pored bazena u Šilerovoj dok su drugi "legalistički" čekali da se prirodni ciklusi završe i sova othuče "kraj"... Drugi, opet vole da za njih to rade instruisani ili po "načinu mišljenja" srodni mislioci opšte

prakse, uglavnom desno "nezavisni" intelektualci, uglednici zapuštenih nacionalnih institucija... Tabloidi obožavaju Čedu: šta bi sa njima bilo da se njemu nešto desi: da odustane od politike i javnog angažmana i sa porodicom ode negde gde se Srbija lakše zaboravlja? Zato ga oni ne ispuštaju iz vida: sve o njemu mogu da doznaju.

Čedomir Jovanović, čovek bez partije i snažnije artikulisane političke podrške, potreban je i Milu Djukanoviću i Nataši Mičić, političaru koji važi za svemoćnog u Crnoj Gori, koliko i novoj predsednici GSS koja tek počinje svoje stranačko liderstvo. Najuticajniji deo srpskog NVO sektora, u kojem su oni koji su još početkom devedesetih označeni kao "izdajnici" tj. protivnici varvarizacije Srbije, u Jovanoviću vide "novu nadu" za srpsku politiku.

Svi koji sada otvoreno podržavaju Jovanovića nisu bili njegovi fanovi u vreme kada je on bio u prilici da donosi političke odluke. Da li je onda reč o tome da je Čedomir nekome potreban sada kada je, nevoljno, od lidera unutarstranačke frakcije postao žrtva nejasne političke strategije? Možda se radi i o tome, ali – on se ne ponaša kao žrtva. Doduše nije mu lako: policija ga, ako se veruje onome što je nedavno rekao, praktično proganja i sve, "strogo po propisima", ostavlja bez zaštite. "Čeda ima pištolje" koje ne koristi i drži u kaseti automobila audi, svi su nedavno saznali. Kao i to da su mu ti pištolji "privremeno oduzeti". On tvrdi da ga je policija od decembra prošle godine četrdesetak puta zaustavila: ko još može time da se pohvali i pored neviđene revnosnosti "nadležnih organa" u punjenju budžeta za činovničke i funkcionerske plate?

Pored toga što je svakome blizu pameti da je Jovanović gurnut niz stepenice to, ipak nije osnovni razlog zbog kojeg se on sada, i od svojih dosta rečitih kritičara, vidi kao "alternativa": on je, u ovom trenutku, političar koji ima najjasniju i najeksplicitniju političku agendu. To, naravno, ne objašnjava sasvim šta je nedavno hteo da kaže, na BK TV, kada je izbacio rečenicu: "Mene ne interesuju načela, interesuje me rezultat". Sem ako i to nije posledica prilično neprofesionalnog intervjua koji je više bio isleđivanje i diskvalifikacija sagovornika nego pokazatelj intervjuiističke virtuoznosti i beskompromisnosti. Jer ta je izjava u priličnoj suprotnosti sa onim što se do sada pojavljivalo kao politička agenda Čedomira Jovanovića.

A to su još uvek najosetljivija pitanja za srpsko društvo: princip građanstva, odgovornost za zločine, preispitivanje prošlosti, ispunjavanje međunarodnih obaveza, brza i uspešna privatizacija... Sve u svemu, pomalo započeti poslovi sa kojima se nedopustivo dugo stagnira. I osnovne pretpostavke za ulazak u civilizaciju Evrope. Početak modernizacije Srbije... Ponovni početak.

Po prašini koja se odasvud diže oko Čedomira Jovanovića (a biće da u toj "prašini" ima i koječega mnogo opasnijeg), dva veka stara, više ideja nego praksa, "moderna Srbija", zbog koje je još Dositej Obradović pozvao "Vostani Serbie", ima puno protivnika. Zato je i sada ova ideja stvar alternative. Izgleda da Čedomir Jovanović veruje da je ta alternativa, ipak: većinska Srbija. I da će biti jedan od autora srpskog "srećnog kraja". ■■

PIŠE: LATINKA PEROVIĆ

Pred sudom istorije

SRĐA POPOVIĆ, *POSLEDNJA INSTANCA*, BEOGRAD, 2003, KNJ. 1–3, S. 1523,
HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI, BIBLIOTEKA *SVEDOČANSTVA*, KNJ. BR. 17.

Od izlaska iz štampe *Poslednje instance*, trotomnog dela poznatog beogradskog intelektualca, advokata Srđe Popovića, svesna sam da je reč o istinski velikom poduhvatu autora, priređivača i izdavača. Trebalo bi da takav poduhvat izazove reakcije, a ne da bude primljen kao kamen bačen u vodu. Intelektualno istrošena i apatična srpska javnost, propustila je, barem dosad, dobar povod za raspravu o komunizmu, kako se imenuje prethodno poluvekovno razdoblje, i antikomunizmu, kao sve dominantnijoj reakciji u srpskom društvu na to razdoblje. Oklevala sam, pak, da sama učinim ono što sam od drugih očekivala.

Nekadašnji sudija Okružnog suda u Beogradu (1983), aktuelni ministar pravde u Vladi Srbije, Zoran Stojković, dopuštao je slobodu za mišljenje “kao psihički proces”, ali je smatrao “da reči, izraz tog mišljenja, mogu biti kažnjive”.

Pozvana da govorim o *Poslednjoj instanci* Srđe Popovića u Biblioteci grada Šapca, morala sam da predem ovu orvelovski postavljenu granicu između mišljenja i reči. Ako sam je povodom *Poslednje instance* ikad i osećala, to nije bilo iz straha od kažnjivosti, makar ona i danas bila neodređena i široko prevazilazila granice pozitivnog zakonodavstva. Drugi su obziri bili u pitanju. Autor *Poslednje instance* pomogao mi je da ove obzire za trenutak zanemarim.

Srđa Popović sa istog intelektualnog stanovišta određuje svoj odnos i prema komunizmu i prema antikomunizmu. U stvarnosti, za razliku od interpretativnog nivoa, ni jedna ni druga pojava nisu jednostrane. Ne postoji *jedna* 1920. godina, kada je zabranjena Komunistička partija Jugoslavije, kao ni *jedna* 1941, 1945, 1948, 1968... Ali, intelektualni stav određuje shvatanje da ni jedna ni druga pojava nisu rezultat delovanja istorijski objektivnih zakona za koje autonomni pojedinac ne postoji. Samo nepristajanje na objektivne istorijske zakone, objektivnu istinu i objektivnog neprijatelja već je naprslina dogme koja sa vremenom ide i u širinu i u dubinu. U tome

i jeste značaj autonomnog delovanja pojedinca, od antičkih vremena pa sve do komunizma i antikomunizma.

Na istom je stanovištu i priređivač *Poslednje instance*, politikolog Zoran Purešević. Samo onaj ko istorijske izvore otrže od zaborava i spasava ih od fizičkog uništavanja iz nemara ili sa namerom da bi, jednom mogao da kaže: “*To i to se uopšte nije desilo*” (Orvel), zna kakav je napor morao učiniti Zoran Purešević da bi ostavio svedočanstvo o autonomnom delovanju jednog pojedinca u jednom vremenu.

Zoran Purešević ni sa jedne police nije mogao uzeti korpus istorijske građe relevantne za pomenuto delovanje. U svom predgovoru *Poslednjoj instanci* on kaže: “Ono što me je iznenadilo i što mi se činilo neverovatnim bila je činjenica da u arhivi Okružnog suda u Beogradu, koja bi po prirodi stvari *morala* da ima arhivu sudskih predmeta vođenih u Beogradu, nisam mogao pronaći nijedan dokument koji mi je nedostajao. *Arhiva nije sačuvana!*”

Na moj zahtev Okružnom sudu u Beogradu da mi se omogući uvid u jedan broj predmeta stigao mi je odgovor u kojem, između ostalog, piše:

“Obaveštavamo vas da nismo u mogućnosti da vam izađemo u susret, obzirom da su napred navedeni spisi predmeta komisijski uništeni, a shodno odredbama sudskog poslovnika.”

Na osnovu iskustva o kome govore mnogi istraživači dalje i bliže prošlosti srpskog naroda moglo bi se reći da je ovakav odnos prema istorijskim izvorima više pravilo nego izuzetak. Na osnovu čega, onda, rekonstruisati realnu prošlost?

U Helsinškom odboru za ljudska prava u Srbiji, organizaciji čiji je cilj podsticanje autonomnog delovanja pojedinca kao pretpostavke razvijenog i otvorenog društva, *Poslednja instanca* Srđe Popovića našla je svog prirodnog izdavača. Sa 43 sudska predmeta (uglavnom za dela verbalnog delikta i neprijateljske propagande) za čiji sadržaj su bile potrebne čitave tri knjige u ukupnom obimu od 1523 strane, *Poslednja*

instanca je važno svedočanstvo o istoriji borbe za ljudska prava u Srbiji. U jednom periodu te borbe, od studentske pobune 1968. do početka raspada bivše Jugoslavije 1990. godine, Srđa Popović je bio njen glavni protagonist.

Na temelju *Poslednje instance* mogla bi se napisati jedna intelektualna biografija. Takve su biografije potrebne srpskoj istoriografiji iz dva razloga. Jedan razlog je opšte, a drugi posebne prirode. "Istorija, nauka o čoveku", kaže Lisjen Fevr, "a onda su tu i činjenice, da; ali to su ljudske činjenice: zadatak istoričara je onda da pronađe ljude čiji su život one sačinjavale i ljude koji su kasnije u njih uronili sa svim svojim idejama, kako bi ih protumačili."

Bez tih pojedinačnih intelektualnih biografija predstavnika raznih generacija nije moguće napisati istoriju inteligencije u Srbiji: otkriti njene glavne kontroverze i osvetliti njenu ulogu i po razumevanju u društvu i po samorazumevanju.

Sa porodičnim korenima u advokatskom esnafu, u svojim tridesetim godinama, dakle, u punoj snazi, odlično obrazovan i dobar govornik – Srđa Popović je, kao branilac optuženih za političke krivice, u određenim intelektualnim krugovima krajem šezdesetih godina prošlog veka, postao harizmatička ličnost. Pobunjeni deo studenstke omladine, čiji su predstavnici i najviše gonjeni, čak ga je uveo u pesmu: "*Tamnica, tamnica nigde nema vrata / Zovite mi, zovite, Srđu advokata.*"

Poredak koji se ekonomski i socijalno, a naročito politički, iscrpljivao, suočen sa neminovnošću biološkog kraja Vođe, taktizirao je u odnosu prema spoljnjem neprijatelju, ali je zato postajao tvrdi prema unutrašnjem, kao ideološkoj ekspozituri ovog prethodnog. Srđa Popović je postao meta političke kampanje u štampi, a televizija kao najdalekometnije propagandno sredstvo posvetila mu je (u maju 1976) čitavu jednu emisiju u kojoj ga je tretirala kao unutrašnjeg neprijatelja.

Protiv Srđe Popovića je, što je bilo bez presedana, podignuta optužnica za krivično delo odbrane jednog klijenta, političkog zatvorenika. Posledice ove optužnice bile su dalekosežne: jednogodišnji zatvor, uslovni, isključenje iz Advokatske komore, što je moglo da znači i kraj profesionalne karijere. Pomenute posledice su izbegnute najviše zahvaljujući velikom pritisku svetske javnosti. U zemlji je bilo uzdržane podrške malog broja pisaca i intelektualaca, ali ne i profesionalne solidarnosti.

"Niko me", izjavio je tada Srđa Popović, "nije podržao ovde u Jugoslaviji. Obratio sam se Advokatskoj komori, rekao sam im da bi ovakva presuda mogla ograničiti njihovo pravo da brane, jer bi zastrašila advokate, a oni su mi odgovorili da Advokatska komora nije preplašena."

Srđa Popović je bio svestan važnosti autonomnog delovanja pojedinca, ali i neizbežnog ograničenja, čak i nužno deformisanog rezultata toga delovanja. On je, naravno, imao u vidu sferu prava.

"Možda je karakteristično za politička suđenja uopšte", kaže Srđa Popović, "da je na njima predmet rasprave uvek daleko širi od onoga o čemu se prividno vodi. Upravo ta

činjenica i čini suđenje političkim i upravo ona *degradira sud* (podv. L.P.), jer kako je govorila Hana Arendt, "dostojanstvo suda sastoji se u ograničenosti njegovog zadatka" (podv. L.P.).

Sa stanovišta ograničenosti zadatka suda kao bitne karakteristike pravne države u Srbiji je i danas otvoreno pitanje: kakva je razlika između komunističke i postkomunističke države? U odgovoru na ovo pitanje sadržano je i novo poglavlje intelektualne biografije Srđe Popovića.

Poslednja instanca Srđe Popovića je raznovrstan i bogat izvor. U njoj će za sebe važnu građu naći sociolozi, politikolozi, antropolozi, istoričari, psiholozi. To je izvor koji svojom celinom daje za pravo dr Savu Strugaru, profesionalnom uzoru Srđe Popovića, koji je povodom mnogih od sudskih predmeta govorio: "Glupost je nepobediva." Gotovo svi, a naročito neki od predmeta, važni su za istoriju mentaliteta: mentalitet pogoduje određenom sistemu, a sa svoje strane sistem doprinosi učvršćenju mentaliteta koji se teško menja.

Neki sudski predmeti sadržani u *Poslednjoj instanci*, koji je, uzgred, čine i veoma čitljivom, potvrđuju još jednom istinu da je život u kreaciji ljudskih sudbina imaginativniji od literature. Takav je predmet *Jovo Ilić, 1979–1980*. Ovaj predmet je primer baš tog jedinstva sistema i mentaliteta. U njemu su povezane ona neodređenost kategorija, kakva je, na primer, *neprijateljska propaganda*, koja ne postavlja granice kažnjivosti, i one karakteristike mentaliteta koje isključuju svako izdvajanje pojedinca iz mase, iz *naroda*.

"Jovo Ilić, gastarbajter u fabrici 'Mercedes-Benz' u Düsseldorfu, došao je u svoje rodno selo za praznike zajedno sa grupom svojih sunarodnika. Dopotovao je svojim srebrnim 'mercedesom' (kupljenim uz popust za radnike fabrike) donevši sa sobom poklone za porodicu i prijatelje kao i ušteđevinu od 50.000 DM namenjenu izgradnji kuće. Delio je poklone, čašćavao je po kafanama i hvalio se svojim uspesima. To je bilo dovoljno."

Dovoljno: za šta? Za to da izazove zavist komšija koji su odmah počeli Iliću da "pakuju" krivicu. Bili su dovoljno upućeni da bi optužba za krivično delo *neprijateljske propagande* bila najefikasnija da se Jovo Ilić zaustavi na svom uspešnom putu. I nisu pogrešili: on je bio osuđen na devet i po godina zatvora.

Kada je Srđa Popović kao branilac Jova Ilića upitao jednog od svedoka optužbe koji su lažno svedočili: "Kako možeš da pričaš ovakve izmišljotine?" – ovaj mu je spokojno odgovorio: "Svet je pun Jova, i on bi meni tako." Reklo bi se: ljudska priroda. Samo, za razliku od ideologija koje su težile da poprave ljudsku prirodu, pravo računa sa ljudskom prirodom kao takvom nastojeći da joj postavi precizna zakonska ograničenja jednaka za sve.

Poslednja instanca tiče se, barem formalno, prava i pravne svesti u Srbiji. Njen autor i pisac njenog predgovora, poznati novosadski advokat Slobodan Beljanski, jesu pravnici. Njenim stranicama promiče desetina imena pravnika u raznim ulogama: tužilaca, sudija, advokata, pravnih veštaka. To je i dalo povod Srđi Popoviću da na predstavljanju *Poslednje instance* u Šapcu kaže da na nju gleda kao na *kolektivno delo*.

Bilo kako bilo, *Poslednja instanca* je istorijski izvor prvog reda za proučavanje komunističke ideologije i poretka koji se na njoj zasnivao. Istorijska dimenzija, ali u jednom posebnom smislu, bila je odlučujući razlog da se Srđa Popović, zajedno sa priređivačem i izdavačem, poduhvati mukotrpne pripreme *Poslednje instance*. U *Predgovoru* on kaže:

“Primećujem tek sada, naknadno, šta sam ja činio: opominjao sam sudije na sud istorije, znajući i sam da u taj sud baš do kraja ne verujem i da se oni ove naivne pretnje mnogo ne plaše. Pa, ipak, dan toga suda je došao. Nalazimo se pred poslednjom instancom.” Ta poslednja instanca jeste neizbežni sud istorije o minuloj epohi. Ali, ovaj sud nikada nema posla samo sa pravdom u juridičnom smislu. Za njega je primarno ne *ko je kriv* nego *zašto je i kako je nešto bilo moguće*. Prvo shvatanje istorije vodi u revanšizam i obezbeđuje kontinuitet nasilja; drugo, istoriju razume kao proces čiji je subjekt čovek.

Umesto uobičajenog imenskog registra na kraju knjige, *Poslednja instanca* počinje navođenjem imena koja se pominju na stotinama njenih stranica, pod naslovom *Lica*. U *Poslednjoj instanci* i jeste ispisan jedan čin naše novije istorije, koja se može čitati kao drama, ali koja uistinu jeste drama konkretnih ljudi. Celina se ne može svesti na jedan čin, pa ni na ovaj. Međutim, pokazalo se da je na poslednjoj instanci, pred sudom istorije, ovaj čin od suštinske važnosti za celinu. Na pitanju pojedinca kao subjekta slobode, a ne objekta usrećenja – celina je bila najranjivija. Zato je *Poslednja instanca* Srđe Popovića pravi uvod u raspravu o središnjem pitanju naše novije istorije: komunizam i antikomunizam. Razumevanje istorijskih pojava nije isto što i njihovo opravdanje. Stoga je legitimno pitanje: da li je izlazak iz komunizma obezbeđen od rizika istorijske involucije, od povratka na stanje koje je i dovelo do reakcije u vidu komunizma? I to ne samo u Srbiji i u bivšoj Jugoslaviji.

Kao alternativu komunizmu Srđa Popović je podrazumevao pravnu državu i liberalnu demokratiju. A postkomunističko razdoblje u Srbiji karakterišu pojave koje su moguće u svakom društvu (uvrščivanje kvislinga Milana Nedića u *Sto najznamenitijih Srba*; antisemitizam i etnonacionalizam; omalovažavanje antifašističkog otpora u Srbiji za vreme Drugog svetskog rata i tretiranje ratnih zločinaca kao narodnih heroja). Ali, u srpskom društvu, u kome rat još mentalno traje, ove pojave znače osnovu na kojoj niču *prosta rešenja*. Ne treba se suviše uzdati u automatizam pozitivnih kretanja u Evropi, pa ni u okruženju. Bez unutrašnje energije, ova će kretanja imati, i već imaju, ograničeno dejstvo na srpsko društvo: biološki staro, višestruko iscrpljeno i zamoreno; bez čvrstih merila, naročito moralnih.

U borbi između pojedinca i mnogolike moći (ideološke, političke, vojne, policijske), Srđa Popović je na strani pojedinca. Dakako, u jednom trenutku minule epohe. Ali, on nije spreman da taj sukob imanentan ljudskoj istoriji i ograniči na tu epohu. Zato se sada i ne oseća pobeđnički, a ni *pobeđnici* ga nikako ne vide na svojoj strani. “Možda bi”, kaže Popović u zaključku *Predgovora*, “samo još trebalo reći da

ne treba brzopleto i slavodobitno zaključiti da slučajevi koje imate pred sobom predstavljaju samo razumljive aberacije ‘komunističkog pravosuđa’. Ni danas svojim sudovima ne verujemo, a ne veruju im ni drugi. I dalje živimo u ‘kulturi laži’. Da li ćemo opet morati da čekamo decenijama?” I šta će posle tih decenija ostati?

U prošlosti srpskog naroda bilo je ljudi koji su uočavali izvesne mane i rezerve zla u narodu. Mnogi od njih su verovali da će na poslednjoj instanci, pred sudom istorije, sve biti stavljeno na mesto koje mu po pravdi pripada i dovedeno u ljudski red koji se drži na interesu, ali i na moralu. Srđa Popović dokazuje da je skepsa mnogo plodotvornija. Kao branilac na političkim procesima, on sumnja u večnost poretka koji sužava slobodu pojedinca i vodi u pravni nihilizam. U uvodima koje je naknadno napisao za svaki predmet u *Poslednjoj instanci*, koji po sebi čine konzistentnu celinu, on sa istog stanovišta govori o tim istim fenomenima u antikomunizmu kao jednoj od varijanti postkomunizma.

Slobodan Beljanski je tačno uočio suštinu stanovišta Srđe Popovića. Pozivajući se na Radomira Konstantinovića, Beljanski konstatuje “da ljudska glupost u zatvorenim društvima, kao i zlo, raste u obrnutoj srazmeri sa odbijanjem artikulacije...” A Srđa Popović je upravo *artikulisao* fenomene koji su ugrožavali autonomno delovanje pojedinca. U tom smislu, on je uvek stajao na jednom istom stanovištu:

– kada je u slučaju Andrije Artukovića, čiju je krivičnu odgovornost za genocid nad Srbima u NDH 1941. obesmislio antikomunizam u SAD pedesetih godina prošlog veka, profesionalizam stavio iznad nacionalne pripadnosti, i branio nezavisnost suda;

– kada je etničko čišćenje i ubijanje civila u jugoslovenskim ratovima na kraju XX veka *artikulisao* kao ratne zločine koji, po međunarodnom pravu, podležu sankcijama;

– kada je u slučaju otmice i ubistva komunističkog predsednika Srbije Ivana Stambolića pokušavao da nađe pravna sredstva kojima bi prisilio državu na ozbiljnu istragu i prvi došao na ideju specijalnog suda. (Za razliku od aktuelnog predsednika Vlade Srbije, Vojislava Koštunice, za koga je Ivan Stambolić “bivši komunista” i “mi ne pripadamo istim svetovima”, za Srđu Popovića u pitanju je bio čovek kome je ugroženo osnovno ljudsko pravo, pravo na život. To je taj univerzalizam koji razlikuje protivnike komunizma u *civilizacijskom* smislu od antikomunista kao lovaca na veštice. A za razliku od crkvenih vlasti, Srđa Popović pokazuje da razume dubinu unutrašnjih podela i sukoba koji su konstanta istorije Srbije u poslednja dva veka. Taj duh građanskog rata prožima kako reči vladike Atanasija Jevtića: “Dižu spomenik Ivanu Stamboliću! Ubijen je, Bog da mu dušu prosti, ali toliko je drugih ljudi ubijeno, i ne dižu im spomenike.” – tako i odgovor koji duhovniku šalju pevači na svadbama i na ispraćajima u vojsku u okolini Ivanjice: “Ao, Ivo! Ao, Fruška Goro!”);

– kada angažujući se u procesu optuženima za ubistvo premijera Zorana Đinđića pokušava da vrati dostojanstvo sudu kroz ograničavanje njegovog zadatka. U Srbiji to danas znači: ličnu i imovinsku bezbednost svakom njenom građaninu.

Istorija je proces i ni za jednu pojavu ne postoji jedno objašnjenje. Tačno je: Jugoslavija je obnovljena u antifašističkom ratu na federalističkom programu koji je zabranjena Komunistička partija Jugoslavije, gotovo dvadeset godina pre početka Drugog svetskog rata, formulisala kao alternativu centralizovanoj i unitarnoj državi, i sa tim programom postala jedina zajednička snaga svih jugoslovenskih naroda. Kao i svaka revolucionarna vlast, Komunistička partija je svoj legitimitet zasnivala na pobedi. Ali, poistovećujući svoju ideološku misiju sa monopolom na vlast, za šta joj je bilo neophodno vlastito jedinstvo, ona je podjednako isključivala i proveru legitimiteta kroz političku konkurenciju u društvu i razlike u vlastitim redovima.

Sukob sa Staljinom 1948. godine pomerio je težište sa borbe protiv *klasnog neprijatelja* u društvu na borbu unutar same Komunističke partije. Do danas, borba sa *unutrašnjim protivnikom* osvetljena je samo sa jedne strane, kroz sredstva i način obračuna koji su bili okrutni. Postoje, međutim, i druge dimenzije ovog unutarpartijskog sukoba. Sudeći, na primer, po onovremenoj periodici, mnogi su tek 1948. godinu dočekali kao pravo oslobođenje, kao početak demokratije i slobode. Komunistička partija je, ako ni zbog čega drugog, onda iz straha od svog unutrašnjeg protivnika koji je i nastao iz nepristajanja na njeno odvajanje od *prve zemlje socijalizma*, u kojoj je imao realno snažan spoljnopolički oslonac, bila prisiljena na traženje saveznika, na otvaranje prema svetu. U pravu je bio Marko Nikezić: antifašizam i sukob sa Staljinom najviše su doprineli deprovincijalizaciji Jugoslavije. U tadašnjim izvorima nema ni pomena o njenoj balkanizaciji. Današnja tvrdnja da međunarodni ugled koji je Jugoslavija imala posle 1945, a naročito posle 1948. godine, nije u srazmeri sa njenim realnim značajem i lišen je istorijskog konteksta.

Otvaranje prema svetu omogućavalo je da u zemlju ulaze nove ideje, pojmovi i vrednosti. Po tome se Jugoslavija, ipak, razlikovala od zemalja iza gvozdene zavese. Neke od tih razlika bile su stvarne, neke prividne. Iz postjugoslovenske perspektive nazire se da ni jedne ni druge razlike nisu bile podjednako intenzivne u svim republikama bivše Jugoslavije. To ima svoju istoriju u vezi s kojom, za ovu priliku, mogu samo pomenuti različite korene ideje socijalizma, odnosno komunizma. (Uzgređ, nedavno je pažnju ovdašnje naučne javnosti privukao rad slovenačkog profesora Tončija Kuzmaniča "Raspad SFRJ i nasljedstvo: narodnjaštvo – a ne nacionalizam". Zato, možda, nije naodmet podsetiti, da u srpskoj historiografiji postoji više monografija i objavljenih istorijskih izvora o ideologiji narodnjaštva koja je bitno uticala na razvoj srpske države i društva.)

U blokovski podeljenom svetu, u podeljenoj Evropi, sukob Komunističke partije Jugoslavije sa Staljinom 1948. primljen je kao događaj od dalekosežnog značaja. U istoriji se ništa ne dešava od danas do sutra. Tako i ovaj sukob pripada počecima raspadanja komunizma, procesa koji je trajao pola veka. Između Hruščova, krajem pedesetih, i Gorbačova, krajem osamdesetih godina XX veka, dolazilo je do pobuna, od kojih su neke imale značaj revolucija – u Mađarskoj, Istočnoj Nemačkoj, Čehoslovačkoj i Poljskoj. Evrokomunizam je

objavio da se sovjetski model socijalizma istorijski iscrpljen. Istovremeno, tehnološko i ekonomsko zaostajanje Sovjetskog Saveza, unutrašnje truljenje i slabljenje uloge hegemonu u Istočnoj Evropi i pozicije jedne od dveju sila u svetu.

Jugoslavija nije stajala u mestu, ali je, naročito posle pomirenja sa Sovjetskim Savezom, više oscilirala nego što je napredovala. Pokušavala je da reši kvadraturu kruga: napredovati, a ne promeniti suštinu ideologije? Posle svakog pokušaja izlaska iz kvadrature kruga, sledio je zastoj. Najduži zastoj usledio je posle pokušaja Milovana Đilasa. Intervali su kasnije bili sve kraći. Samo za šest godina (1966–1972) došlo je do potresa u Srbiji, Hrvatskoj, Sloveniji, pa opet u Srbiji. Razlika između Jugoslavije i drugih istočnoevropskih zemalja bila je već u korist ovih drugih. Jednom od klijenata Srđe Popovića suđeno je (1982) zbog toga što se na mitingu beogradske omladine pojavio sa tansparentom na kome je bio amblem poljske "Solidarnosti", a možda treba podsetiti i na lekciju Slobodana Miloševića Mihailu Gorbačovu o tome šta je socijalizam.

Tačno je i to: Srbija se u drugoj Jugoslaviji modernizovala više nego ikad. Za aktuelnog predsednika Vlade Srbije, modernizacija je šuplja reč. Ali, za Srbiju, ona je značila: industrijalizaciju, školovanje i lečenje stanovništva, veću mobilnost ljudi.

Masovno obrazovanje na svim nivoima dovelo je u Srbiji, kao i svuda u svetu, do pada kvaliteta. Ali, Srbija beleži značajne rezultate u nauci i u kulturi, a naročito u svim oblastima umetničkog stvaranja.

Napisane su neke važne knjige. Danas, kada kriza identiteta izaziva opravdanu zabrinutost, valja pomenuti osmotomno *Biće i jezik* koje je temeljni korpus sa stanovišta identiteta. *Govor i jezik kulturna smotra naroda*, kako bi rekla Isidora Sekulić.

Dela nekih pisaca, pre svega Danila Kiša i Aleksandra Tišme, imaju univerzalnu vrednost i podjednako pripadaju srpskoj književnosti i evropskoj književnoj baštini.

Postojala je komunikacija sa vrhovima evropske misli. Što god se mislilo o *praxis filozofiji* i političkoj evoluciji pojedinih njenih pripadnika, to je jedina filozofska škola u zemlji u kojoj je filozofsko mišljenje, takoreći, bez tradicije.

Prevođeni su: Adorno, Kami, Sartr, Bloh, Hana Arent. Čitava antistaljinistička literatura: već ranih pedesetih godina Cibulski, a zatim Kestler, Solženjicin, Šalamov, Mandeljštam... Čitava ruska avangarda.

Naravno, stvaranje i sloboda često stoje u obrnutoj srazmeri. Ali, sve pomenuto, ipak, vremenski pripada prethodnom poluvekovnom razdoblju. Biće zanimljivo analizirati jednog dana Jugoslaviju i sa ovog stanovišta: kakve su sve mogućnosti bile sadržane u njenim unutarnjim razlikama.

Kaže se da je napredak Srbije bio prividan, i da bi ona, bez Jugoslavije, a naročito bez komunizma, koji su je učinili objektom i žrtvom istorije, doživela procvat. Analiza ove pretpostavke mora ići u dva pravca: gde je bila Srbija pre Jugoslavije; gde je sada u poređenju, ne samo sa drugim istočnoevropskim državama nego i sa republikama bivše Jugoslavije?

Tačno je i to da Srđa Popović nije ratovao sa utvarama i vampirima. Politički monopol Komunističke partije bio je realan. Utopija je dobila lice vlasti. Država je bila partijska, a poistovećujući se sa društvom, *narodna*. Razvijeni su moćni mehanizmi za njenu odbranu od spoljnih i unutrašnjih neprijatelja, pre svega vojni i policijski.

Poslednja instanca Srđe Popovića otvara pitanje: da li je civilizacijski napredak u minuloj epohi mogao biti ostvaren samo po cenu slobode? Ali i pitanje: da li je, da bi se sloboda dosegla, bio neizbežan, da se poslužim rečima iz naslova jedne druge knjige Srđe Popovića, *pad u varvarstvo*? Kakva je to sloboda? Zapravo, kakvo je društvo koje nastaje: to postkomunističko društvo?

Otac Srđe Popovića, poznati beogradski advokat Miodrag Popović, u prvoj Jugoslaviji branio je progonjene komuniste čiju su sô činili pripadnici druge generacije tankog srpskog građanstva: *diktatura i beli teror* nisu bili samo floskule. U drugoj Jugoslaviji branio je one koji su bili progonjeni od komunista na vlasti: *klasni neprijatelj, saradnik stranih obaveštajnih službi, kritičar lične vlasti* – to nisu bile samo etikete. Srđa Popović je branio pripadnike opozicije komunističkoj vlasti, od kojih su mnogi poticali iz porodica starih komunista: *crvena buržoazija*, nije bila samo retorika pobunjenih studenata. Svaka od pomenutih podela izraz je latentnog građanskog rata kao konstante političke kulture u Srbiji. Na čemu se taj rat održava?

Srđa Popović je pridavao veliki značaj generacijskom sukobu. Zato je 1968. godinu, kada je došlo do prve masovnije pobune posle 1945. godine, uzimao kao početak kraja komunizma. Posle toga, smatrao je, gubeći iz vida okupaciju Čehoslovačke od strane trupa Varšavskog pakta, koja je označila kraj mogućnosti *socijalizma sa ljudskim licem*, odnosno nemogućnost reforme totalitarnog sistema, ništa više nije bilo isto. "Pokušaj da se apsolutizuje iskustvo jedne generacije", govorio je u sudnici (1983), "kao opšte i večno, osuđen je na poraz... Kao i sloboda, mir je negativna vrednost, odustvo rata. Ni od koga ne smemo zahtevati zahvalnost za život, slobodu i mir, samo zato što je 'istorijskom' nepravdom nama palo u zadatak da ih branimo. To sigurno ne bi učinili oni u čije se ime ta zahvalnost zahteva, jer bi njihova žrtva izgubila od nesebičnosti..."

Ali, ne radi se samo o *revolucionarnoj generaciji* koja je svoj višedecenijski politički monopol zasnivala na pobedi u antifašističkom ratu. Vredelo bi, zaista, jednom proučiti stanovišta onih antikomunista u Srbiji uoči Drugog svetskog rata, poput Milana Stojimirovića, koji su bili uvereni u pobedu komunista. Oni su svoja predviđanja temeljili ne samo na unutrašnjim suprotnostima višenacionalne jugoslovenske države već i na degenerativnim procesima u srpskom narodu. A razlog za ovo drugo nalazili su u političkom monopolu Narodne radikalne stranke i u modelu političke kulture koji je ona formirala. Taj model je doveo do socijalne, političke i moralne krize koja je pripremala put za *jednostavna rešenja*.

Monopol pervertira sve karakteristike društva. Iako sud nije mesto gde se mogu rešavati društvena pitanja, sudnica se pretvara u političku arenu. Opozicija ne predstavlja alternativu;

ona zahteva vraćanje na izvorna načela socijalizma. To sukobu daje neizbežno generacijski karakter. Glavni sukobi odigravaju se unutar jedne jedine partije: 1948, 1953, 1966, 1971, 1972. Komunističke partije u svim zemljama *realnog socijalizma* takođe prolaze kroz unutrašnje krize koje, u većoj ili manjoj meri, imaju *rezonancu u društvu*. Mirne revolucije i okrugli stolovi opozicije i predstavnika reformističkih struja u komunističkim partijama istočnoevropskih zemalja predstavljaju završetak jedne etape koja je u njima trajala pola veka.

Republike bivše Jugoslavije treba posebno analizirati. Srbiju, svakako, kao slučaj za sebe. Posle prividnog mrtvila koje je karakterisalo čitavu deceniju posle Titove smrti, u Srbiji je najzad došlo do smene generacija. Nova generacija partijskih činovnika nije donela nikakvu novu orijentaciju. Njen rigidan stav prema ekonomskim i političkim reformama, o čemu svedoče istraživanja koja su tada vršena u Partiji, imao je *veliku rezonancu i u narodu*. Antibirokratska revolucija predstavljala je u Srbiji mobilizaciju masa bez presedana na socijalnim i političkim *ciljevima realnog socijalizma*. Postavlja se pitanje da li bi komunisti u Srbiji, bez promena u Istočnoj Evropi, pribegli tako violentnom nacionalizmu? Pre nego što su se manifestovale kao razlike nacionalnih interesa, razlike između bivših republika u Jugoslaviji manifestovale su se u odnosu na ekonomske i političke reforme, u odnosu na civilizacijske tekovine Zapadne Evrope. U kakvoj je vezi sve ovo sa *Poslednjom instancom* Srđe Popovića?

Opozicija u Srbiji je bila uverena da je povratak na staljinizam u najtežoj formi bez izgleda, jer je bez uporišta u društvu. To je samo avet kojom komunistička vlast zastrašuje opoziciju. Čak i sam Srđa Popović kaže: "Siguran sam da nemaju (staljinisti – L.P.) nikakvu podršku u današnjoj Jugoslaviji. Među ljudima koje poznajem nema nikoga ko bi i za trenutak podržao bilo kakvu staljinističku politiku." A u Partiji se, još uvek, odlučivalo o varijantama staljinizma, pri čemu je izgledala povoljnija ona koja je formulisana na sledeći način: "Budimo mi (sada vladajući komunisti – L.P.) staljinisti da ne bi došli još gori" – pod kojima su se podrazumevali oni koji bi u Sovjetkom Savezu imali spoljnopolitički oslonac. Takav izbor u okviru Komunističke partije, nespemne na odricanje od monopola, smatran je čak realpolitičkim: raspad sovjetske imperije još uvek se nije mogao ni zamisliti. Ovo *variranje* staljinizma upravo je bilo dokaz da manevarski prostor za promene u samoj Komunističkoj partiji više ne postoji.

Staljinizam je dogma i eliminisanje njenih najdrastičnijih manifestacija nije isto što i njeno napuštanje. Ali, u Srbiji, ni kada su posle 1987. godine obračuni sa *unutrašnjim i spoljnim neprijateljem* postali sadržaj vladajuće politike sa širokom podrškom – staljinizam kao takav nije bio prepoznat. U tome je značajnu ulogu igrao i površni antikomunizam.

U senci ideološkog i političkog monopola, stvorena je jedna, kako kaže Srđa Popović, *mašinerija* za sopstvenom logikom moći. U *Poslednjoj instanci* Srđe Popovića postoji jedan

predmet koji je veoma zanimljiv upravo za *komunizam pred sudom istorije*. Uvod koji je Srđa Popović naknadno napisao za ovaj kao i za sve druge predmete dokazuje da niko pojedinačno ne može sve znati i da su upravo zato potrebna proučavanja i rasprave.

Braneći devetnaestogodišnjeg Dobrosava Paragu, Srđa Popović se, mimo svoje prakse, obratio pismom Vladimiru Bakariću, vodećoj političkoj ličnosti u Hrvatskoj: "Jedna ogromna mašinerija pokrenuta je protiv jednog (praktično) deteta, i ja se uprkos povoljnog stanja u spisu i uprkos svoje apsolutne uverenosti u nevinost svoga branjenika, osećam potpuno nemoćnim da išta učinim da ga zaštitim."

Vladimir Bakarić, nekad i sam advokat, nekad i sam proganjan i hapšen (1935, 1936, 1940) odgovara Srđi Popoviću. Ali, kako? Mimo aparata koji je imao na raspolaganju, vlastoručno piše i šalje svoje pismo.

U *Uvodu* Srđa Popović kaže: "Pitao sam se uvek: zašto je Bakarić uopšte odgovorio? To je bilo netipično od strane te arogantne vlasti. Zašto je pismo pisao lično, bez sekretarice (to je vidljivo iz tipografskih grešaka, ispravki unetih rukom itd.)? Otkuda u tom pismu pomirljiva rečenica 'Ja vas razumem, razumite i vi mene'?... "Činilo mi se tada", kaže Srđa Popović, "da je ovaj lisac razumeo bolje od mnogih svojih drugova da su Titovom smrću stvari radikalno i bespovratno promenjene."

Ja imam drugo objašnjenje: Vladimir Bakarić je ne samo svestan one "ogromne mašinerije" o kojoj govori Srđa Popović, nego je od nje već u samrtnom strahu. Ne može se gubiti iz vida da je te 1981. godine, kada ova dva advokata korespondiraju, Hrvatska bila temeljno očišćena od *unutrašnjih* odnosno od *spoljnih* neprijatelja: u nekim izvorima nalazila sam podatak da je posle 1971. godine sa raznih dužnosti smenjeno, hapšeno i suđeno više od 70.000 ljudi.

Hoću samo da kažem da bez razlaganja fenomena u prošlosti – komunizma i antikomunizma, staljinizma i nacionalizma nije moguće razumeti prošlost, a to znači – zaustaviti nasilje i samorazaranje Srbije.

Zoran Đinđić je govorio da je u zemlji Srbiji još uvek sve moguće. U svakom slučaju, manjinu i komunista i antikomunista deli danas tanka linija, većina i jednih i drugih sreće se na vrlo širokoj liniji: antimodernoj i antievropskoj.

Paskal je govorio: "Veličina se ne iskazuje odlaženjem u jednu krajnost već pripadanjem obema." Marko Nikezić i Srđa Popović vodili su zanimljive razgovore. Ja sa Srđom Popovićem razgovaram već godinama. Ne kažem da smo nas dvoje, ako smo mi uopšte pravi predstavnici onih krajnosti koje se, kad je o nama reč, obično podrazumevaju, dosegli veličinu u paskalovskom smislu. Ali, verujem, svako je od nas sledio Kamijev princip da najpre treba pobediti sebe. Za intelektualca, bio on komunista ili antikomunista, samorefleksija je i moralni imperativ.

Rasprava o komunizmu i antikomunizmu povodom knjige Srđe Popovića "Poslednja instanca" objavljene u biblioteci Svedočanstva Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji

Dželiti kao žrtve

PIŠE: SLOBODANKA AST

SKUPŠTINA SRBIJE JE IZVELA SVOJEVRSNU REVIZIJU DRUGOG SVETSKOG RATA: DONELA JE ISTORIJSKI SUD PO KOME SU ČETNICI BILI RAVNOPRAVNI POKRET OTPORA. IZJEDNAČAVAJUĆI PRAVA ČETNIKA I PRAVA PARTIZANA OVIM ZAKONOM SE SRBIJA DANAS IDENTIFIKUJE SA SARADNICIMA FAŠIZMA, SA STRANOM KOJA JE U TOM RATU IZGUBILA

- Ko su bili partizani?

- Partizani su se borili protiv Turaka!

Ovako je na jednostavno pitanje reportera pred tv-kamerama odgovorila učenica jedne beogradske srednje škole.

I ovaj nadrealni odgovor odslikava "znanje" naših srednjoškolaca koji su se nedavno na evropskom PISA testu znanja našli na dnu lestvice: iza njih su bili samo Turci, ali naše "novo" Ministarstvo prosvete ignorantski omalovažava ove podatke. Ginisovski odgovor ljupke srednjoškolke odslikava i haos u glavama naših djaka, posebno kada je reč o istoriji: udžbenici poslednjih godina doživljavaju veliku reviziju, pa možda i nije čudo da je sve krenulo naglavačke.

Prvi udžbenik istorije posle oktobarskih promena za vreme verovatno najboljeg i najliberalnijeg Ministarstva prosvete koje smo imali u novijoj istoriji je joneskovskom "čudnom koincidencijom" stigao u škole u fantastičnom tiražu od 20.000 primeraka. Bila je to radikalna prerada istorije: nova interpretacija prošlosti, zapravo revizija celokupne istorije XX veka. Namera je u prvom redu bila da se utemelji matrica da su samo Srbi večite istorijske žrtve, ali i da se prikrije kolaboracija četnika sa okupatorima, njihovi zločini i da se nova istorijska svest zasnuje na četničkoj ideologiji.

ČETNIČKA ISTINA: Neki usamljeni glasovi boraca-antifašista, ali i nekih istoričara poručivali su da se posle pada Miloševića štampaju udžbenici još gori nego u njegovo vreme: da su to udžbenici za vaspitavanje militantnih Ravnogoraca. Reagovanja su bila mlaka.

Kako je bilo moguće da promene u oblasti nastave istorije započnu baš zamenom "partizanske" paradigme "četničkom", da se uvodi revizija Drugog svetskog rata u korist poražene strane?

Reč je bila o privremenom udžbeniku, "dok se ne donesu novi programi, dok se ne reformišu srednja škola", ali su autori vešto obezbedili buduću poziciju za "četničku istinu", što se predstavljalo kao novi, dezideologizovani pristup istoriji. A reč je zapravo o novoj ideologizaciji, samo sa drugim predznakom.

Holokaust

Propušten jedinstveni čas istorije koji je pratilo pola zemaljske kugle

U novom udžbeniku istorije za treći i četvrti razred gimnazije ne spominju se Sajmište, Banjica, Topovske šupe, a stradanje Jevreja spominje se lapidarno. Nedavno je, za vreme predstavljanja knjige "Mi smo preživeli – jugoslovenski Jevreji u holokaustu" istoričar Emil Kerenji rekao da se u udžbeniku istorije za četvrti razred gimnazije ne pominje Aušvic, da se ne pominju reči "holokaust" i "antisemitizam".

"Ove godine je 60 godina otkako je oslobođen grad Beograd. Beograd je u Drugom svetskom ratu imao sledeće žrtve: već 1942. to je prvi grad u Evropi koji je proglašen *judenfrei* – oslobođen od Jevreja. To je grad koji je patentirao gasnu komoru, tu su bili čuveni kamioni dušegupke, u kojima su Jevreji sa Sajmišta gušeni na putu do Avale, gde su sahranjivani u Jajincima. U Jajincima je sahranjeno oko 68.000 ljudi. Postoje mesta u Beogradu koja su nepojamna stratišta. Jedno od njih je logor Sajmište koji ima samo jedno obeležje, ali ništa više od toga..." ovo su reči dr Branke Prpe, direktora Arhiva Beograda.

Suvi jezik statistike i brojeva govori da je tokom Drugog svetskog rata stradalo 14.500 od ukupno 16.000 srpskih Jevreja, ili 90 odsto populacije koja je do aprila 1941. živela na teritoriji Srbije. Slično je skončalo i 12.000 beogradskih Jevreja. Do polovine maja 1942. završeno je istrebljenje jevrejskih porodica.

Agilnost i efikasnost pokazane u ubijanju Jevreja u Srbiji isticane su i pohvaljivane tokom konferencije Hitlerovih vrhunskih operativaca na jezeru Vanze početkom 1942: beogradski Jevreji su postali žrtve jednog novog, "ekonomičnog" sredstva za masovnu likvidaciju, kamiona-gasne komore... Tu je razmatrano pokretanje široke akcije na svim teritorijama pod nemačkom okupacijom "poslednje faze" u "rešenju jevrejskog pitanja".

"Beograd je sa sudbinom svoje malobrojne jevrejske zajednice na taj način bio i neka vrsta ubilačkog "eksperimentalnog polja" u realizaciji nacističkog projekta o potpunoj fizičkoj likvidaciji Jevreja u Evropi, ističe dr Milan Ristić u predgovoru knjige "Stradanje Jevreja u okupiranom Beogradu 1941-1944, koja se nedavno pojavila u izdanju Srpske školske knjige".

Ove godine Evropa je velikim skupom državnika u nekadašnjem logoru Aušvic obeležila 60-godišnjicu oslobodjenja ove fašističke fabrike smrti. Senima mrtvih poklonili su se šefovi 25 država, Širak, Putin, Bler, Šreder... Predsednik SCG Svetozar Marović je posetu otkazao "zbog prehlade", a uveče, istog dana, je raspoloženo časkao sa Bojanom Lekić pred tv kamerama...

Za razliku od gotovo svih evropskih tv stanica, pa i onih u našem okruženju, "Nacionalna televizija evropske Srbije" (sic!) nije prenosila ovaj događaj. Propušten je jedinstveni čas istorije koji je pratilo pola zemaljske kugle. Kao što reče dr Dubravka Stojanović: Mi ne znamo koje su vrednosti moderne Evrope, mi više ne razumemo taj svet, mi ne znamo šta se u Evropi dešava.

Nekoliko nedelja kasnije Bojan Kostreš, predsednik Skupštine Vojvodine seo je u auto, otišao u Aušvic, položio venac na Zid smrti. Kostreš je izjavio agenciji BETA da je osetio obavezu i potrebu da poseti Aušvic povodom 60-godišnjice oslobodjenja: "Iz Vojvodine je odvedeno u ovaj zloglasni logor 20.000 ljudi, većina se nije vratila. Kao predsednik Skupštine Vojvodine želeo sam da se poklonim senima tih ljudi".

Za *nacionalnu televiziju*, ali i većina drugih medija, ovo nije bila zanimljiva vest. Zaista, kao da Srbija želi da zaboravi žrtve. I u onom, i u ovim ratovima.

Kako su sada stvari krenule na ovim našim prostorima savim je moguće, čak vrlo moguće, da se od jednog do drugog izbornog ciklusa i "naših ljudi" u Ministarstvu prosvete i Zavodu za udžbenike smenjuju "četnička istina" i udžbenik istorije u "partizanskom ključu"? To bi nas odvelo veoma daleko od mogućnosti da na racionalan način pristupimo sopstvenoj istoriji.

Istoričarka dr Dubravka Stojanović prva je javno progovorila o ovim udžbenicama. Nažalost, njena britka analiza iz koje izvlačimo neke akcente bila je usamljeni glas.

Treba li uopšte naglašavati da je već prilikom ove prve, privremene velike revizije, u srednjoškolskom udžbeniku istorije izostavljena činjenica o četničkoj kolaboraciji? Sve druge iskrivljene činjenice proističu iz tog napora da se kolaboracija sa nemačkim i italijanskim okupacionim režimima u potpunosti prećuti, objašnjava dr Stojanović i dodaje da se saradnja sa okupatorom pripisuje isključivo partizanskoj strani koja je, da bi uništila srpski narod i njegov, kako piše, jedini nacionalni pokret, bila spremna na sve. Uz to, prikazani su samo partizanski zločini nad neistomišljenicima i civilima, dok nisu ni spomenuti četnički zločini nad civilima, a posebno ne oni nad civilima drugih jugoslovenskih naroda, što je ključna činjenica proistekla iz četničke ideologije.

Tako su partizani prikazani kao komunjare-bezdušnici koji su spremni da žrtvuju narod, pa i ranjenike, a autori ovog udžbenika dolaze do najvećeg apsurdna u tumačenju bitke na Neretvi: "Takođe nastao najdramatičniji trenutak između dve vojske i moralna dilema kod četničkih komandanata zbog sudbine narodnog zbega u slučaju da dođe do odsudne bitke. Kod partizanskih komandanata takve dileme nije bilo". Dakle, za ranjenike brinu četnici koji ih napadaju, dok moralnih dilema nemaju oni koji po cenu svog života pokušavaju da ih izvuku iz obruča!? Naravno, nije navedeno da su se četničke snage u toj bici protiv partizana borile zajedno sa italijanskim.

ZABORAVLJENE ŽRTVE: Prošle školske godine 2003/2004. izašao je novi udžbenik istorije za III i IV razred gimnazije gde su neki doista drastični delovi ovaj put izbačeni, ali nastavilo se veličanje četničkog pokreta kao oslobodilačkog, verovatno iz tog razloga opet su date one slične nemačke poternice za Titom i Dražom, da bi se reklo da su se borili protiv istog neprijatelja.

U ovom novom udžbeniku istorije ne pominju se ni Sajmište, ni Banjica, Nedić je naravno "čuvao biološku supstancu srpskog naroda" i primao izbeglice iz svih krajeva Jugoslavije.

Pominju se velike žrtve i stradanje Srba u Hrvatskoj, ali se ne spominju žrtve u Srbiji:

"Kao da Srbija želi da zaboravi te žrtve... Oko 700.000 ubijenih u Drugom svetskom ratu ili oko 200.000, tačnije oko 170.000 ubijenih samo na teritoriji Srbije u velikoj meri su žrtve i nedićevaca, i ljotićevaca, i drugih vojski, pa i četnika. Nama bi izgleda sada odgovaralo da se te žrtve zaborave, jer one loše svedoče o onim ideološkim pokretima za koje mi očigledno želimo da se vežemo u XXI veku, rekla je nedavnu u kulturnoj emisiji "Peščanik" na Radiju B92, dr Dubravka Stojanović.

Todor Kuljić smatra da je ova revizija istorije dozirana sa

vrha: kvislinško društvo Hitlerovih saveznika na Balkanu predstavlja se kao žrtva, a kvislinške žrtve demonizuju se kao dželati. U knjizi "Prevladavanje prošlosti" Kuljić objašnjava zašto se konzervativci danas trude da relativizuju antifašizam:

"Napor da se realnost kvislinštva progna iz sećanja i obznani istorijska normalnost Ljotića i Nedića podudara se sa nastojanjem da se žrtve fašizma optuže za novo uznemiravanje. Komunisti su glavni krivci za trajnu prezentaciju naše saradnje sa fašizmom, zato treba obrnuti perspektivu i antifašizam optužiti kao nepotrebnu provokaciju okupatora... Antifašizam se svrstava u štetan i iracionalan bunt, a kvislinštvo u razumnju nacionalnu politiku..."

Upravo na toj matrici su komponovani novi udžbenici istorije i jasna je namera da se istorija preradi, pa tako u novom udžbeniku istorije piše da kada je završen Drugi svetski rat "...u Srbiji više bila vidljivija tuga i ucveljenost za poginulima, negon radost zbog pobeđe nad okupatorom..." I onda dalje, "kao i 1918. kada je zahvaljujući vojnim pobeđama Srbije stvorena Jugoslavija, tako je i 1945. takodje odlučujućim doprinosom Srba obnovljena ta zemlja." Učenicima se poručuje da je nova vlast u Srbiji progonila svoje protivnike, da su izvršena masovna i tajna ubistva desetina hiljada ljudi, da su na udaru bili gotovo svi za koje se pretpostavljalo da neće prihvatiti ideologiju komunizma i novo društveno uređenje... Tačan broj ubijenih još uvek je nemoguće utvrditi..."

Maturantima je kroz ovaj novi udžbenik istorije servirana iskrivljena, ali i paranoidna slika prošlosti, stalno stradanje i večite istorijske žrtve Srba... Kao da nekome nije stalo do prevladavanja prošlosti na ovim prostorima već da pripremi mlade generacije na "istorijski revanš"...

SKUPŠTINA I ISTORIJA: Može se samo naslutiti šta će tek biti posle donošenja Zakona o izjednačavanju prava četnika i partizana koji je nedavno donela Skupština Srbije.

U ovoj zemlji je Skupština počela da piše istoriju. Dakle, Skupština je donela jedan istorijski sud po kome su četnici bili ravnopravni pokret otpora.

Dubravka Stojanović postavlja pitanje šta će biti ako istoričari ubuće budu pisali nešto što se ne slaže sa ovom odlukom? Da li su onda prešli zakon? Problem je u tome što Skupština na sebe preuzima ingerencije koje sasvim sigurno nisu njene, smatra dr Stojanović i naglašava da istorijska istina o četnicima ne postoji, kao što inače ne postoji, jer se do nje ne dolazi nikakvim konsenzusom, i nikakvim glasanjem.

Odluka Skupštine Srbije ima jasnu političku poruku koja je, priznajmo, sasvim u skladu sa dosadašnjim stavovima političke, pa i šire društvene elite: Srbija štiti ratne zločince iz ratova devedesetih, donet je čak i zakon o njihovom finansijskom pomaganju, a sada se identifikuje i sa svojim kolaboracionistima iz Drugog svetskog rata.

Srbija je dakle i na skupštinskom nivou izvela svojevrsnu reviziju Drugog svetskog rata. Prema tome, ona se danas identifikuje sa stranom koja je u tom ratu izgubila, kao uostalom i sa onima koji se nalaze pred sudom u Hagu. U moralnom i političkom smislu ovaj potez vodi samo daljem propadanju Srbije.

Sigurno je da će u regionu, prvenstveno tamo gde su još

Četnici

Analizirajući ovu temu u "Peščaniku", dr Dubravka Stojanović kaže da je četnički pokret bio vrlo amorfna pojava, u početku i ne postoji ravnogorski pokret, postoji Jugoslovenska vojska u otadžbini, postoji vojno rasulo, nema jasne vojne organizacije, jasnih političkih i socijalnih ciljeva. Ravnogorski četnički pokret se veoma razlikuje od loklnih četničkih pokreta u Bosni, Hrvatskoj ili Crnoj Gori. Mnoge četničke vodje nemaju nikakve veze sa Dražom Mihailovićem.

Naravno, ključna pitanja u vezi četničkog pokreta su kolaboracija i pitanje zločina prema civilima u Srbiji, Bosni i Hercegovini, na teritoriji Dalmacije, Like i nekih drugih delova Hrvatske. Bili su to prvenstveno zločini prema civilima druge vere, druge nacije, ali i prema pripadnicima sopstvenog naroda.

Dubravka Stojanović ukazuje na to da neka novija istraživanja pokazuju da su četničke žrtve u Hrvatskoj, na prvom mestu bile ustaše, na drugom partizani, na trećem mestu civili Hrvati, a tek na četvrtom mestu, daleko ispod ova tri, okupacione snage, Italijani i kasnije Nemci.

Kosovo

Ni u našim najnovijim udžbenicima nema pokušaja da se prošlost predstavi na moderan i kritički način, sa stanovišta različitih aktera.

Ako bi naši udžbenici omogućili našim đacima – ali i profesorima! – da saznaju da je, na primer, za srpsku istoriju, Prvi balkanski rat bio trenutak njenog najvećeg dometa, ali da je za Albance taj događaj najveća istorijska trauma koja se tumači kao posledica zavere velikih sila koje su tada podelile albanski narod na dva dela, nezasluzeno dodeljujući Kosovo Srbiji, možda bi posle takvog saznanja svi dobili mogućnost da drukčije gledaju na "svetu srpsku zemlju", ali i na mogućnost za tolerantniji pogled na zajednički život na ovom prostoru.

sveža sećanja na četničke zločine u Drugom svetskom ratu, ali i na četničko znamenje koje su nosili ratnici sa ovih prostora i u poslednjim ratovima, odluka Skupštine Srbije izazvala strah i mučninu. Sličan odjek će svakako biti i u evropskom okruženju: Evropa je u svom ustavu napisala da se moderna Evropa temelji na svom antifašizmu.

U ovoj značajnoj emisiji B-92 dr Dubravka Stojanović je upozorila da na ovaj način izvesti reviziju Drugog svetskog rata znači u potpunosti dokazati da mi ne znamo koje su vrednosti moderne Evrope, da mi možda hoćemo u tu Evropu, ali mi ne znamo šta je ona: mi više ne razumemo taj svet, mi ne znamo šta se u Evropi dešava.

Sa skupštinske govornice nije o ovoj temi bilo ozbiljnije rasprave: naši dobro raspoloženi i dobro plaćeni poslanici se bave zaštitom članova Miloševićeve porodice, gledaju kako da donesu rezoluciju i preskoče Ustav i zakone.

Bilans promašenog projekta

PIŠE: SONJA BISERKO

Nije više sporno da je Srbija bila generator ratova na teritoriji bivše Jugoslavije. Nije sporna ni činjenica da je u svom ratnom poduhvatu imala podršku JNA i MUP Srbije, kao i ponajviše tajnih službi koje su bile ključne u organizovanju rata. Međutim, i pored vojne nadmoći koju je imala, Srbija nije mogla da savlada otpor ostalih jugoslovenskih naroda, jer se pokazalo da one imaju moralnu nadmoć i da su njihove težnje u skladu sa dominantnim svetskim procesima. Nažalost, ove činjenice se u Srbiji još ne prihvataju. Proporcionalno činjenicama koje ukazuju na odgovornost Srbije, u samoj Srbiji se utoliko više insistira na odgovornosti secesionističkih republika Slovenije, Hrvatske i na svetskoj zaveri da se "razvodni snaga Srbije".

Dezintegrativni procesi u Jugoslaviji odvijali su se paralelno sa procesom demokratizacije i nisu nužno vodili raspadu zemlje, ali sigurno ne ni transformaciji kakvu su zagovarali srpski nacionalisti i vojni estsblišment: čvrsta, monolitna federacija. Težnja za republičkom samostalnošću bila je izražena već šezdesetih godina prošlog veka, a svoju legitimaciju dobila je Ustavom 1974. Srbi su u "strahu" od raspada države, navodno svojim preventivnim merama i olakim prelaskom na ideju "države svih Srba" proizveli njen raspad, bez pokušaja da se postojeći problemi rešavaju kroz nacionalne ili međunarodne institucije. Srpski narod u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini bio je neizbežni element projekta nove srpske države. DB MUP Srbije i JNA ih je naoružao, obučio za pobunu, pre bilo kakvih hrvatskih ili bosanskih pokušaja da se otepe od Jugoslavije.

Cilj ratne politike

U interpretaciji srpskih nacionalista, Ustav 1974 bio je glavni razlog za raspad zemlje jer je konfederalizovao Jugoslaviju. Iz današnje perspective, kada je 25 zemalja Evropske unije u fazi ratifikacije novog ustava, Ustav Jugoslavije iz 1974 se doima kao avangarda tog procesa, jer je anticipirao konstitucionalno rešenje složenih zajednica kakva je sada EU. Za ustav EU se kaže da se "zalaže za političku filozofiju vlastitog transnacionalnog pluralizma, a ne za neko prošireno tumačenje nacionalnih država." Jer, "da bi se stvarno EU potvrdila kao demokracija¹, mora se zaboraviti na opšte prihvaćeno razmišljanje o ustavu. A da bi se to postiglo potrebno je napraviti tri konceptulana pomeranja: težiti međusobnom priznavanju identiteta svih članica, a ne zajedničkog identiteta; promovisati zajednicu projekata a ne zajednicu identiteta; horizontalna podela vlasti među državama, a ne samo vertikalna između država i unije".

Srpskinacionalistinisubilispremnizanaapor koji je zahtevala tako složena zajednica. Umesto pregovora i sporazumnog rešavanja, Srbija je poslednju deceniju prošlog veka vodila

ratove za rekonpoziciju Balkana, odnosno teritorije bivše Jugoslavije. Povratak na predkomunističku antidemokratsku tradiciju tumači se kao otvoreno pravo Srbije na povratak na 1918. godinu (1941), kako bi se sa pozicije pretpostavljenog pobjedničkog, istorijskog trijumfalizma iznova prekrajala druga Jugoslavija. Na tom projektu istrajava i sada, ali "mirnim i diplomatskim" sredstvima, preko aktivnosti Srpske pravoslavne crkve koja deluje kao parapolička organizacija, te nizom administrativnih mera koje imaju za cilj sprečavanje povratka izbeglica i marginalizovanje manjina kroz njihovo isključivanje iz političkog odlučivanja, te kulturnu i obrazovnu politiku i sl. Radi se, u suštini o strategiji čekanja novih međunarodnih okolnosti.

Ratna politika Srbije bila je odgovor na nezaustavljivi proces decentralizacije i demokratizacije Jugoslavije, odnosno osamostavljanja drugih republika. Poslednji pokušaj da se očuva državni okvir Jugoslavije koji je ponuđen na Haškoj konferenciji 1991. godinu u organizaciji EU, Srbija nije prihvatila. Rat u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i, kasnije na Kosovu zaustavljeni su intervencijom međunarodne zajednice. Hrvatska je priznata kao država tek nakon što je srušen Vukovar, Dubrovnik i drugi hrvatski gradovi, te zaokružena srpska etnička teritorija u tzv. Republiku Srpsku Krajinu. Rat u Bosni je zaustavljen tek 1995. godine nakon najvećeg masakra koji se desio u Evropi nakon Drugog svetskog rata, masakra više od 10.000 civilia u Srebrenici. Dejtonski sporazum je uvažio etničku podelu koja je rezultat genocidne politike nad bošnjačkim narodom. Pokušaj Miloševića da na isti način stvori novu situaciju i na Kosovu, čime bi se ozbiljno ugrozila stabilnost čitavog Balkana, završio je NATO intervencijom. Sada je na delu strategija podele Kosova čiji je promoter, kao i za Hrvatsku i BiH, ponovo Dobrica Ćosić, pisac i akademik. Ćosić je objavio i knjigu "Kosovo" (oktobar 2004.godine) koja je, po njegovim rečima, "pripoved o srpskom stradanju na Kosovu i ponešto o borbi za srpska prava". U suštini, radi se o svojevrsnoj pripremi javnosti kojoj se na promocijama sirom Srbije poručuje: podelimo Kosovo, oslobađamo se Kosova!²

Tvakav ratni saldo imao je ogromne posledice na ceo region. Rezultati projekta "svi Srbi u jednoj državi" su pogubni, ne samo za druge u regionu, nego i za Srbe. Ljudske žrtve, mada nisu precizno utvrđene, prema raznim procenama iznose više od 200.000 ljudi. Ukupan broj izbeglica i raseljenih lica u Hrvatskoj je oko 513, 000, u BiH je 1995. bilo 1, 282. 000 raseljenih i oko 1, 200. 000 izbeglica. U Srbiji je veliki broj manjina pod pritiskom napustio zemlju; Hrvata oko 60.000, Mađara 50. 000, Albanaca 300.000. Oko 300.000 građanin Srbije, uglavnom mladih ljudi, napustilo je zemlju zbog straha od mobilizacije, a kasnije zbog ekonomskih razloga. Najveći broj Albanaca od 800.000 proteranih za vreme intervencije se vratio, ali značajan broj je ostao po svetu. Ukupno oko 4,4 miliona ljudi promenilo je mesto boravka, odnosno oko 20 odsto stanovništva. Indirektna ekonomska šteta izazvana ratom za ceo region procenjuje se na oko 125 milijardi dolara.³ Osim toga, došlo je do kriminalizacije gotovo čitavog regiona koji je postao sinonim za trgovinu ljudima, drogom i oružjem.

Nakon kolapsa komunizma, zbog pomanjkanja demokratskog potencijala neophodnog za funkcionisanje

i transformaciju kompleksnih državnih zajednica, došlo je do raspada socijalističkih federacija (ČSSR, SSSR i SFRJ). U vakuumu do kojeg je došlo, pre svega u pogledu identiteta pojedinih naroda, nacionalizam je imao važnu mobilizirajuću ulogu u periodu tranzicije i demokratizacije, ali je u pojedinim slučajevima delovao kao okidač za sukob. Srpski nacionalni program bio je okidač ratova u Jugoslaviji, jer su srpski nacionalisti smatrali da je došao trenutak da Srbi najzad zaokruže svoju nacionalnu (etničku) državu. Scenario za rasturanje Jugoslavije bio je ispaliniran u detalje. To je bilo vidljivo i po tome što su se događaji smenjivali velikom brzinom, što nije ostavljalo vremena drugim republikama da se organizuju i na odgovarajući način reaguju. Erupcija srpskog nacionalizma, koji je posredstvom medija bio vešto manipulisan, stavljena je u funkciju mobilisanja srpskog naroda u celini, pre svega u Hrvatskoj. Srpski komunizam je tragično završio u radikalnom nacionalizmu⁴ koji je svojevrstna odbrana komunizma kao kolektivističkog “suverenog” načina života. Erik Hobsbaum je još 1990. godine preptostavio da će se nacionalizmi obnoviti u obliku neke vrste reakcionarnog populizma kao otpor liberalizaciji.

Etničko čišćenje u funkciji etničke države

Proces Slobodanu Miloševiću u Haškom sudu ispisuje preciznu hronologiju svih ratnih događanja i otkriva njegove ciljeve, ideologiju srpskog nacizma i njegove arhitekture. Milan Babić, bivši predesdnik tzv. Republike Srpske Krajine je, kao aktivni učesnik realizacije projekta u Hrvatskoj, u svom svedočenju, veoma ubedljivo pokazao kako je program bio detaljno pripreman u institucijama sistema, kao što su vojska, policija, Akademija, mediji. U Hagu se jasno razotkriva činjenica da je etničko čišćenje bilo cilj rata, a ne njegova posledica. Ono je bilo u funkciji, kako to kaže akademik Jovičić, “okupljanja svih Srba u jednoj državi”, iz čega sledi da bi se Republika Srpska i Republika Srpska Krajina, koje su stvorene “borbom tamošnjeg srpskog naroda”, morale ujediniti sa Srbijom i Crnom Gorom, pod nazivom, kako on sugeriše, Ujedinjene srpske zemlje. Miloševićev svedok istoričar i akademik, Čedomir Popov, je, negirajući da je postojao plan “Velike Srbije”, na pitanje tužioca Džefri Najsja, kakvo bi ime nosila država pod pretpostavkom da se Srbiji priključe Republika Srpska i (sada nepostojeća) Republika Srpska Krajina, odgovorio da bi se takva država zvala Srbija.

Brojna priznanja optuženika pred Haškim tribunalom, pre svega, Biljane Plavšić, jednog od vodećih lidera bosanskih Srba, bezobzirno se poništavaju i devalviraju kroz medijsku kampanju u kojoj se relativizira značaj tih priznanja koja se tumače kao rezultat svojevrstnog pritiska i nagodbe sa Hagom.

U traganju za odgovorom na pitanje zašto se Srbija krajem XX veka opredelila za stvaranje srpske etničke države, koja nije bila moguća bez etničkog čišćenja i masovnih ratnih zločina, neophodno je imati u vidu i jedinstveno nasleđe srpske vojne tradicije od nastanka moderne srpske države. Aktivna uloga vojske u politici pokazuje se kao konstanta moderne istorije Srbije i Jugoslavije i predstavlja jedno od njenih najmarkantnijih obeležja u XX veku. Vojska je, s jedne strane, bila glavni oslonac režima i zvanične državne ideologije, ali je često bivala

i samostalni politički činilac koji na sebe preuzima kreativnu ulogu u formulisanju nacionalno-političkih ciljeva, s druge strane. Istovremeno, istorija srpskog militarizma neodvojiva je od istorije srpske autoritarnosti. Tokom poslednje tri decenije XX veka, vojska je imala istaknutu ulogu aktivnog čuvara režima, odnosno državne ideologije (socijalizma), što se poklapalo sa interesima srpske nacionalne elite. Međutim, u tom periodu njena uloga je prevazilazila okvire čuvara i često je imala samostalnu političku ulogu.⁵ Bez oslonca na vojsku, srpski nacionalisti ne bi tako duboko verovali u uspeh svog projekta. Ovaj savez je bio moguć, jer se JNA ionako u najvećoj meri oslanjala na Srbiju, kao što je to činilo i savezno rukovodstvo.

Vojno-pravoslavna veza

Ogroman represivni aparat koji je stvorila bivša Jugoslavija bio je, pre svega, izraz *sui generis* geostrateškog položaja Jugoslavije. Kohezija zemlje čuvala se kroz stalno insistiranje na ugroženosti zemlje od strane spoljnog okruženja, koje je protiv Jugoslavije vodilo “specijalni rat” i preko veličanja uspeha socijalističkog sistema. Kolaps SSSR i prestanak hladnog rata ostavio je Jugoslaviju na vetrometini kojoj njeno političko rukovodstvo nije bilo doraslo. Međunarodni faktori su, takoreći preko noći, napustili Jugoslaviju kao svoj geostrateški prioritet. Činjenica da je Srbija bila nespremna za transformaciju Jugoslavije je bila olakšavajuća u pravljenju saveza sa aparatom koji je bio konzervativan i dogmatski. Ovaj savez je sprečio mirnu transformaciju Jugoslavije koja je imala sve preduslove za to: jugoslovenska privreda je delomično već bila tržišna, njeno iskustvo sa Zapadom već je bilo značajno, posebno njen institucionalne veze (bila je pred Sporazumom o asocijaciji sa EZ, posmatrački status u Savetu Evrope, posebne veze sa NATO i sl.).

Srpska pravoslavna crkva je sa dolaskom Slobodana Miloševića na vlast, vraćena na javnu scenu, kako bi pomogla u operacionalizaciji srpskog nacionalnog programa. U tome je odigrala veoma značajnu ulogu, doprinoseći buđenju etnonacionalizma i velikodravnog raspoloženja najširih slojeva, manipulišući religijskim i nacionalnim osećanjima građana u političke svrhe. Istovremeno, dala je punu podršku Slobodanu Miloševiću, što je imalo važnu ulogu u mobilizaciji određenih, antikomunistički nastrojenih segmenata društva. Nakon uklanjanja Miloševića i dolaskom nove vlasti, proces povratka SPC u sferu javnog života je ubrzan i počeo je ubrzan rad na institucionalnom napuštanju sekularnog principa na svim nivoima života društva i države. SPC je, osim toga, dobila i prominentnu ulogu u oblikovanju nacionalnog identiteta i sveukupnog kulturnog modela mladih. Značaj uloge Crkve je utoliko veći što ona ovakvu svoju ulogu vrši u uslovima razorenog društva, krize identiteta i opšteg vrednosnog vakuuma koje su za sobom ostavili nedavni ratovi, za koje i sama crkva snosi znatan deo odgovornosti. Vrednosti koje crkva promovise protive se samim temeljima modernog društva: na opiranju privatnoj svojini i tržišnoj privredi, elementarnim političkim i individualnim ljudskim pravima. U procesu je utvrđivanje narodne države koji neguje autoritarni

tip vladavine, čemu je u velikoj meri doprineo Slobodan Milošević razaranjem institucija i promovisanjem naroda u političkog aktera kroz vaninstitucionalne forme (mitinge). U opštem procesu raspadanja i spolja nametnute pacifikacije Srbije, koja je neutralisala ulogu vojske, SPC je podsticana iz drugih struktura na preuzimanje uloge integrativnog činioca srpskog naroda u Crnoj Gori, Republici Srpskoj, Kosovu i Makedoniji.

Treba dodati da je ruski faktor, odnosno oslanjanje na iluziju da će Rusija delovati na liniji srpskih interesa, takođe imao važnu ulogu u percepciji srpskih nacionalista i njihovoj pripremi za rat. Srpski nacionalisti smatraju da je gubljenje statusa super sile sprečilo Rusiju da se značajnije angažuje na Balkanu. Rusija je svakako, ili barem jedan deo ruske elite, iz svojih, reklo bi se, sebičnih razloga, podsticala nadanja u Srbiji u povratak Rusije kao svetske sile na međunarodnu scenu i ohrabrivala Srbiju da istraje u otporu međunarodnoj zajednici. Ruska neodgovornost se najbolje očituje u činjenici da bi bombardovanje NATO 1999. godine trajalo mnogo kraće, ili do njega uopšte ne bi došlo da je Rusija blagovremeno izvršila adekvatan pritisak na Srbiju. Srbija je u Rusiji, odnosno pravoslavnoj civilizaciji tražila istorijski oslonac. Činjenica je da je Srbija mentalno deo tog sveta, što se najbolje vidi i kroz njen odnos prema tržišnoj privredi i evropskim vrednostima. Odnos Srbije prema Rusiji u poslednjih 50 godina prelamao se kroz ključne tačke kao što je raskid Tita sa Staljinom 1948⁶, zatim odnos prema Hruščovu i Gorbačovu⁷. Dolaskom Vladimira Putina na vlast u Rusiji i Vojislava Koštunice u Srbiji, ruska veza je ponovo postala vidljiva. Veoma je veliki uticaj ruske crkve i obaveštajnih službi. Njihovo delovanje je veoma malo istraživano, čime se pothranjuje i preuveličava ruski istorijski mit.

Osporavanje granica

Transformacija Jugoslavije u labavu federaciju ili konfederaciju za srpske nacionaliste nije bila prihvatljiva. Jugoslavija se smatrala rešenjem srpskog pitanja⁸, samo pod pretpostavkom da je ona centralistička i unitarna država. Takva Jugoslavija međutim, nikada nije zadovoljavala aspiracije drugih jugoslovenskih naroda. Srbi su od samog od nastanka prve Jugoslavije 1918, pružali snažan otpor ideji federacije, a pogotovo principu sporazumevanja (svih republika i pokrajina), koji je kao temeljni princip donošenja odluka uveden Ustavom 1974. Oni su istina, u socijalističkoj Jugoslaviji bili zadovoljni i federacijom Jugoslavije, ali samo dok je u njoj postojala garancija za srpsku dominaciju. Takva Jugoslavija prvi put je osporena polovinom šezdesetih (Brionski plenum 1966) i srpski nacionalisti od tada se sve više okreću istorijskoj alternativi - ideji Velike Srbije. Njeno stvaranje podrazumevalo je teritorijalnu ekspanziju prema sverozapadu, odnosno prema delovima Hrvatske (trećina teritorije) i BiH (dve trećine te bivše centralne jugoslovenske republike). Ta ideja, čiji je ideolog bio Dobrica Ćosić i krug oko njega, dobila je široku podršku srpske elite krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina. Bez te podrške pojava Slobodana Miloševića ne bi bila moguća.

Delegitimisanjem Ustava iz 1974. godine kao komunističkog ustava, srpska elita je nastojala da delegitimiše republičke granice i time stvori pretpostavke za stvaranje srpske etničke države. Takve interpretacije Ustava iz 1974. uticale su na odnos međunarodne zajednice prema ratu i raspadu Jugoslavije, što je u velikoj meri produžilo agoniju celog regiona. One su doprinele oklevanju međunarodne zajednice da prizna novostvorene države i uticale na to da međunarodna zajednica pristine na podelu Bosne i Hercegovine u Dejtonu, po etničkom principu. Povlađivanjem etničkim granicama ona je olakšala Miloševiću ratnu politiku.

Finansiranje rata

Pljačkaški karakter rata i opšta kriminalizacija podržani su obezglavljenim represivnim mehanizmom, koji je sa srpskim nacionalistima našao zajednički interes u podeli plena i očuvanju države. Vojnoindustrijski kompleks, nesrazmerno veliki u odnosu na broj stanovnika i relativno slabu jugoslovensku ekonomiju, izrastao je na jugoslovenskoj odbrambenoj strategiji, a izvoz oružja bio je jedan od glavnih izvora zarade za Jugoslaviju. Industrija oružja, koja je bila pod direktnom kontrolom JNA i koncentrisana uglavnom u Bosni i Hercegovini, proizvodila je pešadijsko i ostalo lako naoružanje, ali i moderne tenkove, artiljeriju i elektronsku opremu.

Početak osamdesetih godina jugoslovenska privreda upala je u recesiju, ali je vojnoindustrijski sektor i dalje donosio prihod. Obiman izvoz oružja nastavljen je u vreme Miloševićevog režima, odnosno nakon raspada Jugoslavije. Zato je već početkom rata iz BiH u Srbiju prebačeno nekoliko veoma vrednih vojnoindustrijskih postrojenja, kao što je fabrika za avijaciju i tenkove. Dislokacija ovih postrojenja obezbedila je finansijsku podršku Miloševićevom režimu.⁹ O izvozu oružja Srbije i RS u Irak i druge sporne zemlje iscrpan izveštaj je napravila Međunarodna krizna grupa 2002. godine.¹⁰

Hiperinflacija u periodu od 1992. do 1994. je bila važan izvor bogaćenja Miloševića i njegovog okruženja i, verovatno, najbolja ilustracija pljačkaškog karaktera, ne samo rata, već i Miloševićevog režima. Osnovni razlozi za ovakvu inflaciju leži u krađi državnih rezervi, odnosno čvrste valute kojima je, između ostalog, finansiran rat u Bosni i Hercegovini, i izdržavane RS i tzv. RSK. Važna karika u finansiranju rata bila je i Savezna uprava carine (SUC), na čijem se čelu nalazio Mihalj Kertes, direktor i odani prijatelj Slobodana Miloševića, koja je jedina mogla da sakuplja devize i domaću valutu. To je bila finansijska konstrukcija za nabavku opreme, između ostalog i onu za VJ i za Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) Srbije od 1994. do 2000. godine. Veliki deo sredstava je takođe sklanjano u *off-shore* skloništa, uz punu saradnju Državne bezbednosti, o čemu je iscrpan izveštaj napravio finansijski ekspert Morten Torkildsen za potrebe Haškog tribunala.¹¹

Međunarodne sankcije, kao i embargo UN na uvoz oružja svima u bivšoj Jugoslaviji, osim što su pogadale najslabiju stranu u konfliktu (Bošnjake), stvorile su prostor za funkcionisanje crnog tržišta i neslućene mogućnosti za

bogaćenje, pre svega onih bliskih režimu. Mnogi su imali interes da rat potraje, jer je to obezbeđivalo ogromnu zaradu svim stranama u konfliktu. Finansijske manipulacije Miloševića,¹² njegovih lojalnih saradnika¹³ i DB, najvažnija je pozadina balkanskog rata: preraspodela bogatstva. Ratno profiterstvo ostavilo je nasleđe koje otežava postratnu rekonstrukciju regiona, a istovremeno je doprinelo izgradnji nove finansijske elite u čitavom regionu, koja obezbeđuje kontinuitet sa prethodnim režimom.¹⁴

Novi izabranik “saveza elita”

Nesporazum Srba sa svetom krajem XX veka ostao je i nakon 5. oktobra, uprkos ogromnoj želji sveta da se Srbija primi natrag u okrilje međunarodne zajednice. Nijedna zemlja u tranziciji nije dobila tako povoljne uslove za prijem u Savet Evrope, niti je dobila tretman kakav je dobila Srbija. EU je prostrla crveni tepih sa nadom da će nova demokratska vlast napraviti istinski diskontinuitet sa Miloševićevim režimom. Međunarodna zajednica je propustila priliku da u okviru energije koju je generisao 5. oktobar napravi stratešku distinkciju između aktera, posebno dva ključna, Vojislava Koštunice i Zorana Đinđića. Sa te strane izostala je podrška političkim snagama diskontinuiteta, koje je predstavljao Zoran Đinđić. Zabluda o Vojislavu Koštunici kao demokratskom lideru trajala je suviše dugo, kao i očekivanja da će njegova *Komisija za istinu i pomirenje*¹⁵ biti sposobna da pokrene pitanje suočavanja. Vojislav Koštunica ni u jednom trenutku nije osudio Miloševićevu ratnu politiku, niti se ikada pozitivno izjasnio o Haškom tribunalu. Takođe, Vojislav Kostunica se nikada nije distancirao od projekta Velike Srbije. Naprotiv, on je koristio svaku priliku da Republiku Srpsku tretira kao drugu srpsku državu koja je privremeno razdvojena od Srbije. Njegov prvi odlazak u BiH u funkciji predsednika SRJ, bio je zamišljen kao simboličan izraz njegovog nepriznavanja BiH kao države, odnosno Sarajeva kao glavnog grada te države. Bez postavljanja jasne granice, pre svega, kroz distanciranje od zločina, nije moguće integrisanje društva u Srbiji. U suštini iste konzervativne snage koje su stvorile Miloševića (da bi ga potom uklonile) u savezu sa mafijom, koja je već duboko obuhvatila i samu državu, nastavile su da opstruiraju prihvatanje promena i novih vrednosti, pod izgovorom da bi to uništilo tradicionalni oblik solidarnosti, samo “srpsko biće”, te da bi se zemlja rasprodala strancima od čega bi koristi imali samo međunarodni finansijski krugovi.

Tek je ubistvo premijera Zorana Đinđića ogolilo iluziju o Srbiji kao demokratskom potencijalu i lideru na Balkanu, koju je Zapad izgradio nakon 5. oktobra 2000.g. Zato razumevanje Srbije nakon odlaska Slobodana Miloševića mora početi od definisanja 5. oktobra. Duboka frustracija i nezadovoljstvo građana s jedne strane, i svojevrsni dogovor između Demokratske opozicije Srbije i najužeg okruženja Slobodan Miloševića (vojska, policija, najbliži saradnici) u periodu između 25. septembra i 5. oktobra 2000. godine, s druge, uz ogromnu političku i finansijsku podršku Zapada, doveli su do “saveza elita” koji je obezbedio nenasilnu smenu Miloševića. Međutim, izbor Vojislava Koštunice za predsedničkog

kandidata DOS bio je izraz konsenzusa koji je postignut u krugovima Srpske akademije nauka i umetnosti, Srpske pravoslavne crkve i Vojske Jugoslavije, prihvaćenog i unutar DOS, što je trebalo da spreči da Srbija posle 5. oktobra napusti osnovni pravac nacionalne politike pod Miloševićem.

Ovakav ishod 5. oktobra omogućio je kontinuitet sa politikom prethodnog režima, posebno na planu očuvanja nacionalnog projekta, a time i održavanja kriminalizovanih i represivnih državnih i paradržavnih struktura. Odnos snaga sprečio je podvlačenje crte i pravljenje uvida u Miloševićovo nasleđe. U suštini, nova politička elita nije imala moralni kredibilitet da iz suočavanja sa zločinom crpi novi izvor neophodne energije. Zato je došlo do svojevrsne “racionalizacije”: od negiranja zločina i negiranja samog postojanja projekta Velika Srbija, do prebacivanja celokupne odgovornosti na komunistički režim.¹⁶

Za 13 godina Miloševićeve vladavine izgrađen je politički i privredni sistem koji još uvek u velikoj meri dominira, a može se definisati kao nacionalistički i oligarhijski. Milošević je promovisao oligarhijski sistem kao simbiozu državnih, društvenih i privatnih interesa. To se ogleda pre svega kroz postojanje tri oblika svojine (državna, društvena i privatna), što omogućava istovremeno upravljanje i državnom i privatnom svojinom. Veoma je čest slučaj da su pojedini ministri istovremeno i direktori. Kroz arbitrane propise koji se odnose na privredu omogućena je neograničena korupcija, pre svega preko monetarne i bankarske politike, koja je služila za finansiranje sasvim određenih državnih i privatnih interesa.

Od smene Miloševića, Srbija je državni provizorijum. Oligarhija je prihvatila novu vladu, kako bi se obezbedila međunarodna normalizacija, ali ne i reforma unutrašnjih političkih i privrednih odnosa. Vlada premijera Đinđića je imala velike ambicije, ali ne i podršku, jer donošenje novog ustava i institucionalne reforme zadiru u odnos snaga. Naravno, to je uticalo i na bilo kakvu mogućnost da se reformišu snage bezbednosti i sudstva.¹⁷

Izbori i izazov Zorana Đinđića

Premijer Zoran Đinđić i njegova vlada, gledano iz današnje perspektive, biće zapamćeni po njegovom pokušaju da energiju 5. oktobra stave u funkciju reforme i tranzicije Srbije i da preuzme vlast. Dvogodišnji rezultati njegove vlade nisu zanemarljivi, čak su i impresivni, imajući u vidu sistematičnost i upornost nosilaca politike kontinuiteta u pokušaju blokade svakog reformskog koraka. Uprkos datim okolnostima, vlada je za kratko vreme preduzela konkretne korake u pravcu suštinske transformacije zemlje, kao i konkretne korake ka izlasku iz izolacije i ka povratku u međunarodnu zajednicu. Uloga premijera Zorana Đinđića bila je jedinstvena u profilisanju reformske politike i u velikoj meri, njegov vlastiti izbor i izazov. Premijer Zoran Đinđić počeo je da kristališe alternativu tako što je petooktobarsku promenu stavio u funkciju reformi i uspostavljanje distance u odnosu na ratnu politiku i ratne zločine. Nažalost, on za to nije imao neophodni politički konsenzus.

Nakon ubistva premijera Đinđića došlo je do involucije,

otvorenog povratka na etnonacionalističku politiku, odbacivanje svakog oblika istinskog suočavanja sa prošlošću i saradnje sa Hagom. Proces potpune restauracije nacionalizma dobio je legitimitet na izborima 2003. godine. S tim da su sada ciljevi i moć oligarhije međunarodno legitimisani, jer se ne može očekivati nova izolacija Srbije. Time je zaustavljen proces ulaska Srbije u demokratsku tranziciju. Sada, ne samo da ne postoji strategija raskida društva i države sa etnonacionalizmom, nego se upravo obrnuto, etnonacionalizam ponovo etablira kao dominantna politička ideologija. Ni jedna ključna tačka Miloševićevog nacionalnog ratnog programa nije suštinski osporena. Insistiranje na podjeli Kosova je izraz istorijske pobjede etnonacionalističke ideologije unutar srpskog društva. A odnos prema Crnoj Gori, Vojvodini, Kosovu, Republici Srpskoj, neprekidno pothranjuje ideju o svesrpskom ujedinjenju. Odnos prema Crnoj Gori je posebno važan, jer se prelama preko aktivnosti Srpske pravoslavne crkve koja pokušava da inscenira sukobe (čak i građanski rat) unutar Crne Gore, ali i u Makedoniji¹⁸, koja se i dalje ne tretira kao inostranstvo. Ideja etničkih granica, koje ne priznaju granice definisane Ustavom iz 1974, ostala je netaknuta u glavama srpske elite.

Bez moderne vizije

Odbijanje lustracije, denacifikacije i sličnih istorijskih iskustava tranzicije, sprečava integrisanje društva na modernim osnovama, što podrazumeva vladavinu prava i odgovornost. U odsustvu moderne vizije Srbije, revitalizovani su četništvo i srpska konzervativna misao, što ima dve osnovne karakteristike: neodustajanje od teritorija na koje polaže pravo srpski nacionalni projekat i promovisanje vrednosnog sistema čija je osnova antizapadnjaštvo. Kroz rehabilitovanje četništva istovremeno se negira antifašistička tradicija partizana na kojoj su vlast osvojili komunisti, a sa njima i sve odluke AVNOJ, posebno republičke granice. To je praćeno obilnom produkcijom odgovarajuće literatutre i širokom medijskom kampanjom. Istovremeno, u kreiranju duhovne atmosfere, srpski nacionalizam se sve više okreće novim ideološkim izvorima, a na prvom mestu organicističkoj, odnosno konzervativnoj misli - Nikolaju Velimiroviću, Justinu Popoviću, Dimitriju Ljotiću, kao i kvinsliškom režimu Milana Nedića, koji je spomenutu ideologiju usvojio kao sopstveni sistem vrednosti. Na ovom planu, Srpska pravoslavna crkva ima veoma važnu ulogu, ističući se kao najautoritarniji promoter tog sistema vrednosti.

Sistematsko odbacivanje razgovora o sopstvenoj odgovornosti za rat i ratne zločine, ostavilo je prostor za stalno promovisanje haških optuženika kao nacionalnih heroja, te nije čudo da se njihova popularnost pokazuje i velikom izbornim uspehom političkih stranka koje su na svojim izbornim listama imali haške optuženike (Slobodan Milošević, Vojislav Šešelj i sl). Najpoznatija imena srpske kulture i intelektualne elite zahteve Zapada prema Srbiji, posebno saradnju sa Haškim tribunalom, kvalifikuju kao "osobit oblik kolonizacije", jer Zapad tako na ovaj prostor donosi "kolonijalnu demokratiju", kao iznuđen, veštački

nametnut oblik društvenog uređenja koje "nije rezultat prirodne evolucije date zemlje" i "njihnih unutrašnjih uslova i zakonitosti". U odbijanju suočavanja sa odgovornošću, pothranjuje se teza da je Evropa "izgrađivala Jugoslaviju" koju sada i "razgrađuje".

Ratni zločinci kao nacionalni heroji

Postoji velika opasnost, ukoliko se taj trend nastavi, da etničko čišćenje i ratni zločini postanu značajan činilac novog srpskog nacionalnog identiteta, jer se rat smatra legitimim načinom ostvarivanja nacionalnih ciljeva. U izgradnji ovakvog srpskog identiteta posebnu ulogu imaju obrazovne institucije koje su normalizaciju zločina već ugradile u udžbenike. Vlada premijera Zorana Đinđića je najveći iskorak napravila upravo u reformi obrazovanja koja je ocenjena kao liberalna. Srbija se uključila u evropski proces reforme visokog obrazovanja, koji počiva na Bolonjskoj deklaraciji. Nakon ubistva premijera Zorana Đinđića, Vlada Vojislava Koštunice zaustavila je reformski proces obrazovanja prethodne vlade.

Veličanje rata i njegovih glavnih junaka, kao sto su Ratko Mladić i Radovan Karadžić, postalo je opšte mesto na gotovo svim kulturnim događajima u zemlji. Tako je na Međunarodnom sajmu knjiga pod pokroviteljstvom države u oktobru 2004, ljubavni roman Radovana Karadžića, koji se na volšeban način pojavio u javnosti, preko noći postao hit. Za samo nekoliko dana ceo tiraz knjige je rasprodat, a njen promoter i izdavač je tih dana svakodnevno gostavao u televizijskim emisijama. Na promociji knjige je govrio uticajni profesor Pravnog fakulteta u Beogradu Kosta Čavoški, inače predsednik Odbora za odbranu Radovana Karadžića. U pripremi je i pozorišna predstava po ovom tekstu. Mada su oba teksta minorna, sem nekoliko osuda ionako izopštenih pojedinaca, u društvu nije pokrenuto pitanje oportuniteti i moralnosti vezano za ova dva poduhvata u kojima su očigledno učestvovali i odobravali ga srpski nacionalisti

Ugrađivanje ratnih zločinca u nacionalnu mitologiju, nedavno je pomogao i direktor Zavoda za izdavanje udžbenika, profesor na Filozofskom fakultetu u Beogradu, Radoš Ljušić, koji je na jednom skupu u Gackom (Bosna i Hercegovina, odsno sadašnja Republika Srpska) naveo da su tri istorijske ličnosti okosnica srpskog nacionalnog identiteta: Karađorđe, vojvoda Mišić, i Ratko Mladić. Ceo skup je integralno prenosila i državna televizija. SPC takođe učestvuje u promovisanju ratnih zločinaca u nacionalne heroje. U izlogu knjižare SPC u centru Beogradu na istaknutom mestu stoje dve knjige Radovana Karadžića čije su naslovne strane njegove velike fotografije. Poslednji u nizu svakodnevnih događaja, koji veličaju spomenute heroje, je svakako i izlazak romana "Gvozdeni rov" koji je, navodno, napisao Milorad Ulemek-Legija, pripadnik ozloglašanih *Crvenih beretki*, inače odgovornih za najmonstruoznije zločine. Knjiga je izašla u 70.000 primeraka i rasprodata je za samo nekoliko dana. Može se reći da je taj izdavački poduhvat jedan u nizu strateških poteza kojima se oblikuje svest mlađih generacija koje su odrasle sa mitom o Legiji kao nacionalnom heroju. Roman je jezgrovito ponudio simplifikovano objašnjenje

srpskog poraza, prouzrokovanog “zaverom velikih sila koje su se obrušile na pravoslavlje i posebno na Srbe koji su posle Prvog svetskog rata bili majka Balkana”.

Insistiranje na herojstvu Ratka Mladića i inih, je nastavak kriminalizacije društva i države i nakon odlaska Slobodana Miloševića. Personalni kontinuitet kroz ličnosti Ratka Mladića i, posebno, Radovana Karadžića je svojevrsni izraz političkog kontinuiteta.

Poraz, kriza identiteta i nasleđe prošlosti

Ovakvo stanje duha u Srbiji predstavlja limitirajući faktor konstituisanja demokratske Srbije, jer nijedno pitanje koje je bilo u osnovi ratova nije skinuto sa dnevnog reda. Pitanje državnih granica još uvek je otvoreno. Nakon rešavanja pitanja Crne Gore i Kosova, manjinsko pitanje će se pokazati kao novi test spremnosti Srbije da napravi konačan otklon od etnonacionalističkog projekta koji je početkom devedestih proizveo rat u Jugoslaviji. Izostanak aktivne manjinske politike, i pored činjenice da je Srbija donela Zakon o manjinama 2001. godine (pre svega, da bi zadovoljila uslove za članstvo u Savetu Evrope) ukazuje da su se srpski nacionalisti opredelili za minimalistički program - što je moguće veća etnička konsolidacija Srbije. Indikativno je da zaoštavanje međuetničkih odnosa, posebno u Vojvodini, kao i njihova kasnija internacionalizacija, nije nateralo vladu da se na ozbiljan način suoči sa problemom manjina.¹⁹ Osim toga, nastojanje da se država etnički utemelji direktno isključuje manjine iz političkog odlučivanja.

Pored poraza, krize identiteta i teškog nasleđa prošlosti, Srbiju opterećuju i mnogi drugi problemi koji su takođe rezultat ratova. To su kriminalizovana privreda i državne institucije. Nova finansijska elita koja je izrasla na Miloševićevom režimu i bliskosti sa njim lično, opstruira suštinsku transformaciju srbijanske privrede i na taj način obezbeđuje kontinuitet sa Miloševićevim nasleđem. Suprotstavljanje institucionalnim promenama i uspostavljanju pravnog okvira produžava praksu sive ekonomije koja je još u bivšoj Jugoslaviji bila značajan izvor zarade. Ratovi na teritoriji bivše Jugoslavije samo su olakšali nelegalne aktivnosti kao što su trgovina drogom, ljudima, oružjem, neoporezovanom robom (cigarete i alkohol) i migrantima. Ratna ekonomija je u nasleđe tzv. demokratskoj vlasti ostavila kriminalizovano nasleđe kao osnovni problem u posleratnoj rekonstrukciji. Ratom kriminalizovani problemi, preraršli su u politizovane kriminalne probleme. Najuspešniji preduzetnici iz devedesetih koji su zbog bliskosti sa režimom, ostvarili neformalni monopol (posebno za vreme sankcija) još uvek ga imaju. S obzirom da je Milošević opstajao korumpirajući gotovo svo stanovništvo²⁰, uspostavljanje pravnog okvira i borba sa korupcijom ne uživa podršku šire populacije zbog socijalne cene koju bi platili gotovo svi građani.

Kriminalizacija politike i politizacija kriminala kroz simbiozu organizovanog kriminala i države, nastavljena je i posle 5. oktobra. Pokušaj premijera Zorana Đinđića, da napravi čistku vojske i policije, bio je brutalno zaustavljen. Akcija “Sablja” koju je vlada premijera Đinđića pokrenula odmah

nakon njegovog ubistva, bila je već prethodno pripremljena uz pomoć američkih i nemačkih eksperata. Za samo 40 dana akcija “Sablja” je u velikoj meri slomila organizovani kriminal i za to je dobila veliku podršku građana. Međutim, istovremeno je deo DOS na čelu sa Vojislavom Koštunicom, Miroljubom Labusom i Mlađanom Dinkićem, pokrenuo žestoku kampanju protiv vlade u čemu je dobio podršku SPS i radikala. Defamiranje vlade kroz produkciju skandala i afera iznudilo je prevremene parlamentarne izbore, čiji su rezultati ogolili mali demokratski potencijal Srbije. Međunarodna zajednica je u suštini, podržala prevremene izbore i rusenje Đinđićeve vlade, očekujući da će pobediti Grupa 17 plus, koja je do ulaska u vladu delovala kao ekspertska nevladina organizacija. Takvo opredelenje međunarodnih faktora još jednom je pokazalo elementarno nepoznavanje srbijanske političke scene u tako odsutnom trenutku za budućnost Srbije. Tim izborima poništena je ionako fragilna liberalna orijentacija, a povratak Miloševićevih snaga na političku scenu bio je više nego izvestan i to kroz podršku Socijalističke partije Srbije (SPS) manjinskoj koalicionoj vladi Vojislava Koštunice.

Bezbednosne službe kao “kreatori stvarnosti”

Đinđićevo ubistvo koje je na tragičan način zaustavilo reforme u Srbiji u velikoj je meri dovelo do osveščivanja nekih analitičara, posebno onih na Zapadu, kao i dela međunarodne zajednice koja je involvirana u rekonstrukciju Srbije. Mada je reformisanje mafijaškog bezbednosnog aparata bilo prividno glavni prioritet nove vlasti, do njegovog “čišćenja” nije došlo i zbog stava samih političara iz DOS, poput Vojislava Koštunice, na primer. Pokušaji reforme MUP i DB bili su od početka opstruirani: mafija, kao i mnogi pripadnici tajne policije nisu tolerisali reformu tajne policije Sve je jasnije da je čišćenje Srbije od korupcije i kriminala izuzetno težak zadatak. Borba protiv korupcije je u suštini borba za uspostavljanje države, što, za sada još uvek ne odgovara novoj finansijskoj eliti. Involviranost Ministarstva unutrašnjih poslova u razne kriminalne radnje, pre svega DB²¹, postala je više nego očigledna odmah nakon 5. oktobra. Jedinica za specijalne operacije, poznata kao *Crvene beretke*, se zbog svoje uloge u uklanjanju Miloševića izborila za “nedodirljivost”, sve do trenutka kada je Đinđić pokušao da krene u obračun sa njima, što je platio životom. Jedan od optuženih za ubistvo premijera Zorana Đinđića, Miodrag Ulemek Legija, još je u vreme Slobodana Miloševića izrastao u moćnu figuru, koja je sa svojom jedinicom, imala važnu ulogu u ostvarivanju ratnog profita tokom ratova i sankcija i u sprovođenju etničkog čišćenja.

Vojska je odlaskom Miloševića veoma brzo našla zaštitnike u novim vlastima, pre svega kod novoizabranog predsednika SRJ Vojislava Koštunice i tako je izbegla temeljnu čistku među višim činovima. Činjenica da je Nebojša Pavković, general i načelnik Generalštaba i bliski saradnik Miloševića, ostao na svom mestu više od godinu dana, kao i šefovi KOS i VOS, govori da je vojska i dalje bila nedodirljiva, posebno za neiskusne političare DOS. Kada su u pitanju ratni zločini, strategija vojske je bila da žrtvuje niže oficire, dok najodgovorniji i dalje

uživaju imunitet. Istovremeno, insistiralo se na strategiji da se vojska javno distancira od tajne policije i raznih paravojnih formacija. Tako je načelnik Generalštaba Nebojša Pavković brzo osudio DB kao zločinački element, tvrdeći da srpsko Ministarstvo unutrašnjih poslova ne funkcioniše u skladu sa zakonskim normama. Naveo je neimenovane "ilegalne grupe" koje su se otimale za kontrolu nad policijom. Međutim, takvi pokušaji nisu mogli amnestirati Armiju od odgovornosti, posebno Kontraobaveštajnu službu (KOS), čiji se ideološki profil nije menjao pedeset godina. Kontraobaveštajna služba je u međuvremenu samo promenila ime u Bezbednosnu agenciju, ali je i dalje ostala rigidna organizacija koja se opire civilnoj kontroli.

Promene u ovim službama idu sporo, jer su svojim privilegovanim pozicijama postale deo nove finansijske elite. Kroz svoje kanale u medijima još uvek usmeravaju javno mnjenje, plasiranjem laži i afera, što je do te mere deformisalo društvo, da ono više nije sposobno za osećaj kajanja, ili bilo kakve odgovornosti. Takvom pozicijom, službe su postale svojevrsni "kreatori života". Kroz plasiranje teorija o navodnoj svetskoj konspiraciji protiv Srba, pre svega stranih službi kao što je CIA, samosažaljenje je postala jedina emocija za koju je većina građana u Srbiji sposobna. Nametanjem takve interpretacije onemogućava se dijalog o nedavnoj prošlosti i onemogućava svaka alternativa.

Ni otkrivanje masovnih grobinica u samoj Srbiji, ma koliko to bilo šokantno za srbijansku javnost, nije dovelo do značajnijih smena. To je bila tek priprema za odlazak Slobodana Miloševića u Hag, koji je očigledno svojim prisustvom u zemlji i dalje bitno uticao na političku scenu. Samo je mali broj njegovih simpatizera zbog toga izašao na ulicu. Premijer Zoran Đinđić je pokazao izuzetnu hrabrost kada je poništio odluku predsednika Vojislava Koštunice i naredio da se Milošević transportuje u Hag. Suprotno tvrdnjama da će hapšenje Miloševića izazvati političku krizu, većina građana je na to gledala kao na komercijalni potez vlade koji će joj obezbediti međunarodnu finansijsku pomoć. Njegov odlazak (29. juna 2001) imao je i neku simboliku, jer je njegov pravi politički uspon počeo upravo na taj dan, 28. juna 1989. na Gazimestanu. Tako je na simboličkoj ravni zaokružena Miloševićeva era, koja je ostavila dalekosežne posledice na čitav region.

Usvajanje novog ustava, mada je stalna tema, još uvek nije na vidiku. Osim toga, ustavno pitanje se promovise u prvorazredno političko pitanje kadgod se zemlja suoči sa ključnim problemima za čije rešavanje nema političke spremnosti. Treba napomenuti da je sa sadašnjim ustavom Srbija primljena u Savet Evrope i da je premijer Zoran Đinđić završio sve reforme koje je počeo, jer nema ustavnih prepreka za usklađivanje domaćeg zakonodavstva sa zakonodavstvom Evropske unije. Za sada ne postoji politički konsenzus oko suštine novog ustava, niti se o tome vodi javna debata. S obzirom da se nacionalna elita još uvek nije odrekla Kosova - bilo da je reč o njegovoj podeli, bilo o tome da se zadrži u celini - novi ustav nije moguć bez definisanja granica države. Kada je u pitanju unutrašnje uređenje Srbije, postavlja se i pitanje Vojvodine, koja je ujedno i najvažniji deo manjinskog

pitanja. Otvaraju se i dva regionalna: jug Srbije i Sandžak. Oba su istovremeno i veoma važna manjinska i regionalna pitanja. Logika raspada Jugoslavija sada je prisutna i u samoj Srbiji. Na tom obrascu u Srbiji ne može doći do promena.

Snaga antimodernog koncepta

Balkanska kriza bila je iskušenje na kome su učili svi: i lokalni, kao i međunarodni akteri. Sada se već jasno nazire da je proces evropeizacije Balkana ostvario značajne rezultate, ali da još uvek predstoje određene korekcije koje bi obezbedile održivost razvoja regije, odnosno završetak balkanske krize. Čini se, kako kaže Vladimir Gligorov²², da je ovaj proces takoreći već završen, bez obzira na lokalna politička zbivanja. To znači da je za ostvarivanje tih ciljeva još uvek potrebno da se meka sila EU kombinuje sa grubom silom SAD, jer samo SAD imaju neophodan autoritet među gotovo svim balkanskim zemljama²³, naročito onima koji su i dalje opterećeni nerešenim etničkim pitanjima. EU, za razliku od SAD, ima veću količinu meke sile²⁴, koja se zasniva na finansijskoj pomoći i razvoju institucija. To postaje važno onda kad je povezano sa realnim šansama integracije u EU. Tek kad mogućnost integracije u EU postane operativna realnost, EU dobija ulogu modernizatora u regionu. Činjenica da je Evropska unija počela pregovore sa Turskom svedoči o tome da EU namerava u perspektivi da integriše ceo prostor Zapadnog Balkana i da verovatno, ima i mnogo aktivniju politiku u tom regionu, kao i da uloži mnogo veći napor nego što je to do sada bio slučaj.

To otvara perspektivu i za Srbiju, jer bez aktivnije politike EU ona ne bi imala šansu da se sama izbori za sopstvenu evropeizaciju, imajući u vidu njem skromni demokratski potencijal i ekonomsku-socijalnu istoričnost. Ne treba zaboraviti da je skoro celokupna nacionalna elita učestvovala u nacionalnom projektu koji se završio kao istorijski debakl. EU je tek na vlastitim greškama počela da razvija jasniju strategiju, koja u suštini prihvata ideju o disoluciji Jugoslavije, bez koje nema konsolidacije regiona. Ta strategija će neminovno dovesti do nezavisnog Kosova i Crne Gore, ali i do ustavne reforme u BiH. U pripremi su i pregovori sa Makedonijom o početku pristupanja EU. Da bi se na Balkanu pokrenula pozitivna energija, neophodno je da EU ojača i ubrza proces uključivanja Balkana u Evropu s krajnjim ciljem članstva, što će integraciju regiona učiniti neumitnom, jer prepušten sam sebi, region bi se, oslonjen na nasleđe, lako mogao opet okrenuti balkanizaciji.

Problem Srbije je u nedostatku unutrašnje podrške za promene i okoštali otpor modernizaciji. Antizapadni otpor je konstanta u srpskoj istoriji, koji je verovatno sada i najveći zbog izazova i pozitivnih okolnosti koje su se stekle za proevropsku orijentaciju. Osim toga, raspad je pokazao duboke korene neprosvećenosti u Srbiji, pre svega, kako kaže jedini jugoslovenski nobelovac Ivo Andrić, kroz odsustvo poštovanja čoveka, njegovog dostojanstva i pune unutrašnje slobode. Ratovi su pokazali da su istorijske naslage represije na Balkanu duboke, te da ne postoje instrumenti za rešavanje spornih pitanja između nacionalnih i verskih zajednica, pa se zato opcija "prirodnog stanja" nameće kao prirodno

rešenje. Političko nasilje je u tradiciji Srbije, o čemu govore i niz političkih ubistava, na čijem se kraju ubistvo bivšeg predsjednika Srbije Ivana Stambolića i premijera Zorana Đinđića. Oba ubistva su u suštini obračun sa liberalno orjentisanim političarima. Srbija odbija tranzicione procese na liberalnoj osnovi stalno ističući svoj poseban put razvoja. U ovom trenutku liberalna politika se u Srbiji mora nametnuti. Ubistvom premijera Đinđića sprečena je liberalna opcija, a potencijal Demokratske stranke je u međuvremenu značajno smanjen temeljnom čistkom Đinđićevih najbližih saradnika. Boris Tadić, novi predesnik stranke je sa populizmom i narodnjaštvom sve bliži Koštunici.

Ratovi su Srbiju vratili na ideologiju koja je prethodila ideji univerzalne socijalističke ideje - na nacionalnu posebnost i mitove. Istrošena legitimacijska snaga socijalističkog režima zamenjena je legitimacijskom snagom ideje iracionalnih nacionalnih interesa, ali je kolektivistička i socijalna demagogija zajednička i jednom i drugom obrascu. Srbija je sada zatvoreno društvo i blokirana nacija sa veoma malim tranzicionim mogućnostima. Izazivanjem ratova, pljačkaškim i koruptivnim klijentalizmom u državi i privredi, Srbija je pokazala da odbija demokratsku tranziciju. Istovremeno, ona je devastirala svoje ukupne ekonomske mogućnosti neophodne za demokratsku tranziciju. Suprotno očekivanjima, ona se opredelila za radikalni nacionalizam u uslovima relativnog blagostanja. Već antibirokratskom revolucijom (1989) Srbija je poništila reformsko nasleđe koje je stečeno u drugoj Jugoslaviji, demonstrirajući da je bila i ostala njen najkonzervativniji element.

Racionalno objašnjenje za sve što se dešavalo u Srbiji, ne samo tokom poslednje dve decenije, već i tokom celog XX veka, nije moguće. Nema racionalnog odgovora na nepotrebne žrtve u ratovima koji su vođeni tokom XX veka i megalomanske pretenzije na Balkanu. Korene verovatno treba tražiti u činjenici da u srpskoj istoriji ne postoji razdoblje prosvetiteljstva i racionalizma u kojima su sazrevala moderna evropska društva.

Srbija je nakon dvodecenijskog perioda radikalnog nacionalizma potpuno opustošena, jer je projekat "ujedinjenja svih Srba" podjednako razorio i građanski (koji inače nije bio značajno razvijen) i nacionalni identitet. Radi se o svojevrsnoj destrukciji i primitivizmu, što je danas glavna odlika društva u Srbiji. Uveden je teror većine koja sledi najniže instikte. Brojni ispadi bez ikakvog racionalnog objašnjenja govore o degenerativnoj formi srpskog nacionalizma. Zato je neophodno forsirati suočavanje društva sa kriminalnom prošlašću i raditi na sistematskoj dekonstrukciji Miloševićevog nasleđa na svim nivoima, od personalnog do programskog. Projekat se mora dekomponovati da bi se došlo do njegove suštine - rušenja Jugoslavije kao negiranje legitimnosti Ustava iz 1974, odnosno federalne formule predviđene ovim ustavom. U tom smislu, pokretanje pitanja moralne odgovornosti, kao jedinog načina uspostavljanja diskontinuiteta sa varvarizmom protekle decenije, otvara i pitanje novog identiteta Srba. Ili, kako kaže, Nenad Dimitrijević "moramo na jasan način raskinuti sa ponižavajućom prošlašću kako bismo bili u stanju da stvorimo prostor za novi početak".

Srbija više nema snage da počinje nove ratove u regionu i kao takva, ona je bezopasna za svoje susede. Povoljna je okolnost što su svi susedi Srbije opredeljeni za priključivanje EU (neki već jesu), što može biti pozitivan impuls i za samu Srbiju. Međutim, problematična je teza koju EU promovise, da će se vremenom i Srbija kretati po istorijskoj inerciji. Sa svojim unutrašnjim konzervativnim strukturama ona nije politički i ekonomski partner u regionu. Njena demokratska tranzicija je moguća samo uz pomoć međunarodne zajednice i neku vrstu "kolonizacije" njenih institucija, posebno vojske, policije, pravosuđa i obrazovnog sistema, uz obilatu ekonomsku podršku. Jedini identitet koji srpska elita sada ima, nažalost, zbog odsustva modernih kriterija je nacionalizam. Zbog toga i ima problem sa promišljanjem sopstvene evropske budućnosti.

Napomene:

1 Prema Kalypsu Nicolaidisu, EU nije ni unija demokratskih država, niti jedna demokratska unija, već unija država i naroda – "demiokratija" u stvaranju. *Foreign Affairs*, vol. Nov/Dec 2004, "We, the Peoples of Europe..."

2 *Večernje novosti*, 25. decembar 2004.

3 Žarko Papić, Bosna i Balkan, Mogućnosti i uslovi oporavka, Sarajevo, Bosna Forum 17/02, str. 43-45.

4 Neki analitičari smatraju da su osamdesetih i devedesetih na području bivše Jugoslavije narodnjaci (a ne nacionalisti) izveli narodnjačke revolucije kojima su, više ili manje, uspešno uspostavili "svoje narode", te svoje narodnjačke programe vrlo uspešno prodali kao nacionalističke. Tako Tonči Kuzmanić kaže da je Zoran Đinđić bio tipični nacionalist devedesetih, manje ili više liberalan od drugih, čiji je osnovni koncept-ideja djelovanja bila usredsređena oko države i državljanstva. Jedan je od rijetkih koji je na odgovarajući način razumio već samoupravnu "državu" kao "nedovršenu". Njegova želja (i politika) bila je "dovršenje", uspostavljanje države i državnosti, nekakva normalizacija i bjezanje od permanentne izvanrednosti. Ubijen je jer je bio nacionalist, a ne narodnjak. Vidi: Toni Kuzmanić, *Raspada Jugoslavije i nasljedstvo: narodnjaštvo – a ne nacionalizam u zborniku Nasilno rasturanje Jugoslavije- uzroci, dinamika i posledice*, priredio Miroslav Hadžić, CCVO, Beograd 2004.

5 Olga Popović-Obradović, *Vojna elita i civilna vlast u Srbiji 1903-1914. godine*, zbornik "Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, Uloga elita", Beograd 2003.

6 Najveći broj zatvorenika na Golom otoku bili su Srbi i Crnogorci jer su tradicionalno bili vezani za Rusiju.

7 Zvanična Srbija je podržala pučiste protiv Gorbačova 1991. godine

8 U bivšoj SFRJ pod istim, državnim krovom bio je okupljen praktično celi srpski nacionalni korpus, što je i u Evropi i, pogotovo na Balkanu, slučaj bez presedana.

9 Tako je na primer, Vojno-tehnički institut u Potoćima, nedaleko od Mostara, 1992. godine kompletno prebačen u fabriku "Milan Blagojević" u Lučanima, u zapadnoj Srbiji.

10 ICG izveštaj o aferi "Orao", vidi www.crisisweb.org

11 Izveštaj finansijskog veštaka Morten Tokoldsena vidi www.un.org/icty

12 U vreme raspada Jugoslavije, državne devizne rezerve iznosile su skoro deset milijardi dolara. Do kraja 1997. godine, rezerve smeštene u Centralnoj banci u Beogradu, vredele su samo 300 miliona dolara. Najveći deo tog novca otišao je u jugoslovenske banke locirane na Kipru, koje su bile centar globalne šeme za pranje novca. Deo sredstava je ostojao na Kipru, obezbeđujući čvrstu valutu za finansiranje beogradskih preduzeća, poslova vezanih za Miloševića i tajnih finansijskih i špijunskih operacija. Drugi deo novca je očigledno uspešno opran i prebačen u legalne banke u

Zapadnoj Evropi, na Bliskom istoku i istočnoj Aziji.

13 Mozak Miloševićevog ilegalnog bankarskog carstva na Kipru bila je Borka Vučić, jedan od najuglednijih jugoslovenskih bankara, iskusan u finansijskim poslovima velikih razmera. Ona je bila Miloševićev lični bankar, rođena je 1927. godine i bila je jedna od vodećih figura u jugoslovenskim finansijama još od šezdesetih.

14 Videti Special issue: "Problems of Post-Communism, Special issue May/June 2004", "Transnational Crime and Conflict in the Balkans".

15 Koštuničina Komisija je brzo pokazala da je njena strategija da relativizuje zločine, tako što je proširila kontekst na čitav XX vek, upravo ono što sada Milošević primenjuje u svojoj odbrani.

16 Tako je profesor Parvnog fakulteta Radoslav Stojanović na TV Studio B u emisiji "U susret" (januar 2003) izjavio da nema ništa protiv Haškog tribunala, jer se tamo "po prvi put sudi komunističkim zločinima". Režim Slobodana Miloševića se naime, tretira kao nastavak komunističkog režima, a ignoriše se činjenica da je on svojevremeno za izvođenje srpskog nacionalnog programa dobio plebiscitarnu podršku, u kojoj su antikomunisti bili zajedno sa komunistima.

17 Studija Vladimira Gligorova "Reforme u Srbiji i Crnoj Gori: Stanje i perspektive"; rasprava o toj studiji objavljena je u posebnom dodatku nedeljnika *Ekonomist* pod nazivom "Kako dalje - reforme u Srbiji", 2004.

18 Deo srpskih nacionalista na Makedoniju gleda kao na Južnu Srbiju, a podela Kosova u njihovim planovima podrazumeva i podelu Makedonije.

19 Konstituisanje države na etnicitetu ne može pitanje manjina rešiti na demokratski način, jer se manjine u tom slučaju tretiraju kao anomalija i pretnja. Isključene iz 'vlasništva nad državom' manjine, sa svoje strane, ne prihvataju identitet poretka koji se legitimise etničkim vrednostima i interesima većinske nacije i izlaz traže u raznim oblicima autonomija i posebnih statusa, što, opet, podstiče sumnju u njihovu lojalnost.

20 Najveći broj građana je egzistenciju ostvarivao preko crnog tržišta bez ikakvih poreskih obaveza prema državi, što je država tolerisala, jer je time održavala socijalni mir.

21 Početkom marta 2001. godine, nove vlasti su pronašle 623 kilograma heroina (procenjena na 300 miliona dolara) u sefu koji je DB držao u beogradskoj filijali "Komerčijalne banke", inače bliskog saradnika Državne bezbednosti. Droga je očigledno bila jedan od finansijskih izvora preživljavanja Miloševićevog režima. Samo se po sebi postavljalo kao imperativ slamanje veza između policije i organizovanog kriminala. Do toga je delimično došlo tek za vreme akcije "Sablja".

22 Vladimir Gligorov, *Ekonomist*, 22 novembar 2004. godine

23 Robert Kagan, "Of Paradise and Power", Vintage Books Edition, January 2004, "SAD je imala težak zadatak da navigava između ova dva sveta, pokušavajući da se prilagodi, odbrani i unapredi zakone civilizovanog društva, a pri tome simultano primenjivala vojnu silu protiv onih koji su odbijali da se prilagode takvim pravilima.", p.75;

Robert Cooper u "Breaking the Nations": "Na Balkanu, bez obzira da li je to fer ili ne, SAD verovatno imaju više uticaja nego EU. EU daje više novca, ima više vojnika na terenu, ona nudi trgovinske koncesije i, dugoročno, nudi članstvo u EU Ali sve to bleđi pred garancijama koje daju SAD, a koje su korodirale najslabije i najfragilnije države u regionu. SAD se još uvek percipiraju kao velika tradicionalna sila. EU nije. Radi se o tome da je to sila koja stvara osećanje sigurnosti, a ne dobra volja."

24 Robert Cooper "Breaking the Nations": "Postmoderni evropski odgovor na opasnosti je da još više proširi sistem kooperativne imperije. Nemam načina da branim svoje granice nego da ih proširim", rekla je Katarina Velika - a EU ponekad govori isto". p.78

Ibid. Robert Kagan: "Najnovija evropska strateška kultura je: insistiranje na pregovorima, diplomatiji i komercijalnim vezama, na međunarodnom pravu a ne upotreba sile, sedukcija a ne sila, multilateralizam a ne unilateralizam". P. 55

MILAN ŠAHOVIĆ

Očekivali su više nego što možemo da damo

"U odnosima SCG, posebno Srbije, sa međunarodnom zajednicom došlo je u poslednje vreme do krize koja se razlikuje od kritičnih trenutaka kojih je bilo u procesu njenog povezivanja sa svetom nakon 5. oktobra 2000. godine. U mnogome bi to mogla da bude i prelomna situacija, s obzirom na to da, kako EU tako i SAD, odnosno NATO pa i UN i Rusija, sve više pokazuju da neće moći u nedogled tolerisati niz otvorenih, još nerešenih pitanja preostalih iz Miloševićevog vremena. To, uostalom, možemo gotovo svakodnevno da vidimo po veoma ozbiljnom izrazu lica sa kojim se iz inostranstva vraćaju naši vodeći političari, i oni na vlasti, i oni u opoziciji", kaže za *Helsinki povelju* dr Milan Šahović, jedan od naših najjementnijih poznavalaca međunarodnih odnosa i stručnjaka za međunarodno pravo. Ta najnovija "krizna situacija" koja Srbiju vodi u pravcu sve dublje samoizolacije, bila je i povod za ovaj razgovor sa dr Šahovićem, koji se svih ovih godina aktivno bavio međunarodnom pozicijom Srbije, najpre u okviru SRJ, sada u okviru Državne zajednice. Iako razgovor počinjemo od aktuelnog trenutka, pogled unatrag, naročito na vreme neposredno nakon 5. oktobra 2000. nametnuo se kao neophodna "vezivna karika" u lancu događaja koji obeležavaju taj, pokazalo se, po Srbiju težak povratak u svet.

Šahović: Očigledno je da se euforija sa kojom je Srbija dočekana 5. oktobra, u proteklih pet godina ne samo polako smanjivala, nego se, sa stanovišta postizanja pune afirmacije na osnovu konkretnih rezultata do kojih je trebalo doći posle proklamovanog i navodno prihvaćenog diskontinuiteta sa Miloševićevim režimom, ubrzano topi. Nakon ubistva premijera Đinđića pre dve godine, ušli smo u fazu zastoja, pa bez obzira na ostvarene uspehe u našoj međunarodnoj afirmaciji, koji podrazumevaju dobijanje ravnopravnog statusa u međunarodnim odnosima, nismo uspeali da dokažemo da smo spremni na rešenja koja bi do kraja pokazala da su političke snage na vlasti iskreno voljne da krenu novim putem. To je, naime, moralo da se potvrdi rešavanjem osnovnih spornih pitanja zaostalih iz Miloševićevog vremena. Ona se konkretno odnose na saradnju sa Haškim tribunalom, status Kosova, budućnost Državne zajednice, razvoj demokratskog političkog sistema i zaštitu ljudskih prava.

Povelja: Podsećanja radi, da ovom prilikom bar ukratko nabrojimo ono što je na međunarodnom planu urađeno u kratkom periodu dok je u premijerskom kabinetu sedeo Zoran Đinđić.

- Nesumnjivo je da se Srbija (u sklopu SRJ sada SCG) u život međunarodne zajednice uklopila veoma brzo. Naravno, uz izdašnu veliku pomoć njenih najznačajnijih faktora, UN, OEBS, EU i NATO. U periodu od 2000. do 2003. kao posebno značajnu izdvojio bih činjenicu da su na osnovu Povelje UN i poštovanja opštih načela i pravila međunarodnog prava, sa bivšim jugoslovenskim republikama, sada novostvorenim državama, rešena mnoga bitna pitanja od značaja za uspostavljanje i nesmetan razvoj njihovih međusobnih odnosa. To se može reći i za odnose sa ostalim državama. Ilustracije radi, navešću ugovor o sukcesiji, sporazum sa Hrvatskom o Prevlaci, rad na sporazumima o granici sa BiH i Makedonijom koji je doveden skoro do kraja, sa Slovenijom, Hrvatskom, BiH i Makedonijom zaključena su 52 bilateralna sporazuma o određenim poljima saradnje. Osim toga, sa drugim zemljama sklopljeno je 48 bilateralnih ugovora o izbegavanju dvostrukog oporezivanja, trgovinskoj i tehničkoj saradnji, readmisiji i drugim pitanjima. Sa 21 zemljom potpisani su sporazumi o konsolidaciji ugovornog stanja tj. preispitivanju preuzimanja postojećih ugovora i vođeno, sa još 22, pregovora u istom cilju. Na zahtev generalnog sekretara UN kao depozitara potvrđeno je naše učešće u više od 100 multilateralnih konvencija iz prošlih vremena, s tim što je Konvenciju o zločinu genocida i Konvenciju o klimatskim promenama SRJ, odnosno SCG, ponovo usvojila. U tom istom periodu pristupila je 57 novih multilateralnih konvencija nastalih pre i u toku izolacije. Ako se ovome dodaju uspešni pregovori i dogovori sa MMF i Svetskom bankom, Pariskim i Londonskim klubom i, konačno, prijem u Savet Evrope koji je povukao za sobom usvajanje konvencija donetih pod njegovim okriljem, aktivnost na regionalnom, opšteevropskom planu pa i u UN, vidi se širina i kvalitet reuspostavljanja odnosa sa svetom ostvarenog neposredno posle oktobarskih promena.

• *Sve što ste nabrojali, a što zaista deluje impresivno, obavilo se negde do kraja 2003. godine. Prošla, 2004. godina, a to nije samo politička ocena opozicije, jer je opštepoznato, u međunarodnom smislu je potpuno izgubljena. Vi ste na početku upotrebili reč "kriza"; šta su po vama, glavni razlozi za taj zabrinjavajući tok događaja?*

- Uzroci nesumnjivo leže u unutrašnjim političkim prilikama. Najpre u činjenici, kako sam već rekao, da do stvarnog diskontinuiteta sa Miloševićevom erom na unutrašnjem planu nije došlo. Učinjeno je sve kako bi se politička borba među strankama usmerila u pravcu očuvanja i što punije afirmacije i praktične realizacije osnovnih postulata uskog nacionalističkog tradicionalnog, istorijski prevaziđenog, i samim tim u današnje vreme autističkog, pristupa opštim interesima srpskog naroda što ne samo otežava, nego i onemogućava osavremenjivanje Srbije. Ugrožava direktno opstanak Državne zajednice sa Crnom Gorom i rešavanje pitanja vezanih za Kosovo kao i odnose sa Haškim tribunalom. I, razume se, stvarno uključenje u trendove demokratije koji preovlađuju u svetu. Teško se njeni principi realizuju u našem unutrašnjem političkom životu. Sve se svodi na međupartijsku borbu za vlast, posmatranje

državnih potreba kroz prizmu najužih političkih i kadrovskih stranačkih interesa. To je upravo razlog što naši prijatelji u inostranstvu počinju da gube iluzije koje su gajili kada su sa oduševljenjem dočekali 5. oktobar 2000. Očekivali su od nas više nego što smo mogli da im pružimo.

To potvrđuje način na koji politički faktori pristupaju ispunjavanju međunarodnih obaveza. Vidi se da će još mnogo vremena proći pre nego što srpskom društvu pođe za rukom da se predstavi kao zrela sredina u kojoj postoji iskrena namera da se proklamovani demokratski ciljevi i međunarodne obaveze u celini poštuju. Iz toga ugla gledano, naša politička realnost je ovoga momenta veoma daleko od toga. Radi se o stagnaciji, i nije slučajno da svi – EU, OEBS, NATO, da ne govorimo o UN – direktno zahtevaju da sami rešavamo svoja otvorena i sporna pitanja. Njih ima mnogo: odlaze se donošenje ustava, privatizacija je još uvek u porođajnim mukama, ne sprovodi se Ustavna povelja, ni u demokratskim partijama nema demokratije, srpska Skupština rapidno gubi ono malo autoriteta na koji je još mogla da računa, zaštita ljudskih prava je u praksi sporna (nema ombudsmana), položaj manjina je nestabilan, na sceni su populistički pokreti i manipulacija masama, a sve vidljiviji je i napor monarhističkih krugova da se rehabilituje dinastija Karađorđevića, koja snosi glavnu odgovornost za propast prve Jugoslavije; SPC ne krije svoje svetovne aspiracije, i dalje je u ofanzivi, nema civilne kontrole nad vojskom i nad i inače, otuđenim delovima sistema bezbednosti (vojske i policije). Konačno, da u istom "košu" pomenem permanentnu medijsku promociju kriminalaca i mafijaša. To nije baš sve, ali su to elementi koji čine osnovu koja utiče na blokadu rešavanja glavnih pitanja od kojih zavisi poboljšanje našeg međunarodnog položaja.

• *Da sada to malo raščlanimo. Jedna od najzačajnijih, ako ne i najvećih blokada je (ne)saradnja sa Međunarodnim krivičnim sudom za ratne zločine na prostoru bivše Jugoslavije (Haški tribunal). Nakon ubistva premijera Đinđića ona je, praktično, obustavljena, ako se izuzmu floskule o "dvosmernoj saradnji" i "dobrovoljnim predajama".*

- Nesporno je da je odnos prema Haškom tribunalu osnovni preduslov od čijeg zadovoljenja zavisi konsolidacija i dalji razvoj saradnje SCG, odnosno Srbije sa svetom. Ali, sve što se u javnom životu u vezi sa tim manifestuje pokazuje da u suštini nema stvarnih promena koje bi pokazale da je naše društvo na pravi način shvatilo ciljeve i potrebu postojanja ove važne međunarodne sudske instance.

Neka mi ovom prilikom bude dozvoljeno da se vratim malo u deo "lične istorije". Sećam se prvih rasprava o osnovanju posebnog međunarodnog krivičnog suda za "slučaj Jugoslavije". Krajem 1992. bio sam u grupi domaćih eksperata koju je osnovala tadašnja vlada Milana Panića i moram da kažem da u toj grupi nije bilo baš puno razumevanja za tu ideju. Neki su čak govorili da treba sačekati osnivanje stalnog međunarodnog krivičnog suda. Polazeći od činjenice da su domaći sudovi i tužilaštva ignorisali činjenicu da su tada važećim Krivičnim zakonikom SFRJ ratni zločini i druge povrede međunarodnog humanitarnog prava bili inkriminisani, dr Ljubivoje Aćimović i ja smo jedini smatrali da se zbog toga, uz insistiranje na konkretnoj primeni našeg KZ,

mora uzeti u obzir i prihvatiti ideja o ad hoc međunarodnom krivičnom sudu za Jugoslaviju. Prihvaćena je samo preporuka o primeni našeg zakonodavstva u jednoj veoma blagoj formi.

Toliko o istoriji. Sada, u današnjem vremenu, svima su puna usta "dvosmerne saradnje", a istovremeno se čini sve da se upućivanje optuženih za ratne zločine u Hag što više oteža. Sa druge strane, optuženi se proglašavaju narodnim herojima umesto da se hapse, što treba da bude glavni oblik saradnje (ostalo je samo međunarodnopravna pomoć). Od njihove navodno dobrovoljne predaje pravi se maskarada u kojoj učestvuju ministri vlade, odnosno kolaicije partija na vlasti. Sam Zakon o saradnji sa Haškim tribunalom propisao je komplikovanu proceduru, što samo potvrđuje želju da se obezbedi manevarski prostor i opstruira delovanje ovog međunarodnog suda. Međutim, uz odlučnu političku volju njegova primena, prvenstveno hapšenjem glavnih optuženih, od Mladića do drugih generala, bila bi u potpunosti realizovana. Dolazi do značajnih zahteva u ovom pravcu od strane ministra Draškovića, pa i predsednika Tadića i potpredsednika Labusa, no, politička konstelacija unutar vladine koalicije i atmosfera u široj javnosti Srbije nije spremna da poveže delovanje Trubinala sa krivicom optuženih i dužnošću srpske države (i SCG) i srpskog naroda da se osudom Slobodana Miloševića i svih ostalih koji su već ili tek treba da odu u Ševeningen, oda posthumna pošta žrtvama i pruži tužna satisfakcija njihovim porodicama.

Najvažnije je to što se o ovoj funkciji Haškog tribunala kod nas uopšte ne govori. Političari i zvanični pravници, da ih tako nazovem, postali su totalno imuni u moralnom smislu reči. A niko ne podvlači ono što je bitno sa stanovišta srpskog naroda. To, da se kažnjavanjem krivaca za ratne zločine i druge povrede Međunarodnog humanitarnog prava srpski narod oslobađa kolektivne krivice (što upravo želi da postigne antihaški lobi), jer su ova krivična dela samo izraz individualne krivične odgovornosti njihovih polinilaca, podstrekača i idejnih incijatora. Među poslednjima nažalost, najglasniji su oni delovi Srpske akademije nauka i umetnosti koji je brukaju, Udruženja književnika i mnoge druge, ali ne sve kulturne institucije. I u prvom redu SPC koja je, zlopotrebljavajući svoju istorijsku prošlost, svoju militantnost potvrdila veoma konkretno u toku ratova devedesetih godina prošlog veka i nastavlja i dalje u pravcu stvaranja društvene atmosfere u kojoj su zločinci "pravednici" i optuženi generali "heroji" za srpsku stvar. Umesto da iskoristi poslednje vreme kako bi pregledala svoje istorijske arhive i sa svoje strane doprinela razjašnjavanju određenih mutnih trenutaka iz njene skore prošlosti (npr. pitanje donošenja konkordata uoči Drugog svetskog rata, smrt patrijarha Varnave i sl.).

• *Ponešto se, tu i tamo, pomerilo i kod nas. Iako sve ocene o neefikasnosti domaćeg pravosuđa i njegovoj subjektivnosti stoje, ipak postoje neki procesi, koji bude nadu da su pozitivni pomaci mogući. Reč je, konkretno, o suđenju za zločin u Ovčari, počinjjen u novembru 1991. godine, koje se odvija pred Specijalnim odeljenjem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu. Kao da su na tom tragu i najnovije vesti iz Haga da će se suđenje trojici visokih oficira JNA, tzv. "vukovarskoj trojci", ustupiti domicilnim sudovima. Šta mislite o tome?*

- Ja bih voleo da mogu sa poverenjem da gledam na suđenja u našoj zemlji i da se suđenje za zločine u Ovčari afirmira do kraja, ali da bi do toga došlo treba videti presudu, krajnje rešenje o meritumu. Do sada se sve, proceduralno odvija kako treba. Za mene to nije dovoljno utoliko pre što se odvija odvojeno od "vukovarske trojke" koja je u Hagu i snosi glavnu komandnu odgovornost. Ne sumnjam da je bolje da su zajedno. Ustvari, lično bih više voleo da su i oni kojima se sudi kod nas u Hagu. Pitam se šta Tribunal navodi na eventualno ustupanje "vukovarske trojke" Srbiji, ili Hrvatskoj (u toj dilemi, ja sam za Srbiju). Možda su razlozi sasvim prozaični. Tribunal želi da uštedi vreme, jer su mu rokovi limitirani. No, ništa ne bi dobio time ukoliko dođe do presuda subjektivne prirode (bez obzira lakše ili teže prirode s obzirom na subjektivni odnos sudija iz Srbije ili Hrvatske u čiju objektivnost ja još uvek ne verujem – dugo će vremena proći dok u ovim zemljama pravda ne postane "slepa"). Tribunal u tim slučajevima po Statutu ima pravo da preuzme suđenje, odnosno ponovo sudi. S druge strane, sledeći razlog je za mene izvanredno važan. Zločin izvršen u Vukovaru predstavlja jednu od najtežih povreda MHP na početku ratova na prostoru bivše Jugoslavije, izvršen je u ime zvanične vojske JNA, i zahteva, sam po sebi, egzemplarnu presudu koja bi, doneta u Hagu, imala širi međunarodnopravni i politički značaj.

• *Uz mnoga osporavanja i njima uprkos, suđenje Slobodanu Miloševiću upravo je ušlo u četvrtu godinu, mnogi su procesi okončani (generalu Krstiću i drugim počiniocima masakra u Srebrenici), neki su se pokajali i priznali svoja zlodela (Biljana Plavšić, Milan Babić i dr.). Kako vi kao stručnjak ocenjujete rad Tribunala i njegov značaj, ne samo kao pravosudne institucije već i njegov domet u moralnom smislu?*

- Ja sam pravnik, koji se bavi međunarodnim pravom od 1948. godine i prati njegov razvoj od tada. Učestvovao sam lično u nizu značajnih aktivnosti koje su dovele do postojećeg univerzalnog međunarodnog poretka. Za mene, a znam i za najznačajnije svetske institucije i naučne krugove i udruženja, formiranje Haškog tribunala predstavlja onaj revolucionarni korak koji je podigao na dosad najviši sudski nivo gonjenje učinilaca ratnih zločina i drugih teških povreda MHP. Na savremenom stupnju institucionalizacije sprovođenja međunarodnog prava, sa ovim sudom, individualna krivična odgovornost i njena razrada u presudama Tribunala predstavlja osnovu na kojoj je međunarodno krivično pravo zaokružilo svoju prirodu. A činjenica da je to sprovedeno posredstvom UN, odnosno Saveta bezbednosti povezala ga je u potpunosti sa kolektivnom bezbednošću, tj. sistemom očuvanja međunarodnog mira i zaštitom ljudskih prava, borbom protiv upotrebe oružane sile i humanizacijom oružanih sukoba. Nije slučajno sledilo osnivanje ovakvih tribunala za Ruandu, Sijera Leone, Kampučiju i Istočni Timor, kao što je priznato i da je izvršilo odlučujući uticaj na konačno formiranje Stalnog međunarodnog krivičnog suda u Hagu, koji sada već radi. Meni je žao, kao čoveku sa prostora bivše Jugoslavije, čoveku iz Srbije, što se desilo da su zločini izvršeni kod nas dali podsticaj tom razvoju, no, kao međunarodni pravnik ne mogu drugačije da odgovorim na vaše pitanje. Druga je stvar konkretno delovanje pravnih institucija. I o

tome me pitate u vezi sa Haškim tribunalom. Može se biti, i to je obično slučaj, iz osećanja krivice, iz nerazumevanja i neznanja, protiv njega politički. Pravno, međutim, sa gledišta krivičnog prava Haški tribunal je već objasnio niz pitanja vezanih za prirodu ne samo postupka nego i krivičnih dela povrede MHP koja će morati da budu preneti u unutrašnja krivična zakonodavstva. I to se već nama nameće. Najbolji primeri, krivično delo komandne odgovornosti ili razmišljanje o novim oblicima ratnih zločina kao što je silovanje odnosno zločini protiv čovečnosti u unutrašnjim oružanim sukobima, odnos etničkog čišćenja i genocida, zajednički zločinački poduhvat itd. Sigurno da se može kritikovati i ne slagati se sa Haškim tribunalom. Mogu se osporavati njegove odluke i presude, postoji Žalbena veće koje rešava u skladu sa postupkom. Kao i u nacionalnim pravosuđima to je slučaj i sa međunarodnim krivičnim pravosuđem. O moralnom dometu delovanja Haškog tribunala čini mi se da sam već govorio malopre.

• *Naša zemlja ima i tri spora pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu. Dve tužbe podnete za vreme ratnih sukoba u devedesetim godinama od strane BiH i Hrvatske protiv SRJ povodom povreda Konvencije o genocidu i našu tužbu protiv 10 država članica NATO zbog agresivnog bombardovanja povodom situacije na Kosovu 1999. godine. U našoj zemlji došlo je do određenog iznenađenja i zabune povodom kontradiktornih presuda Suda povodom njegove nadležnosti u sporu sa BiH odnosno našem sporu sa članicama NATO. Kako vi objašnjavate ovu situaciju?*

- Prvo ću reći, da hrvatska tužba nije aktivirana tako da o njoj ne mogu ništa da kažem. Drugo, ne mogu, odnosno nema potrebe da se u vezi sa dva spora povodom kojih ste postavili ovo pitanje bavim njihovim meritumom. Ne postoji potreba. Što se tiče samog pitanja nadležnosti odmah ću reći da je kontekst u kome je raspravljano o njoj u oba spora bio različit u pravnom pogledu. U odnosu na našu tužbu kojom je tražena revizija presude o prihvatanju nadležnosti Suda donete 1996, kada je postojao spor oko članstva SRJ u UN, Sud je odbio zahtev za reviziju. Smatrao je da na osnovu odgovarajućeg člana Poslovnika Suda naš zahtev nije ispunjavao uslove da bi se nova činjenica na kojoj smo insistirali, tj. naš prijem u UN do koga je došlo tek 2000, mogao prihvatiti. S druge strane, u slučaju naše tužbe protiv država NATO, kako je do bombardovanja došlo 1999. u vreme kada nismo bili članica UN odbio je nadležnost, polazeći od nesporne činjenice prijema 2000. u UN, jer pravo pristupa Sudu i podnošenja tužbi automatski pripada isključivo, kao što se vidi iz Povelje UN i njegovog Statuta, samo državama članicama svetske organizacije. Kao što se vidi i pored identičnosti predmeta o kome se radilo tj. pravne vrednosti činjenice našeg učlanjenja u UN čija je priroda jedinstvena i nesporna, Sud je različito ocenio relevantnost njenog korišćenja u dva predmeta različitog karaktera. Kada je reč o našoj tužbi kojom se tražila revizija presude o nadležnosti, u tužbi protiv NATO, moj je utisak, da se Sud negativno opredelio držeći se pre svega svoje prakse. Naime, jedva da je još od osnivanja Stalnog suda međunarodne pravde posle Prvog svetskog rata jednom ili dva puta prihvatio zahteve za revizijom svojih presuda. To je gorka pilula koju smo morali da progutamo s tim što

bismo eventualno mogli presudu Suda o nenadležnosti u tužbi protiv članica NATO mogli iskoristiti ovaj stav Suda prilikom prelaska suđenja o meritumu tužbe BiH protiv nas. Sada se možemo i pitati, da li je uopšte trebalo prihvatiti spor nastao u Miloševićovo vreme sa gledišta diskontinuiteta, a i uzeti u obzir činjenicu dobro poznatu da je bilo sporova pred Sudom u kojima su tužene strane same odbijale da se pojave pred njim. Mi smo pokušali da se sporazumemo sa BiH, ali nije išlo. Međutim, sada sam naišao u listu *Danas* od 11. februara 2005. belešku o tome da pravni zastupnik Hrvatske u tužbi protiv SCG smatra da bi bilo najbolje da se postigne neka vrsta sporazuma između tri zemlje, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i SCG o povlačenju ovih predmeta iz Suda u Hagu kao izraz njihove želje za pomirenjem. A tužbu protiv država članica NATO najbolje da ostavimo zaboravu u arhivama Međunarodnog suda pravde u Hagu.

• *U aktuelnim odnosima sa međunarodnom zajednicom dominira stanje na Kosovu, pogotovo sa stanovišta primicanja razgovora o statusu Pokrajine, najavljenih za ovu godinu. U optičaju je od nedavno i izveštaj uticajne nevladine organizacije Međunarodne krizne grupe, srpska vlada i Skupština države se tvrdoglavo svog "plana decentralizacije KiM", uz paralelno podizanje temperature, ovde u Beogradu, najavom novog talasa albanskog nasilja na proleće...*

- Stanje na Kosovu je nesumnjivo dobilo u dramatičnosti posle 17. marta prošle godine koji su u očima svetske javnosti konačno potvrdili tragičan i nepodnošljiv položaj srpskog stanovništva i ostalih nealbanskih zajednica. Diskriminatorski režim i nepoštovanje ljudskih prava u kolektivnom i individualnom pogledu i humanitarna neosetljivost UNMIK, albanskih vlasti i institucija, ovog puta su i u očima svetske javnosti još jednom otkrili svu složenost stanja na teritoriji Kosova, ali i svu jalovost politike i akcije Srbije i njenih vlasti, odnosno SCG. Pet godina je prošlo od donošenja rezolucije Saveta bezbednosti 1244, a da se i dalje nalazimo daleko od ozbiljne mogućnosti ne samo rešavanja kosovskog pitanja već i stvaranja normalnih uslova za život srpskih stanovnika Kosova. Najnoviji izveštaj generalnog sekretara UN, Kofija Anana, objavljen ovih dana, na takav način ocenjuje postojeće stanje. Strateški pristup i odnosi između glavnih partnera u rešavanju kosovskog pitanja pokazuje da su pali na ispitu i UNMIK, OEBS, EU i Kontakt-grupa i albanska i srpska strana, tj. Srbija. Pored izveštaja Kofija Anana, to potvrđuje i najnoviji izveštaj Međunarodne krizne grupe koji treba pažljivo čitati nezavisno od konkretno nerealnog i pravno diskutabilnog predloga o davanju tzv. uslovne nezavisnosti Kosovu. Taj izveštaj koji detaljno obrađuje stanje u taborima sva tri glavna faktora jasno pokazuje: potpunu nespremnost albanske strane, i naroda i stvorenih institucija posredstvom UNMIK i političkih stranaka za život u modernoj nezavisnoj državi, haotično stanje i birokratsko ponašanje UNMIK nesposobnog da vodi aktivnost u pravcu sprovođenja ciljeva rezolucije 1244, stvaranja standarda koji bi omogućili formiranje demokratskog multietničkog društva, i nemogućnost postizanja saglasnosti među Srbima i drugim nealbanskim zajednicama, njihovim predstavnicima radi zauzimanja zajedničkih stavova o učešću u političkom i uopšte životu u albanskom okruženju, i dalje

neprijateljskom, uz delovanje najrazličitijih stranačkih i zagriženo nacionalističkih uticaja koji dolaze iz Srbije.

Sve to ozbiljno nameće pitanje, može li se uopšte sada naći izlaz iz stvorene situacije. Osnova strateške orijentacije Srbije (i Srba na Kosovu) bila je posledica prinudnog povlačenja, UNMIK odnosno KFOR (bio je izgleda, jedini na liniji rezolucije 1244) tretirani su uglavnom kao neprijateljska snaga, do čega je došlo zbog upućenosti na regulisanje života i stvaranje institucija za albansku većinu i njene partije kao pobednike. UNMIK nije umeo to da nijansira odgovarajućim objektivnim pristupom zaštititi i stvaranju konstruktivnih veza sa Srbima i drugim nealbanskim stanovništvom koji žive na Kosovu pa i sa srpskom vladom u Beogradu, koja je već 2000. odbacila Miloševića. Dobro pamtim sve peripetije kroz koje se prošlo u naporima da dođe do određenih zajedničkih akata sa visokim predstavnicima i srpske vlade, odnosno Koordinacionog centra. Vreme je nepovratno izgubljeno i sada se može sa distance posmatrati kako se na Kosovu stvara, ne samo atmosfera već i organizovana struktura vlasti u kojoj Srbi ne samo da ne učestvuju već ostaju bez mogućnosti da štite svoje interese.

• *I šta u takvim okolnostima preostaje?*

- Neću da ulazim u poteze koji se vuku iz Beograda radi uspostavljanja, s jedne strane, što konkretnijih veza sa srpskim stanovništvom na Kosovu, i s druge, sa visokim predstavnikom generalnog sekretara UN i UNMIK. Sve što teži razgovorima, jačanju morala i otpora pritisku većine albanskog stanovništva posredstvom težnje za obezbeđenjem što aktivnijeg života u širem okruženju, po meni, trebalo bi podržavati. I posredstvom jačanja veza i zajedničkog rada sa UNMIK, učešćem srpskih predstavnika u političkom životu, izborima, Skupštini, vladi, administraciji, zajedničkim grupama, sa albanskim predstavnicima, bez obzira na teškoće i nepoverenje, moguće je stvaranje atmosfere i standarda jednog eventualno multietničkog i demokratskog društva. Govori se o mogućnosti pokretanja razgovora o budućem statusu Kosova, iznose najrazličitije ideje i predlozi. Stvara se atmosfera slična onoj koja je postojala krajem devedesetih godina, uoči bombardovanja. Možemo mi ovde u Beogradu diskutovati o svemu. Dobro je i što je predsednik Tadić bio na Kosovu, što možda nagoveštava izvesno otvaranje. No, treba pre svega biti svestan realnosti. Šta stoji iza plana Srbije o stvaranju decentralizovanih regija? Danas treba pomagati, omogućiti život srpskom narodu i drugima u okruženju ali ne izolovan život. Šta posle toga? Hoćemo li pustiti da život ide dalje, ili treba – gledajući šire buduće interese Srbije i SCG kao i celog regiona, pa i Evrope – pripremiti odgovor na jedinstven zahtev Albanaca za punu nezavisnost Kosova. Gde su tu Albanija i Makedonija, Grčka? Treba uzeti u obzir objektivne istorijske (ne samo iz srpskog ogledala) i demografske elemente koji Kosovu daju drugi smisao. Danas je nemoguće govoriti da je "Kosovo srpsko" kada u njemu većinu čine Albanci. Nisu Albanci predstavljali slučajno konstitutivni narod u SFRJ. Treba menjani i Srbiju, a kada bi došlo do toga, promenili bi se i Albanci. Ni do jednog ni do drugog skoro neće doći. Konačno rešavanje statusa Kosova kako se to danas zamišlja, iziskuje vreme, rekao bih prilično dugi rok. Mlade

generacije treba vaspitavati u tom pravcu, a to se ne čini. I raditi da se Srbi na Kosovu osećaju kao svoj na svome i da im UNMIK i Albanci to garantuju.

• *Šta ćemo sa Državnom zajednicom Srbije i Crne Gore, kakve su njene perspektive?*

- Plašim se da ću vas razočarati odgovorom na ovo pitanje. Ja sam pristalica postojanja Državne zajednice. I to takve kako je formulisana. Pogleda li se tekst Ustavne povelje (ja sam pre svega pravnik), vidi se da je reč o zajednici dve ravnopravne države, što je garantovano kako njenim ciljevima tako i mehanizmom delovanja u odnosu na sve aspekte njenog postojanja. Obe države su odlukama svojih najviših organa pristupile ovom aranžmanu, uz medijaciju i garanciju Evropske unije. Što se mene tiče, slabosti koje se pripisuju nefunkcionalnosti Državne zajednice u prvom su redu rezultat nepostojanja političke volje i Srbije i Crne Gore. Da su se vlade i rukovodeće političke snage u obe ove države držale preuzetih obaveza i sprovele bar približno u predviđenim rokovima ustavne reforme i aktivno učestvovala, ulažući zajednički napor na nalaženju rešenja i kompromisa, Državna zajednica bi se afirmirala i u unutrašnjim okvirima kao što je i priznata i opstaje u međunarodnoj zajednici. Osnovni pravni ustavni i međunarodnopravni principii i rešenja odgovaraju savremenim standardima. Razume se, ovo je lično mišljenje čoveka za koga male države predstavljaju zajednice malih dometa, polje na kome bespoštedna borba za vlast među uskogrudim unutrašnjim, praktično lokalnim, političkim faktorima samo otvara apetite velikih u njihovoj borbi za uticaj i prevlast u određenim regionima. Istina, danas to ne bi trebalo da se dogodi u naporima koji se ulažu radi ostvarenja integracije u okviru EU. Međutim, postoji i delovanje drugih faktora u svetu. Vidim da se u okviru Državne zajednice sada Srbija pojavljuje kao strana koja brani vezu sa Crnom Gorom (mada i u njoj ima suprotnih gledišta) a to je slučaj i u ovoj drugoj u kojoj se nezavisnost u mnogome vezuje za opstanak na vlasti. Zar nije došlo vreme da se uozbiljimo i shvatimo da treba raditi i da se u EU ili bilo kojoj drugoj zajednici neće moći dugo da živi na tuđi račun, svirajući u trube ili gudeći uz gusle.

Čekajući referendum

PIŠE: VOJISLAVA VIGNJEVIĆ

Dvogodišnjica od usvajanja Ustavne povelje SCG prošla je bez slavodobitničke pompe, gotovo u potpunoj tišini. I to od strane onih, poput Koštunice, koji se u nju kunu kao u Sveto pismo. Insistirajući, tobože zarad legalizma, na striktnoj primeni iste, kad su u pitanju neposredni izbori za Skupštinu SCG. A što je ta ista Povelja do sada prekršena više puta, nikom ništa. Ili što je crnogorski parlament odbacio neposredne izbore, jer će se za godinu dana održati referendum o nezavisnosti, opet nikom ništa. Legalizam se potura i dokazuje baš na pitanju izbora. Predsednik srpske vlade, iskazujući neverovatnu dozu autizma koji u mnogome podseća na stil vladanja najpoznatijeg haškog optuženika, ne uvažava realnost – većinska Crna Gora neće neposredne izbore, već referendum.

Računajući na podršku Brisela, a ostajući usamljen budući da su i njegovi koalicioni partneri izrazili spremnost da se Ustavna povelja promeni, Koštunica je poslao Solani pismo, čija je sadržina nepoznata. Uprkos tome što je zvaničnik EU poručio da je pitanje izbora stvar dogovora između dve države. Nešto je ipak procurilo u javnost, a dalo se zaključiti iz jedne izjave Koštuničinog savetnika, Slobodana Samarđića, koja se svodi na to da su “izbori obavezni, a referendum fakultativan”. Citirani je zaboravio na činjenicu da je Crnoj Gori garantovano pravo na referendum međunarodnim ugovorom što u osnovi predstavlja Beogradski sporazum, jer ga je potpisao u ime EU, Havijer Solana. Prenebregava i činjenicu da SCG nije država već labavi, privremeni aranžman između dve države kojem je kumovala EU da bi odložila neminovan proces osamostaljenja Crne Gore i isto tako neminovno rešavanje pitanja Kosova.

Šta je u pozadini priče o izborima, šta je tu tako krucijalno, od epohalnog, istorijskog, i svakog drugog značaja da se ne može skinuti s dnevnog reda politike zvaničnog Beograda koji je ionako bremenit teškim problemima? Odgovor se svodi na stare aspiracije i pretenzije srpskih kleronacionalističkih centara da čvrstom rukom upravljaju Crnom Gorom, u čemu nije uspeo ni Milošević sa svom svojom vojno-policijskom kamarilom. Ili, drugačije rečeno, radi se o pomanjkanju demokratskog kapaciteta aktera odlučivanja da se sa drugom stranom, u ovom slučaju Crnom Gorom, postigne civilizovan dogovor. Tim pre što je zvanična Podgorica u više navrata iznela predlog da se produži mandat sadašnjem sazivu Skupštine na godinu dana i da se u tom periodu crnogorsko-srpski odnosi reše po modelu razdruživanja Češke i Slovačke, odnosno da se stvori savez nezavisnih država. Koštunica je ovo glatko odbio u miloševićevskom maniru iz vremena kada su za političkim stolom Srbiji nudene varijante sporazumnog, dakle mirnog razdruživanja bivše SFRJ.

Najnoviji predlog “agende za savez Srbije i Crne Gore”, odnosno pretvaranje državne zajednice u savez nezavisnih država, koju su crnogorski premijer i predsednik Đukanović

i Vujanović uputili zvaničnom Beogradu, Koštunica je odbacio kao “grubo kršenje Beogradskog sporazuma”. Iako se zapravo radi samo o priznavanju fakticiteta da su dve države u osnovi samostalne, ali bez međunarodno-pravnog subjektiviteta, te da bi se savezom suverenih država forma konačno upodobila sa onim što u realnosti egzistira. Kao svojevremeno Miloševiću, i Koštunici je teško da percipira realnost. Hazarderski mešajući političke karte, ne bi li kleronacionalistički projektovano “rešenje” srpskog nacionalnog i državnog pitanja koje je u protekloj deceniji i po donelo toliko ljudskih stradanja, zločina i patnji, primenio na jedinu preostalu eks-ju republiku. I njegova izjava da će se “držati onoga što je potpisao” (Beogradskog sporazuma) kojom je odbio ponudu Podgorice, samo je paravan iza kojeg se skrivaju pravi motivi neprihvatanja dijaloga sa crnogorskim zvaničnicima o budućim odnosima dve države. Na sličan način je i Milošević, pod firmom očuvanja bivše SFRJ, istu planirao da centralizuje kako bi se konačno rešilo “srpsko pitanje”, nipodaštavajući sve druge solucije, jer nisu bile “po meri” srpskog naroda.

Dodirnih tačaka sa Miloševićevom politikom ima još. Tvrdokorno insistiranje na neposrednim izborima u osnovi znači pokušaj unitarizacije i učvršćenja labave unije SCG i to sa poželjnim partnerima iz Crne Gore, prosrpskom opozicijom, čiji bi glasači jedini i izašli na takve izbore. Procenjuje se, naime, da odziv ne bi bio veći od 30 posto. Bilo bi to ponavljanje scenarija s kraja Miloševićeve vladavine kada su Crnu Goru u organima zajednice predstavljale stranke-trabanti njegove politike, a ne partije na vlasti, odnosno zvanična Podgorica. Ovakav scenario podrazumeva i permanentnu, široku antireferendumsku kampanju. Naime, beogradska nastojanja da ubede crnogorske građane da im je Srbija jedina prihvatljiva alternativa imaju logističku podršku srpske nacionalističke elite u sadejstvu sa militantnim delovima Crkve i SANU, da bi se obesmislio referendum i podigle tenzije u crnogorskom društvu, sve do eventualnog izazivanja raznih oblika nasilja.

Osnivanju dva pokreta, jednog za nezavisnu Crnu Goru i drugog za zajedničku državu, ne može se osporiti legitimnost. Bilo da pripadaju jednom ili drugom, građani su očitó nezadovoljni (ne)funktionalnošću sadašnje zajednice. Proces emancipacije crnogorskog društva ubrzan poslednjih godina doveo je do stvaranja većinskog, suverenističkog bloka čiji je cilj da kroz demokratski, multietnički pokret koji okuplja independističke strukture – počev od političkog preko civilnog društva do pojedinaca izvan partija, pripremi i organizuje referendum o nezavisnosti i na njemu pobjedi. Jedan od ključnih argumenata ovog bloka jeste da je Crna Gora talac Srbije na putu ka EU i u pridruživanju evroatlantskim integracijama ne samo zbog nesaradnje Beograda sa Haškim tribunalom, već i zbog i dalje prisutnih nacionalističkih

pretenzija da se manja država pretvori u "srpsku provinciju sa izlazom na more".

Hendikep kontrapokreta je nacionalna obojenost, odnosno etnička redukovana buduća da ga čine sve srpske opozicione stranke u Crnoj Gori, kao i srpske asocijacije i udruženja. Iza njega je otvoreno stala Srpska pravoslavna crkva koja se već više godina bavi političkim aktivnostima, iako je Crna Gora sekularna i građanska država. Mitropolit Amfilohije svoje političke ambicije iskazuje potencirajući činjenicu da su crnogorske vladike imale duhovnu i svetovnu vlast. Kada bi crnogorskim mitropolitima zabranili da se bave politikom, šta bi od njih ostalo, kaže na jednom mestu Amfilohije.

Vijeće narodnih skupština (čine ga srpska plemena i srpske nahije) koje je iniciralo formiranje pokreta za zajedničku državu, usko je povezano sa Crkvom. Vijeće je, u manastiru Dajbabe polovinom januara, uz blagoslov Amfilohija usvojilo deklaraciju o zaštiti zajedničke države, crkve i jezika. Istovetnu deklaraciju usvojio je i pokret za zajedničku državu, čiji je jedan od čelnika Zoran Žižić nekada blizak Miloševiću, a sada Amfilohiju. Žižić naglašava da njegove istomišljenike okuplja "sabornost" kako se ne bi dozvolilo da se podiže granica kroz "živo srce naroda".

Istovetan pokret osnovan je i u Beogradu, što je takođe legitimno. Indikativno je, međutim, što su srpski akademici, predvodnici pokreta, svojom retorikom još jednom potvrdili da čvrsto stoje iza projekta o Velikoj Srbiji. Poruke sa osnivačkog skupa svode se na to da Srbija ne želi sa Crnom Gorom zajedničku državu nego jedinstvenu državu svih Srba: "Crna Gora je srpska Sparta, a Srbija i Crna Gora su dve stare srpske države" (Ljubomir Tadić), "Težimo organskom jedinstvu srpskog naroda koje vidim u srpskoj uniji... proteraćemo one koji govore o crnogorskoj posebnosti" (Veselin Đuretić), "Tražimo da se svim crnogorskim državljanima koji žive u Srbiji omogući pravo glasa na referendumu" (Matija Bečković). Ne treba ni spominjati da se radi o istoj intelektualnoj ravni sa antihaškim lobijem i takozvanim "patrotskim frontom". Uostalom, sigurno ne slučajno, i brat haškog optuženika Radovana Karadžića, Luka Karadžić je u vrhu Pokreta.

Bilo kako bilo, pravo na referendum Crnoj Gori se ne može osporiti i stoga bi racionalno bilo da Koštuničina vlada prihvati dijalog koji je ponudila zvanična Podgorica. S druge strane, Briselu bi trebalo konačno da bude jasno da nije državna zajednica SCG faktor stabilnosti u regionu, nego je to demokratska Srbija. A do demokratske Srbije će se doći samo ukoliko i ona bude samostalna i ukoliko se konačno okrene rešavanju sopstvenih problema. Samostalna Srbija bi se brže suočila i sa svojom intelektualnom elitom koja petnaestak godina unazad rešava državno i nacionalno pitanje ratujući unaokolo sa drugim državama i narodima. I koja je naumila danas da se Srbija i Crna Gora na četničkim principima ujedine u Veliku Srbiju i tako pojave pred Briselom.

Ako prevladaju demokratski, evropski principi, takvo će biti i rešenje srpsko-crnogorskih odnosa. Ukoliko, pak, nadvladaju ksenofobične i mitomanske snage u Srbiji, Crna Gora će znati da sačuva svoju državu i građane onako kako ih je čuvala prethodnih vekova. ■

Kriza autonomista

PIŠE: DIMITRIJE BOAROV

Posle pokrajinskih i lokalnih izbora, u septembru prošle godine, na kojima su autonomistički opredeljene vojvođanske stranke osvojile samo nešto više od 8 odsto glasova onih koji su izašli na birališta (izlaznost je bila manja od 40 odsto), pa tako u Skupštini Vojvodine osvojile samo 9 mesta (7 Koalicija za Vojvodinu i 2 Reformisti Vojvodine) – sudbina vojvođanske autonomije našla se u potpunosti u rukama Demokratske stranke (34 mandata) i Saveza vojvođanskih Mađara (10 mandata). Istina, to je, ustvari, i dosada bio slučaj, osim što je Čankova LSV u predhodne četiri godine imala znatno jaču poziciju – što joj je omogućavalo da vrši oštiri pritisak u pravcu revitalizacije pune autonomije Vojvodine. U tome ova stranka, iz mnogo razloga, nije imala uspeha. Sada, kada je raspored političkih snaga još nepovoljniji za ideju pune autonomnosti Vojvodine postoje, međutim, šanse da se ona ipak sačuva, jer su se interesni sklopovi za poboljšanu institucionalizaciju pokrajinske autonomije delimično izmenili.

Na prvom mestu, čini se, da je unutar Demokratske stranke (uprkos marginalizovanju nekih "simpatizera vojvođanske autonomije" u vrhu ove stranke, otkako je Tadić preuzeo vođstvo), napokon uočeno da je Vojvodina njena najbitnija baza u Srbiji i da vojvođanske političke institucije koje uglavnom ona kontroliše (evo, već pet godina zaredom), mogu ovoj stranci bolje poslužiti u natezanju oko usmeravanja cele Srbije, ukoliko dobiju više ingerencija vlasti u samoj Pokrajini.

To, samo naizgled nelogično, jačanje razumevanja za vojvođansku autonomiju u DS moglo se primetiti još krajem prošle godine, u dosta tvrdom "autonomaškom stavu" novog vojvođanskog premijera Bojana Tadića u svadi sa Ministarstvom finansija Vlade Srbije oko pokušaja relativnog smanjenja budžeta Vojvodine, a sada i po tome što je DS, za početak marta ove godine, inicirala zauzimanje usaglašenog stava pokrajinske vlasti oko ustavnih pitanja. U trenutku kada ovaj tekst ide u redakciju "Helsinške povelje", o tom stavu nema detaljnijih informacija, ali se on može u načelu opisati na osnovu intevjua koji je novosadskom "Dnevniku" (9. februara) dao prof. dr Momčilo Grubač, član ekspertskeg tima za izradu novog ustava Srbije, koji je formirao Boris Tadić, kao predsednik Srbije. U tom projektu novog srpskog ustava pojavljuju se relativno značajne "novine" koje se nude Vojvodini, u odnosu na raniji, relativno mutan stav DS, prema autonomiji Vojvodine - a naročito prema zahtevima da joj se iz Beograda odobri princip "samodefinisanja". Naime, kako je u tom intervjuu rekao dr Grubač, u ovom projektu je predviđeno da "autonomna pokrajina samostalno donosi osnovni zakon, koji ima rang ustava, i podleže kontroli ustavnosti samo pred Ustavnim sudom – što govori da je reč o

jednom konstitutivnom aktu". U poslednjim predlozima DSS i koalicije koju predvodi ova stranka, naime, uglavnom se nudi rešenje koje uslovljava norme osnovnog zakona Vojvodine – saglasnošću Skupštine Srbije (u kojoj autonomističke stranke nemaju nijednog poslanika). Prema Grubačevim rečima, po ovom predlogu Pokrajina bi imala i značajnu zakonodavnu nadležnost (delom po osnovu izvorne nadležnosti, delom po osnovu prenete nadležnosti od centralnih vlasti). Možda najradikalnije autonomističke odredbe u ovom predlogu su one, koje ističu da Vojvodina ima imovinu (državnu imovinu na svojoj teritoriji) i da ima prava na sopstvene prihode koje skuplja putem doprinosa, poreza i taksi.

Kad je reč o delimično promenjenom odnosu političkih stranaka prema pitanju vojvođanske autonomije, treba primetiti da ni Nikolićeva SRS više ne spominje stari Šešeljev stav o potrebi ukidanja autonomija unutar Srbije, računajući, možda, da će od relativno najjače stranke u Pokrajini (sa 39 mandata u Pokrajinskoj skupštini koja ima 120 mesta), na nekim budućim izborima možda postati i apsolutno najjača. Za izgovor u promeni stava prema autonomijama u Srbiji verovatno im služi kosovski problem, u kome je minimum minimuma – da ova Pokrajina i formalno stekne "punu autonomiju unutar Srbije". Ustvari, praktičnije rečeno, radikali sve manje ističu svoj stari državni unutarizam, računajući da je jedini način za "preuzimanje Srbije" dugi marš "korak po korak". Zašto bi se, u tom slučaju, lišavali dobiti koje mogu ostvariti jakim uticajem u Vojvodini. Zbog toga oni sada naglašavaju da ne treba značajnije menjati Miloševićeve ustavne odredbe, što se sigurno odnosi i na teritorijalnu organizaciju države po važećim ustavnim rešenjima.

Na ovo neobično "smirivanju strasti" oko vojvođanske autonomije, moguće da izvestan uticaj ima i međunarodna zajednica, to jest, poznata Venecijanska komisija (koju je pre 15 godina osnovao Komitet ministara Saveta Evrope), koja je očigledno bila *spiritus movens* savetovanja (1. i 2. marta) na kome će se usaglašavati vojvođanski stav o ustavnim problemima Srbije. Na tom skupu pored eksperata za regionalnu autonomiju Venecijanske komisije i učesnika iz Skupštine evropskih regija EU (AER), očekuje se da će govoriti i predstavnik OEBS. Sve to, napokon, znači da je upravo vojvođanska tema izabrana da se preko nje iz Evrope upute izvesne sugestije onima koji odlučuju o novom ustavu Srbije – što sigurno pretpostavlja da će i ideja pokrajinske autonomije dobiti jaku evropsku podršku.

Uprkos ovih "pozitivnih gibanja" koja se zapažaju oko pitanja vojvođanske autonomije, u samoj Pokrajini se oseća izvestan "zamor" od ove teme, što je posledica ranijih neuspeha, sve oštrijih socijalnih problema koji pritiskaju i građanstvo Vojvodine, pa i znatno promenjene matrice ekonomske moći koja se promalja iza dosada izvršenih "vlasničkih promena" u pokrajinskoj privredi. Ustvari, sve to zajedno nametalo je autonomistima hitan zadatak da svoj stari projekat autonomne Vojvodine znatno izmene i osveže, u skladu sa promenjenim okolnostima, ali se u tom poslu očigledno kasni. Uostalom, da bi se došlo do novih ideja, potrebni su i neki novi ljudi koji imaju interes da se izgradi neki projekat nove autonomije Vojvodine. ■

Srbija sama sebi okreće leđa

PIŠE: SEAD HADŽOVIĆ

Šezdeseta godišnjica holokausta, obilježena 27. januara odavanjem počasti stradalim logorašima u toku Drugog svjetskog rata, kada je živote izgubilo oko šest miliona Jevreja i milioni drugih nacionalnosti, privukla je posebnu pažnju svjetske javnosti. Obilježavanjem te godišnjice podstaknute su antifašističke snage u Evropi da preduzimaju odlučnije mjere u borbi protiv savremenog nacifašizma, rasizma, ksenofobije i antisemitizma.

Centralna komemoracija je na dan oslobođenja najvećeg konclogora, fabrike smrti, Aušvica-Osvienćima (na jugu Poljske), održana na "mjestu najvećeg groblja na svijetu, groblja bez grobova i nadgrobnih spomenika, po kojem je rasut pepeo više od milion i po ljudi" - kako je rekao ministar kulture Poljske Valdemar Dabrowski prilikom otvaranja ceremonije.

Bile su prisutne visoke državne delegacije iz 50 zemalja, među njima i 25 šefova država i vlada. Pored domaćina, predsjednika Poljske Aleksandra Kvaśnjewskog, sjenima mrtvih klanjali su se predsjednici Rusije Vladimir Putin, Francuske Žak Širak, Njemačke Horst Keler, Izraela, Moše Kacav, potpredsjednik SAD Dik Čejni i mnogi drugi državnici. Prisustvovalo je oko 10.000 gostiju, preživjelih logoraša, ratnih veterana i mladih iz cijelog svijeta.

Komemoracije širom Evrope i svijeta, posvećene žrtvama holokausta, dobile su ovog puta veći značaj od prethodnih.

- Tako je, na primjer, Generalna skupština UN prvi put na posebnoj sjednici održala komemoraciju na kojoj se prisutnima obratio nobelovac Eli Vizel i šefovi diplomatije Njemačke i Izraela.

- U Parizu je, u prisustvu predsjednika Žaka Širaka, otvoren memorijalni muzej holokausta na čijem zidu su ispisana imena 76.000 logoraša iz Francuske koji su smrtno stradali u nacističkim logorima smrti.

- U Njemačkoj je komemoracija održana u Bundestagu (donji dom parlamenta). Kancelar Gerhard Šreder, izrazio je stid zbog patnji koje su u Aušvicu i u drugim logorima izazvali nacisti, ističući da Njemačka neće podleći zaboravu, jer mora da stoji uz svoju prošlost".

- Na komemoraciji u Grčkoj obnovljeno je sjećanje na 60.000 grčkih Jevreja, žrtava holokausta. Njemački ministar inostranih poslova je izjavio da Njemačka neće nikada zaboraviti zločin koji je izvršila njemačka ruka te da se Njemačka stidi zbog zločina koje su počinili nacisti...

Primjetno je da je na komemoracijama širom svijeta posebno isticano – "Holokaust – nikad više", te da sjećanje na smrt i patnje holokausta obavezuju nove generacije da se

suprotstave svakom obliku antisemitizma i ksenofobije. U Krakovu, na forumu "Pustite moj narod da živi", usvojena je deklaracija koja poziva mlade cijelog svijeta da pvedu borbu protiv antisemitizma i rasizma.

U svjetlu obilježavanja 60-godišnjice holokausta ukazano je, međutim, i na nespремnost i neuspjeh svijeta da se, poslije genocida u Drugom svjetskom ratu, spriječe ili zaustave kasniji genocidi: u Kambodži, Ruandi, Darfuru (Sudan), Bosni i Hercegovini i drugi masovni zločini protiv čovječanstva širom svijeta. Istaknuta je zabrinutost zbog tendencije u pojedinim evropskim zemljama da se revidiraju i umanje zločini nacifašista i njihovih pomagača u Drugom svjetskom ratu i tendencije izjednačavanja žrtve i počinitelja zločina, kao i zbog učestalih ekstremnih profašističkih, rasističkih, ksenofobičnih i antisemitskih pojava u Evropi.

U pogledu umanjivanja nacifašističkih zločina eklatantan primjer je nedavni intervju Žan-Mari Lepena (proglašen počasnim građaninom Zemuna u vrijeme vladavine Vojislava Šešelja), dat jednom francuskom nedjeljniku, u kome je izjavio da nacistička okupacija Francuske "nije bila neljudska", da je "laž da su vršena masovna i brojna pogubljenja", te da su "SS-jedinice održavale red i štatile stanovništvo".

Evropa, koja je antifašizam ugradila u svoje temelje, u posljednje vrijeme izložena je raznim provokativnim nacifašističkim ispadima. Ulicama evropskih gradova često defiluju nacifašistički marševi; ispisuju se i javno nose nacifašistički simboli (čak je nedavno i britanski princ Hari na jednom balu nosio nacističku uniformu sa kukastim krstom); visoki predstavnici EU dobivaju prijeteća pisma iz neofašističkih krugova i sl.

Evropski parlament, zabrinut zbog takvih pojava, usvojio je rezoluciju kojom se osuđuju svi pokušaji revizije i umanjivanja nacifašističkih zločina, kao i buđenje nacifašizma. Zahtijeva da se ubrza rad na donošenju zakona kojim bi se zabranila upotreba nacifašističkih i svih drugih simbola koji bi mogli biti motiv za izazivanje rasne i vjerske mržnje.

U EU je pokrenuta debata o neophodnosti snažnije i koordiniranije akcije njenih članica protiv neonacista i rasista, uključujući i donošenje odgovarajućeg zakona protiv širenja mržnje i nasilja na vjerskoj i rasnoj osnovi i izradu zajedničkog kodeksa u postupku protiv prekršaja nacističkog i rasističkog karaktera. U skladu s tim, kancelar Njemačke Gerhard Šreder izjavio je da će tražiti mogućnost zabrane desne ekstremno radikalne stranke NPD. Dakle, obilježavanje 60-godišnjice holokausta imalo je podsticajno dejstvo.

Iako je Državna zajednica SCG, po mnogim rezonima, trebalo među prvim da se uključi u obilježavanje 60-godišnjice holokausta, to se nije desilo. Nekadašnja Jugoslavija (u njoj Srbija i Crna Gora), po doprinosu pobjedi nad nacifašizmom bila je na trećem mjestu u Evropi i na četvrtom u svijetu; i na njenoj teritoriji vršeni su masovni progoni Jevreja, Roma, Srba i antifašista svih nacionalnosti od strane okupatora i domaćih kvislinga. Dok je u Evropi smrtno stradalo 60 posto, na prostorima bivše Jugoslavije stradalo je 83 posto jevrejske populacije (Danko R. Vasović "Holokaust u Jugoslaviji", "Danas" 8.02.05.). Pored Jevreja, posebno se ističe genocid nad Srbima u NDH, kao i nad Bošnjacima u istočnoj Bosni od

strane četnika. Mnogobrojni Srbi i Crnogorci, kao i građani drugih nacionalnosti, antifašisti, bili su logoraši i žrtve mnogih koncentracionih logora i stratišta, kako na jugoslovenskim prostorima tako i u logorima širom Evrope i svijeta (bilo ih je 1634). Samo u Aušvicu stradalo je oko 20.000 Jugoslavena (Edicija "Otpor u žicama", Savezni SUBNOR, 1967.g.). I u nedavnim ratovima na tlu nekadašnje Jugoslavije masovno su vršeni zločini genocida i etničkog čišćenja, postojali su koncentracioni logori i stratišta slični nacifašističkim u Drugom svjetskom ratu: Srebrenica, Omarska, Keraterm, Dretelj, Tarčin i mnogi drugi. (Za zločine u BiH raniji sudija Haškog tribunala Rijad izjavio je da su to "scene iz pakla napisane na najmračnijim stranicama ljudske istorije").

Mnogobrojni razlozi ukazuju, dakle, da je vlast bila dužna da na centralnoj ceremoniji zauzme zapaženo mjesto prisustvom delegacije na najvišem državnom nivou. Međutim, toj svečanosti nije prisustvovao niko iz SCG. Predsjednik SCG Svetozar Marović je izjavio da je odustao od puta zbog "bitnih privatnih razloga" da bi kasnije kao razlog izneo naglu prehladu; predsjednik Srbije i predsjednik Vlade Srbije bili su zauzeti "neodložnim državnim poslovima". Dan oslobođenja Aušvica u Drugom svjetskom ratu, 27. januar, proglašen je pre više godina za službeni praznik Evrope, kao "Holocaust Memorial Day", što će reći da su državni čelnici mogli blagovremeno da usklade svoje obaveze.

Primjetno je da vlast nije poklonila dovoljno pažnje ni održavanju svečane akademije u Beogradu. Ako su čelni državni odustali od prisustva centralnoj ceremoniji, mogao je bar neko od njih prisustvovati toj akademiji, kao što su to učinili najviši predstavnici vlasti u drugim zemljama Evrope. Time bi se bar malo ublažio ignorantski odnos prema komemorativnom skupu u Aušvicu.

Pada u oči i to da, uz Savez jevrejskih opština, suorganizator i korealizator svečane akademije nije bio značajniji organ vlasti, nego novinska agencija Tanjug. U zemljama Evrope, komemoracije su održavane uz veće angažovanje organa vlasti, a u nekim su održane u parlamentima.

Obilježavanje 60-godišnjice holokausta nije ni u javnosti imalo odgovarajući odjek. Mediji, izuzev rijetkih primjera (dnevni list "Danas") taj su događaj zabilježili više nego skromno.

Za razliku od SCG, njeni susjedi (izuzev Makedonije) poklonili su daleko veću pažnju ovom događaju. Centralnoj ceremoniji u Aušvicu prisustvovala je delegacija Hrvatske sa predsjednikom Stjepanom Mesićem na čelu, kao i delegacija Bosne i Hercegovine koju je predvodio predsjedavajući Predsjedništva BiH Borislav Paravac (istina, bilo je ozbiljnih primjedbi javnosti na izbor ličnosti, budući da Paravac javno iskazuje simpatije prema četničkom pokretu). U Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini mediji su ovom događaju poklonili daleko veću pažnju. U štampi je, pored iscrpnih izvještaja o održanim svečanostima, bilo bezbroj komentara, intervjuja sa preživjelim logorašima, njihovim doživljajima, a na televiziji su bile specijalne emisije i prikazivani filmovi posvećeni holokaustu (u Hrvatskoj Spielbergov umjetnički film "Šindlerova lista", a u BiH dokumentarac "Greta" posvećen sudbini logorašice Aušvica). Primjetno je da se prvi put ove godine u Hrvatskoj

na respektabilnom nivou pisalo o godišnjici oslobođenja logora Aušvic. Čak je za školske nastavnike istorije organizovan seminar o holokaustu.

Navedeni odnos vlasti SCG i Srbije prema ovoj veoma značajnoj međunarodnoj manifestaciji predstavlja i znak nepoštovanja prema svim, pa i prema sopstvenim žrtvama.

Nešto slično dogodilo se nedavno i prilikom katastrofe na jugu Azije kada je poginulo preko 300.000 ljudi. Pošto se tim povodom čitava Evropa višestruko oglasila i angažovala, sa više nego приметnim zakašnjenjem odlučeno je da se makar trominutnom šutnjom oda počast žrtvama, ali je i takva vrsta počasti izostala, prije svega zbog toga što vlast i odgovarajuće javne službe nisu preduzele ni minimalne mjere da to trominutno odavanje počasti uspije.

Ovi primjeri pokazuju da se SCG i Srbija ponašaju kao da ne pripadaju svjetskoj zajednici, nego samo same sebi.

Izolovani položaj SCG i Srbije u Evropi, treba posmatrati i u svijetlu ovdašnje unutrašnje politike. Za razliku od Evrope koja je odlučna u borbi protiv aktuelnih pojava nacifašizma, rasizma, ksenofobije i antisemitizma, što je istakla i prilikom obilježavanja 60-godišnjice holokausta, aktuelna vlast u Srbiji odbacuje antifašizam i prihvata četničku ideologiju, retrogradne fašistoidne ideje i kleronacionalizam, koji sve više preovlađuju u skoro svim strukturama društva. Srpska radikalna stranka, izrasla iz četničkog ravnogorskog pokreta, inače pobratim profašističkih stranaka - Lepena u Francuskoj, Hajdera u Austriji, Žirinovskog u Rusiji - po svojoj snazi je druga partija u Srbiji; razne nevladine organizacije, čak i uz neskrivenu podršku nekih državnih čelnika i državnih institucija, djeluju sa kleronacionalističkih i ekstremno desnih pozicija, kao što su "Obraz", "Dveri", "Sveti Justin Popović" na Beogradskom univerzitetu, zatim organizacije četničkog ravnogorskog pokreta, asocijacije koje štite lik i djelo ratnih zločinaca iz nedavnih ratova i njima slične. Vlast ima negativan odnos prema Haškom tribunalu i izbjegava izručenje optuženih za ratne zločine.

Naročito je primjetna aktivnost usmjerena protiv antifašizma - ruše se spomenici narodnih heroja i istaknutih ličnosti NOR (istina, u posljednje vrijeme ima rijetkih, spontanih slučajeva njihove obnove); preimenuju se ulice i trgovi sa njihovim imenima, od kojih mnoge dobivaju imena kolaboracionista i nacističkih ideologa; u školskim udžbenicima, knjigama, raznim edicijama i napisima u štampi izvrću se i falsifikuju istorijske činjenice o NOR; pokušava se relativizirati doprinos antifašizmu pa tako Skupština Srbije donosi zakon kojim se izjednačavaju pripadnici četničkog ravnogorskog pokreta sa partizanskim i ustanovljava "Ravnogorska spomenica 1941"; ukinuti su svi praznici koji podsjećaju na antifašistički NOB i svjesno se prepuštaju zaboravu svi značajni datumi iz NOR.

Takva unutrašnja politika, koja se odriče antifašizma i priklanja kleronacionalizmu i desnom ekstremizmu, odvaja Srbiju od Evrope, budući da Evropa počiva na antifašizmu i na njemu zasniva svoj razvitak. Prema tome, nisu Evropa i svijet protiv Srbije, nego se Srbija svojom unutrašnjom i spoljnom izolacionističkom politikom udaljava od savremenih civilizacijskih evropskih i svjetskih integrativnih kretanja. ■

Mir i bezbednost - novi planetarni prioritet

PIŠE: LJUBIŠA SEKULIĆ

Ovih dana je publikovan izveštaj "Grupe visokog nivoa", koju je pre godinu dana imenovao Generalni sekretar Ujedinjenih nacija (GS UN). U Grupi se nalaze veoma poznate i ugledne ličnosti sa velikim međunarodnim iskustvom, uključujući bivše predsednike vlada, ministre spoljnih poslova, šefove značajnih međunarodnih organizacija i sl.

Potreba za osnivanjem ove Grupe javila se posle godine teških iskušenja za međunarodnu zajednicu i mnogih događaja koji su oslabili poverenje u kolektivne akcije i multilateralnu saradnju uopšte.

GS je, očigledno, želeo da skrene pažnju na velike opasnosti unilateralnog delovanja i pomogne međunarodnoj zajednici da povрати kredibilitet UN i osposobi ih da se uspešno nose sa novim izazovima i opasnostima. Zadatak Grupe bio je da u tom cilju pripremi odgovarajuće analize i preporuke.

Pada u oči jedan detalj u mandatu ove Grupe. Ona je, naime, pozvana da usmeri svoji rad samo na područje mira i bezbednosti, mada u jednom širem kontekstu. Reforme koje predlaže pokrivaju druge probleme, uključujući ekonomske i socijalne, samo u meri u kojoj imaju uticaja na sadašnje i buduće pretnje miru i bezbednosti.

Najveće interesovanje u krugovima bliskim UN, a i šire, privukle su preporuke koje se odnose na proširenje Saveta bezbednosti (SB) na probleme i definiciju terorizma; na preventivnu upotrebu sile; na transfer oružja za masovno uništenje; na tzv. humanitarne intervencije i slično. Sve su to krajnje osetljiva i složena pitanja, među kojima je proširenje SB već više godina predmet intezivnih diskusija i konsultacija među državama članicama UN, ali još uvek bez bilo kakvog pomaka ka konsenzusu. Postoji nekoliko kategorija pitanja u okviru ove problematike. Prvo, za koliko mesta proširiti sadašnji sastav SB (15 zemalja). Što je povećanje manje tim je teže izvršiti raspodelu novih mesta. Veće proširenje olakšava postizanje konsenzusa o listi kandidata, ali zato može znatno da ugrozi efikasnost i ekspeditivnost Saveta, što niko ne želi. Postavlja se pitanje za koliko povećati broj stalnih, a za koliko broj nestalnih mesta i da li uvoditi neke nove kategorije

članstva, sa dužim ili kraćim mandatom, od aktuelnog dvogodišnjeg. Poseban problem predstavlja pitanje prava veta. Da li se orijentisati na ukidanje te privilegije ili je ograničiti samo na neka pitanja. Da li u nekoj opštoj formi relaksirati primenu ovog prava, ili povećati broj mesta koji uživaju pravo veta. To su samo neke varijante. U celini mogućnosti za promene su gotovo neiscrpne i zaista bi bilo iluzorno nabrajati ih ovom prilikom.

Zemlje koje se najviše pominju kao ozbiljni kandidati za stalno mesto u SB su Indija, Brazil, Egipat, Južna Afrika, Nemačka, Japan i još nekoliko velikih zemalja. Ima, naravno, i drugih predloga i za sada je veoma teško proceniti kako će se događaji dalje odvijati. Rešenja se dosta komplikuju zbog toga što aktuelne, stalne članice SB, koje uživaju i pravo veta ne pokazuju spremnost za prihvatanje bilo kakvih izmena statusa koji sada uživaju. One to mogu lako ostvariti, jer sve promene u SB zahtevaju njegovu odluku, koju, svaka od pet zemalja, može blokirati ulaganjem veta (SAD, Velika Britanija, Francuska, Rusija, Kina). Jedina stvar u kojoj su svi saglasni jeste da se svet u svemu promenio od osnivanja UN; da su ustrojstvo i sastav SB arhaični i prevaziđeni i da SB treba proširiti. U svemu ostalom postoje brojne i duboke razlike i potpuno je neizvesno koliko će vremena biti potrebno da se dođe do opšteprihvatljivog rešenja.

Nema sumnje da će sve analize i preporuke Grupe, zemlje članice UN temeljito razmatrati. Veliko je, međutim, pitanje da li će odluke koje budu donete biti takvog dometa koji može otvoriti pravu perspektivu UN, ili će se sve završiti usvajanjem nekoliko bleđih i izolovanih mera i akcija.

Ukoliko se ima u vidu dosadašnje iskustvo u sličnim poduhvatima, druga alternativa je mnogo izglednija. Odluke koje su se donosile na osnovu ili povodom preporuka ovakvih grupa, nikada nisu dovele do nekih promena koje bi označile neke nove prodore reformskog karaktera. Jedna od takvih grupa je čak konstatovala da je "sistem UN više produkt istorijskih okolnosti nego jednog racionalnog koncepta". UN sistem se od svojih prvih dana neprestano menjao, ali uvek parcijalnim merama i akcijama, iznad svega na pragmatičan način, korak po korak u teškim naporima da se postigne konsenzus. Ovi redovi nisu ispisani da bi se aktuelna akcija obeshrabrila, već da se ukaže na to da bi za njen uspešniji ishod bilo potrebno i korisno organizovati ozbiljne pripreme i na stručnom i na višem političkom nivou, uz eventualno angažovanje i učešće samih članova Grupe.

Kako je već istaknuto, Grupa je pozvana da svoj rad usmeri na područje mira i bezbednosti, jer je GS smatrao da u toj oblasti leži najveći izazov i najozbiljnija pretnja za međunarodnu zajednicu. U nekim ranijim vremenima, međutim, grupe isto tako visokog političkog nivoa, bile su usmerene na probleme ekonomije i ekonomskog razvitka, naročito zemalja u razvoju. Naziv i izveštaja koji su bili podnošeni, najbolje svedoče o tome (*Partneri u ekonomskom razvoju; Nova strategija UN za globalnu saradnju; Komisija Sever-Jug i dr.*).

Ove razlike u prioritetima međunarodne zajednice, u različitim vremenima, sigurno dosta govore o svetu u kome živimo. Mnogi će se složiti da su opasnosti sada veće i prisutnije i da svet u celini ne ide dobrim putem. Uzroci su

veoma brojni i složeni. Ostajući na terenu UN, može se reći da svoj udeo u tome ima duboka kriza koja prožima UN i njihova dugogodišnja marginalizacija u međunarodnim odnosima. To važi za područje mira i bezbednosti, ali isto tako i za ostala važna područja delatnosti UN.

Zato je veoma značajno da se uporedo sa preporukama Grupe, tretiraju i rešavaju i sva druga pitanja, koja pokrivaju UN, a pre svega teški problemi ekonomskog razvoja. Nije realno očekivati da UN igraju zapaženu i primerenu ulogu na području mira i bezbednosti a da istovremeno na ostalim najvažnijim sektorima, posebno ekonomskom, ostaju bez prave sadržine. Problemi su u velikoj meri međuzavisni, pa prilaz njihovom rešavanju mora biti sveobuhvatan i globalan.

Na ekonomskom području uloga UN je u najvećem obimu degradirana. One su u potpunosti prestale da budu forum za diskusije i akcije na vitalnim pitanjima, kao što su novac, finansije, trgovina, globalizacija i ekonomski razvoj uopšte. Njihova aktivnost je usmerena na socijalna i humanitarna pitanja, uključujući pružanje raznih vrsta pomoći. To jeste važno za zemlje u razvoju, ali samo paralelno sa nadležnostima koje UN imaju po Povelji, a koje su im sada, u praksi, oduzete. Raniji generalni direktor Svetske trgovinske organizacije *Mike Moore* bio je u pravu kada je ironično, ali veoma blizu istini, opisao UN, kao jedan novi, kvazi Crveni krst, prve klase.

Interesantno je da je "pražnjenje" ekonomskog sadržaja UN sprovedeno tiho, zaobilaznim putevima, bez diskusije, bez relevantnih odluka i bez izmene mandata bilo kog tela ili organa UN. Institucionalno sve je ostajalo na svom mestu, samo su nadležnosti, voljom vodećih i najmoćnijih zemalja sveta, prenete na one forume i organizacije u kojima one imaju presudnu ulogu.

Postavlja se pitanje, ima li izgleda da UN počnu da izlaze iz krize. Iako ništa nije izvesno, može se pretpostaviti da "Grupa visokog nivoa" ne bi bila ni osnovana, da prethodno nije bilo procena da njen rad može voditi nekim pozitivnim rezultatima. Nema sumnje da su događaji oko Iraka bili u tom pogledu veoma relevantni. U međunarodnoj zajednici raste obojnost prema unilateralnim akcijama, a neke uticajne zemlje, posebno iz Evropske unije, sve glasnije izražavaju spremnost za jačanje multilateralizma i samih UN. Posebno padaju u oči sve učestaliji i postojaniji zahtevi za striktno poštovanje uloge i ovlašćenja Saveta bezbednosti. Ukoliko ovakva opredeljenja nastave da dobijaju na težini može se dogoditi da izveštaj "Grupe visokog nivoa" i akcije zasnovane na njemu, otvore puteve suštinskih reformi i revitalizacije UN.

Kikinda: Radikalno plavo u koloru

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

Sasvim iznenadno, ničim izazvano, već na izmaku sezone januarskih praznika, spustila se na Kikindu i okolna sela ledena i grozna zima. Živa se spuštala do -27 Celzijusovih, a snegovi "kao lebac beli pa debeli" (M. Antić) nisu uspevali da ublaže hladnoću. Smrzavala se zimnica u ostavama, voda u vodovodnim instalacijama i gas u setovima. Kikinda, inače, leži na prirodnom gasu (tako su barem tvrdili svi oni koji su davnih osamdesetih ubeđivali stanovništvo da pređe na grejanje gasom), a plaća ga skuplje nego gradovi u koje se gas doprema cevovodima: 13 dinara kubik. Mnoga domaćinstva dužna su još od prošle i pretprošle zime lokalnom preduzeću koje se bavi naplaćivanjem računa za gas, a posle ovakvih hladnoća, dugovi će samo da porastu. I upravo ove zime, oko 1.500 ljudi pojavilo se u zgradi Skupštine opštine Kikinda, tražeći ogrev, koji su im, kako su tvrdili, radikali obećali u toku predizborne kampanje. Radikali su odgovorili da je to koješta i čista laž, nisu oni obećali nikakav ogrev, nego je to još jedna podmetačina onih DOS-ovaca, kivnih što su izgubili vlast na prethodnim izborima. Siromahe kojima treba ogrev niko nije primio, a svi su ih lepo zamolili da odu iz opštine, pa će se oni opet vratiti ilegalnoj seči proređenih šuma oko Kikinde, i poslednja preostala stable poslužiće za grejanje.

Tek što je prošlo prvih 100 dana vladavine radikala u Kikindi (najtolerantnijem itd., gradu SCG za 2003. godinu, barem prema povelji Misije OEBS), a opozicione stranke su već pokrenule javnu debatu o rezultatima. Radikalima je zamereno mnogo stvari, počev od brzometnog skidanja zastave AP Vojvodine sa zgrade SO (odmah posle pobeđivanja na izborima), pa do kadrovskih rešenja do kojih je nova lokalna vlast došla otpuštajući ljude zaposlene za vreme DOS. Debata će biti javna i održavaće se u prostoru dovoljno velikom da se ljudi okupe u njemu, nagoveštavaju novopečeni opozicionari na čelu sa LSV, koja je i pokrenula celu priču i svih ovih dana kritikovala novoizabrane i novopostavljene. Najpre je nova lokalna vlast sa radikalskom većinom smenila direktore javnih preduzeća i na njihova mesta dovela članovi SRS i SPS. Zatim su radikali preuzeli javno preduzeće Informativni centar, i preko novoosnovanih "Kikindskih novina" (koje se reklamiraju kao "Plave su prave", zbog plavog zaglavlja)

započeli radikalnu kritiku bivše ekipe na vlasti. Garnitura iz perioda 2000 -2004. proglašena je "najgorom vlašću koju je Kikinda ikad imala", sa svim mogućim zloupotrebama na duši. Pošto sve kontrole nisu pokazale dovoljno zastrašujuće rezultate, ostalo je da DOS-ovci budu optuženi za prelaženje pet miliona (ej, miliona!) kilometara službenim vozilima, korišćenje mobilnih telefona i nabavku hrane za kućne ljubimce u luksuznim beogradskim prodavnicama. O tome se na stranicama lokalne štampe neštedimice pisalo, međutim, sasvim površan uvid u putne naloge pokazao je da je bivša vlast prešla svega 800.000 kilometara službenim vozilima, a ne pet miliona, kako je prvobitno s radošću objavljeno. Bivša garnitura uzvrća da je zaista putovala, koristila mobilne telefone, pa čak i kompjutere uvela u lokalnu upravu, nekad otpornu na sve inovacije, ali je zauzvrat dovela u Kikindu DONATORE. Donatori su, uzgred, ostavili u Kikindi na milione evra, na tone kompjutera, a ni u građevinskom materijalu, lekovima i seminarima nisu škrtarili. Sela oko Kikinde, osiromašila tokom godina koje su pojeli skakavci, podigla su se iz mrtvila upravo zahvaljujući donacijama ADF i raznim programima za obnovu i razvoj. Nije sigurno da su stanovnici shvatili šta je to "demokracija", ali im je itekako dobro došlo što im je popravljena škola, putevi dovedeni u upotrebljivo stanje, a zdravstvena stanica osposobljena za rad, koliko da ne padne pacijentima na glavu. Nezavisno od svih procena, da DOS za četiri godine "nije uradio ništa", ili "nije uradio dovoljno", ostaje potpuno jasno da DOS nije uradio *ono što je bilo potrebno*: nije osvojio simpatije stanovništva dovoljno da bi to stanovništvo opet glasalo za njega. Sela su glasala za radikale, grad je glasao za radikale, radikali su bili hit sa svojim najjavama da će uvesti socijalnu pravdu, smanjiti plate direktorima i otpustiti neradnike i nestručnjake (lebac za tri dinara nije spominjan u poslednje vreme, od izbora). U praksi, to izgleda ovako: radikali otpuste iz opštine Mariju Srđić (DS), donedavno zaduženu za informisanje, jer nema fakultet, samo srednju školu, pa onda dovedu na isto radno mesto radikala koji nema *ni srednju školu*: išao je u gimnaziju, ama, nije položio maturu – znam čoveka, a znam da tokom poslednjih dvadesetak godina nije preduzeo baš ništa da bi

položio tu zlosrećnu maturu, koju mu zli DOS-ovci tako rado spočitavaju.

Zbog svih optužbi za zloupotrebe, koje nisu dokazane, nekadašnji prvaci lokalne samouprave najavili su krivične tužbe. Radikali se zbog svega ne uzbuđuju previše. Zamere, na primer, ligaši dr Branislavu Blažiću, predsedniku SO Kikinda (SRS), da se krši poslovnik Skupštine, ili tako nešto, a on preko medija odgovori "bolje bi im bilo da ćute". Ili, zamere, na primer, opet ligaši, da Pavle Markov, od nedavno sekretar SO, nema dovoljno radnog staža za tu funkciju, a Pavle Markov odgovori: "to je mlaćenje prazne slame!" Kad, ponovo, ligaši upute kritiku sekretaru SO da je jedanaestoro ljudi otpušteno iz opštine na osnovu političke pripadnosti (od jedanaestoro otpuštenih, šestoro je članova LSV, četvero DS, a svega jedan nije član nijedne stranke), a sekretar odgovori: "Nije tačno, jer Olga Knežević (članica Glavnog odbora LSV i sekretara Gradskog odbora Lige u Kikindi, prim.aut.) nije član LSV, nego SPS!" Nema tu šta, radikali imaju odgovor na svako pitanje, primedbu ili kritiku, i odgovaraju odmah, i bez oklevanja. A i opozicija – stalno nešto zamera, čak traži i vanrednu sednicu SO na kojoj opet treba da se razmatraju neke odgovornosti i zloupotrebe novih vlastodržaca. Kao svoj najveći uspeh, radikali navode to što je budžet za 2005. godinu usvojen, jer su svi odbornici glasali za njega. Ko se iole razume u funkcionisanje lokalne samouprave, zna da budžet uglavnom prolazi bez teškoća: malo je odbornika koji će glasati protiv finansiranja sopstvene dnevnice i mesečnog prihoda od tričavih 14.000 dinara, a sve se to finansira iz budžetskih sredstava. Zanimljivost radikalskog budžeta, ko zna zašto, nazvanog "razvojnim", sastoji se uglavnom u tome što uopšte nije predviđeno finansiranje seoskih mesnih zajednica! Sela su se našla u čudu: osim Sajana i Banatske Topole, gde preovlađuje mađarski živalj, koji *ne glasa za SRS*, nikad i nikako, pružila su podršku, takoreći i pobedu osigurala, radikalima; a sad su kažnjena, time što neće dobiti pare! Ali, to je politika; najsimpatičniji lokalnoj vlasti već će naći način da dođu do nekih dotacija, nezavisno od zvaničnih dokumenata, a oni manje simpatični (na primer, mađarska kulturno umetnička društva) mogu da se obrate nadležnim pokrajinskim sekretarijatima, Konzulatu Mađarske u Subotici, ili pak, stranim donatorima. Radikali su ukinuli i finansiranje mnogih sportskih klubova, udruženja ljudi s hendikepom i drugih asocijacija, što se nedvosmisleno svidelo biračima, koji bi možda dali pare svom omiljenom sportskom klubu, ali ne i ljudima s hendikepom, a rado bi zaposlili na dobro plaćenom radnom mestu sebe, svog srodnika ili prijatelja, što se upravo događa pod okriljem novopostavljene garniture, a što se u Kikindi dešavalo oduvek, pod svim vlastima i svim garniturama.

"Još Sloba (Milošević, prim. novinara) da se vrati, pa da kažemo: gde smo bili – nigde, šta smo radili – ništa. Sve je isto kao 1996. godine, samo smo mi još siromašniji i jadniji. Kad je DOS došao na vlast, sve nije nešto hteo da otpušta SPS-ovce i radikale, sve smo pričali kako *mi nismo isti kao oni*. A oni kad su došli, odmah su otpustili sve koji im nisu podobni", komentariše stariji "ligaš", koji je od stupanja u LSV, u vreme osnivanja, *postigao* samo toliko, da bude premešten na lošije

radno mesto.

"Ne zanima me da li je novi predsednik opštine radikal, i koliko platu dobija: jedino neka uradi da nama bude bolje", kaže Božana Đorđević (43), nezaposleni građevinski tehničar. Ne može da kaže kako to zamišlja, šta da predsednik opštine preduzme da stanovništvu "bude bolje". Ona je bez posla, njen muž i odrasli sin takođe nemaju zaposlenje, rade privremeno i povremeno, uz opasnost prilično neizvesne isplate, četvoročlana porodica praktično živi od izdavanja dela kuće, duguje "i kosom na glavi" za već pominjani gas i struju, pridružujući se armiji kojom se još bavi jedino statistika – ona u kojoj piše da je preko 70 odsto stanovništva, siromašno. Deca su dobri đaci, ali, kako stvari stoje, ni mlađa kćer neće moći na studije. Ustvare, biće dobro ako dobije bilo kakvo zaposlenje. Kikindani kukaju, piju bensedine i dijazepam, oboljevaju na psihosomatskoj osnovi, gube nadu, novac i zube, jedan po jedan, jer nemaju para za stomatološke usluge, ali, svejedno, ne odustaju od stare dobre koncepcije *narodne vlasti* koju su im radikali ponudili, a oni se još jednom upecali, odmah, čim su čuli da će direktorima biti smanjene plate "jer nije *pravedno* (citat) da direktor ima toliko veću platu od radnika". Ako siromasi poveruju u uravnilovku, tu najvažniju tekovinu davno prošlih godina, sve ostalo može da se podnese. Stvarno enormno bogaćenje pojedinih likova iz lokalnog miljea, ako je nekad uspevalo da iziritira siromašniji svet, više ne može ni to da postigne. Ljudi izgledaju i govore kao da su oguglali na sve.

U međuvremenu, kikindske firme prodaju se jedna za drugom (nedavno je privatizovan "Kikindski mlin", a vlasnik je najavio smanjenje broja *izvršilaca*), broj nezaposlenih prešišao je cifru od 12.000, ljudi izdaju sobe, lokale, stare polusrušene kuće nasleđene od baba – tetaka, gaje bukovače, kokoške, morke, kristal – salatu, rade sve i svašta da prežive, i prilično posustaju u jednoj trci koja izgleda kao da je već izgubljena. Još se drži samo nevladin sektor, Dištrikt 0230, ŽAR i ekipa rade svoje projekte, organizuju tribine i poneki seminar, čuvajući iskru nade iz vremena slobodnih gradova, odjeka izbora i velikih protesta 1996.-1997. godine i utiska da je Kikinda postala deo sveta. Mediji takođe odolevaju koliko mogu, nedeljnik "Kikindske" sa Željkom Bodrožićem na čelu nastavio je da izlazi pod okriljem novosadskog "Dnevnika", a ni Zoran Milešević, vlasnik VK radija i televizije, i dalje ne preza od beskompromisno oštrog izveštavanja o zbivanjima na lokalnu. Kikindski sud je pun tužbi protiv novinara, neki odgovaraju i zbog humorističkih tekstova. Da neki od lokalnih moćnika nisu otišli u nezasluženo velike penzije, a drugi *ad parentes*, slika Kikinde sada ne bi se mnogo razlikovala od slike iz sredine devedesetih. Točak istorije mnogo puta se okretao unazad na ovim prostorima i Kikinda upravo preživljava jedan takav okret; kad započne normalno kretanje, trebaće i nova doza vremena za još jedan oporavak. ■

Politički kišobran

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Ne znam da li ima smisla pisati jednu kolumnu sa tolikim prekidima kao što je to, nažalost, slučaj sa mojim pisanjem za ovaj časopis. Ali, to je slučaj sa svim časopisima u ovoj napaćenoj zemlji. Ustvari, mislim na ljude, pošto je zemlja i tako ravnodušna, kako je to ustanovio još Rokanten iz Sartrovog romana, ili novele "Mučnina", razmišljajući o korenu stabla ispod kojeg je zastao, ili se odmarao – ne sećam se više. Zbog ovih prekida mi se često dešavalo da u jednom nastavku ove kolumne sija sunce, a već u sledećem pada sneg. Evo, u ovoj, koju pišem, ponovo pada sneg. Uvek tako, ponovo i ponovo – do kraja sveta. Ovih dana radim jednu seriju prezentacija sa humanitarnim udruženjem "Caritas", što je latinska reč za vrlinu. Tako sam u okviru ove serije imao priliku da vidim film o duševnoj bolnici "Toponica" koja nosi taj zloglasni naziv, kao nekada "Guberevac", po imenu sela u kome se nalazi. Te slike nikada neću zaboraviti. Mislim da sam negde zapisao da ti jadni ljudi lične na pse, kao što psi ponekad lične na ljude. To je logor, a ne bolnica u kojoj dve trećine ovih "suvišnih ljudi", trenutno ih je unutra oko osam stotina, provode čitav život, sećam se jedne starice koja je tu već šezdeset godina, da bi kada umru bili sahranjeni bez imena i prezimena na obližnjem groblju. Upravitelj ove bolnice rekao je da će ona biti zatvorena, jer u Nišu treba da se osnuje "Centar za mentalno zdravlje", kao ustanova otvorenog tipa. Između ostalog, zahvaljujući i donaciji koju je prikupio "Caritas", koji se zalaže za otvaranje ovih ustanova. To je značilo izvesnu nadu, a onda sam pročitao da se roditelji učenika osnovne škole u Nišu protive da ovaj Centar bude izgrađen pored škole u centru grada "da ludaci ne bi plašili njihovu decu". I ova humana inicijativa je zaustavljena, kao i tolike druge. Pod našim "političkim kišobranom", što je tema ovog nastavka. Jer, za čovečanstvo moda i nema nade, ali za pojedinca ona uvek postoji. Ova Frojdova rečenica je bila epilog razgovora o duševnoj bolnici pod našim "političkim kišobranom".

Vi, naravno, znate ko je nedavno izgovorio ovu metaforu. Tačnije, Vladimir Popović je rekao da je Vojislav Koštunica bio "politički kišobran" za ubice Zorana Đinđića. Ovo naravno nije citat, nego smisao onoga što je rekao Vladimir Popović. Dakle, moje pitanje je: šta znači ova metafora koja optužuje aktuelnog srpskog premijera? Šta je smisao ove optužbe, ili m ožda i insinucije na račun aktuelne politike u Srbiji? To je teško i nadasve zanimljivo teorijsko i praktično pitanje. Zašt je to pitanje teško? Zato što u moralnim pitanjima nije sasvim jasna uloga, odnosno, dokazna snaga koju imaju tzv. empirijske činjenice. Sudbina Kantove moralne filozofije je dovoljna potvrda ove sumnje. Kome treba da verujemo u ovom sporu između moralnog rigorizma, koji se, prema

Kantu, zasniva na umu, sporu koji – kako piše jedan autor – Kant vodi sa samim sobom. Kant je "u ratu sa samim sobom", kaže ovaj autor. Jer, za razliku od područja saznanja, u oblasti morala nisu mogući Kantovi tzv. "sintetički sudovi apriori", ili jednostavnije rečeno, umni postulati, ili maksime, koji važe za naše ljudsko iskustvo u celini. Kantov čuveni kategorički imperativ stoji zato na staklenim, ili nesigurnim nogama. Evo jednog primera. Saosećanje je jedna od univerzalno pozitivnih ljudskih sklonosti. Šta je poželjnije od pomoći ili solidarnosti sa onima kojima je naša pomoć neophodna. Na primer, kada dajete milostinju prosjaku na ulici. Zar ovaj akt milosrđa nije za svaku moralnu pohvalu? Teško bi ko rekao da nije. Uostalom, možda ovaj primer i može da bude sporan, iz više razloga. Ali, nije problem u tome. Kantova primedba je principijelna. Jer, nijedan moralni čin na koji smo pobuđeni saosećanjem, a ne umom, ne zadovoljava Kantov visoki kriterijum. Samo ono što činimo rukovođeni umom, a ne osećanjima, prema Kantu, zavređuje moralno opravdanje. Prema pomenutom autoru upravo ovaj slučaj spada u "nakaznost Kantovog moralnog rigorizma".

Napravio sam ovu digresiju da bih razmotrio moralne konsekvence metafore iz naslova ovog umesto-eseja. Želim da imate u vidu dve stvari: nisam pristalica Kantovog moralnog rigorizma. Poznati su Kantovi pasusi u kojima on zahteva bezuslovnu poslušnost podanika u odnosu prema suverenu, ili potčinjenog vojnika u odnosu na nadređenog oficira. Poznato je da se i Ajhman branio citirajući Kantove traktate o "dužnosti". I, sa druge strane, jasno je da pozivanje na činjenice nisu "dokazi" u moralnom rasuđivanju. Nema definitivnih "dokaza" u moralu. Ipak, ovu tvrdnju o "političkom kišobranu" vredi razmotriti pošto ona pogađa osnovni problem našeg javnog i političkog angažovanja. Problem političke odgovornosti i razliku koja postoji između političke odgovornosti i krivice. Sećam se da je u jednom razgovoru, recimo, Nikola Milošević tvrdio da ne postoji nikakva razlika među ovim pojmovima: krivice i odgovornosti. To je bila njegova replika na moj stav da se smatram lično odgovornim, dakle, politički odgovornim, za ratne zločine u Srebrenici, Sarajevu, ili Ovčari, iako nisam kriv, ne snosim krivičnu odgovornost za ove zločine. Milošević je rekao da on ne prihvata političku odgovornost za ratne zločine, jer eto, ne postoji razlika između odgovornosti i krivice. Onaj ko prihvata odgovornost prihvata i krivicu. To je neuralgično mesto aktuelne politike u Srbiji. Zato je metafora o "političkom kišobranu" vrlo ozbiljna politička konstatacija. Kao što je poznato, Koštunica je promovisan kao protivkandidat Slobodanu Miloševiću na izborima i podržan od strane Đinđića upravo zbog širine njegovog "političkog kišobrana", pod koji se – kao što će se kasnije pokazati – sklonio, ili pritajio i veliki deo pristalica Slobodana Miloševića, čak i Milorad Luković, zvani Legija. Ima nešto, doista, zlokobno i "biblijsko" u ovom nadimku. Ko je još podržao Koštunicu? Akademija nauka, crkva, neki tajkuni, vojska. U svakom slučaju, ovaj famozni "politički kišobran" bio je mnogo veći i širi nego što je Đinđić mogao i da pretpostavi. To se jasno videlo tek pošto je Milošević poslat u Hag. Đinđić je odmah obeležen kao meta, a pod ovaj kišobran pohrlili su rodoljupci svih boja. I danas su tamo. Zašto bi inače Legija objavljivao svoje romane, a srpski

patrijarh, zajedno sa Koštunicom ispraćao generala u Hag. Ili, zašto je Koštunica povodom demonstracija *Crvenih beretki* rekao "istorijsku rečenicu", da oni kao i drugi protestuju u "radnim uniformama". Pisao dirljive rodendanske etide "ocu nacije", koji je opet izjavio da su mu i "kriminalci dragi ako su Srbi". E, sada, to što su rekli Ćosić i Koštunica govore i vozači kamiona po Srbiji. Nije, prema tome, u pitanju nikakva mudrost, nego uticaj na javno mnjenje i "politički kišobran" ispod koga ovi rodoljupci i danas raspravljaju o tome kako ne postoji razlika između krivice i odgovornosti. Jer, ako priznaš da si odgovoran, to znači da si kriv i zato nikakvih zločina nije ni bilo, a ako ih je i bilo, krivi su oni drugi. Uvek su odgovorni i krivi, što je isto, oni drugi: to je osnovni postulat ili maksima moralnog rigorizma rodoljubaca pod ovim "kišobranom".

Zato pitanje o moralnoj odgovornosti nije ni moguće postaviti pod ovim "kišobranom". To je suviše složeno, ili retoričko pitanje. Pitanje o krivici, možda, a ako se ona ne dokaže, onda nema ni odgovornosti. I tako ponovo daždi sneg. A žrtve? Ko još brine za žrtve? Zato je moralna apatija naličje legalističkog rigorizma. ■

Smrt društveno-sportskog radnika

PIŠE: IVAN MRĐEN

Iako se između dva broja "Helsinške povelje" u sportu i oko njega zbivalo mnogo toga što bi zavređivalo ozbiljniju analizu (ili makar oštrij komentar) - nekoliko događaja neposredno pre isticanja rokova za predaju rukopisa za ovaj broj nametnulo je temu, koja nipošto nije samo "najsvežija priča", već zaista ima dalekosežan značaj za ustrojstvo i razvoj vrhunskog sporta na ovim prostorima. Ponovni izbor Siniše Krajčinovića za predsednika Sportskog saveza Srbije, najava predstavnika nekoliko najznačajnijih sportova da će osnovati svoju asocijaciju, te izbor Filipa Ceptera za predsednika Olimpijskog komiteta Srbije i Crne Gore (bez prisustva predstavnika Crne Gore) - predstavljaju niz međusobno povezanih i isprepletenih epizoda jedne iste serije, čiji bi radni naslov mogao da glasi "Smrt društveno-sportskog radnika".

Ta kovanica je nastala u prethodnom sistemu kad i mnoge slične, ali se za razliku od onih koje su u međuvremenu osavremenjene ili uprošćene (na primer, "društveno-politički

radnik" je postao jednostavno "političar", mada se kod mnogih od njih uprošćavanje više vidi po rečniku i ponašanju) ona pokazala nezamenljivom, jer je zaista teško bilo kojim drugim rečima izraziti suštinu njihovog prisustva, opstanka i delovanja u sportskim klubovima, savezima i asocijacijama.

U poslednjih petnaestak godina, kad su se ukupna zbivanja u društvu na različite načine prelamala i kroz sport, društveno-sportski radnici su na gotovo volšeban način uspevali da prežive sve moguće "tranzicije" i "transformacije" (navodnici su neophodni, jer na ovim prostorima, ne samo kad je sport u pitanju, nije ni bilo prave tranzicije ili transformacije), razne novokomponavane "gazde" (navodnici su još potrebni, jer je većina njih to postala za male pare i uz velike prevare) i povremene izlete "uglednih političara" (ovde navodnike stavljam zbog prve reči) u ovu društvenu delatnost. To im je uspevalo prvenstveno zato što je većina od njih uspela da preformuliše svoju "bazu", odnosno da razlog svog prisustva u određenom klubu ili savezu učini logičnijim nego što je to bilo u prethodnom periodu.

Za one koji ne pamte to vreme, malo podsećanje na to da su prethodne generacije društveno-sportskih radnika uglavnom DOLAZILI u sportske klubove ili saveze kao nekakvi predstavnici (lokalne ili šire društveno-političke zajednice, privrede, društveno-političkih organizacija), te da je većina od njih tako i shvatala svoju poziciju: bili su ubeđeni da su tamo POSLATI da "paze kako se ostvaruju društveni interesi". Uz izvinjenje onima koji nemaju senzore za sve ove izraze iz tog razdoblja ovdašnje istorije, to bi moglo da se prevedu na ono što je bila i suština postojanja tog sloja ljudi u sportu: "pažnja" se najčešće pretvarala u nadzor nad parama, a "društveni interesi" u grupne i pojedinačne.

Sa raspadom prethodnog društvenog sistema (koji, ruku na srce, još nije okončan), privrednom stagnacijom i evidentnom kriminalizacijom svih sfera javnog delovanja (što je još u punom zamahu), društveno-sportski radnici su izgubili i "bazu" i pare. Sve je manje bilo moguće da se značajne funkcije dobijaju na osnovu prethodnih legitimacija i da se autoritet gradi na raspolaganju tuđim parama. Tu dolazimo do tačke kad većina društveno-sportskih radnika za svoje prisustvo i delovanje u klubovima i savezima nalazi nešto drukčiju osnovu, pri čemu su najkarakterističnija tri obrasca: bivši poznati sportisti, kojima teško može da se ospori pravo da i dalje "rade u sportu", roditelji sadašnjih sportista koji "žele da pomognu i svom detetu, i klubu, i sportu u celini", te ljudi iz "strukture bliskih državi", koja je bila i ostala najveći i najznačajniji finansijer sporta.

Tako preformulisane početne pozicije omogućile su opstanak društveno-sportskih radnika kao kategorije, pa je čak i u klubovima koje drži mali broj ljudi ostavljen značajan prostor za njihovo delovanje. Reč je o tome da sport, osim sportista, sudija, trenera i finansijera, zahteva još mnogo angažmana, gde su društveno-sportski radnici nezamenljivi: "vođe puta", delegati i kontrolori na utakmicama, članovi takmičarskih i ostalih komisija, predstavnici klubova u sportskim savezima... Detaljniji opis ovih poslova pokazao bi da je tu samo na prvi pogled sve isto kao i ranije, osim što se više ne pitaju oko para.

Pare sada donose (ili bar obećavaju da će ih doneti) ljudi koji sa sportom u "prethodnom životu" nisu imali gotovo nikakvih dodirnih tačaka, ali ga shvataju kao sjajno područje bilo za popravljavanje sopstvenog rejtinga, bilo za pranje biografija i kapitala. Logika "koliko para - toliko muzike" dovela je do toga da se tačno zna cena svake funkcije u klubovima, savezima i asocijacijama, čime je, za sva vremena ukinuta mogućnost da se bilo ko od društveno-sportskih radnika starog kova, bez obzira na prethodne zasluge i "minuli rad" u sportu, nađe na nekoj od njih.

Iz tog ugla gledano, postaje jasnije zašto je (i kako) Filip Cepter postao predsednik Olimpijskog komiteta ili kako je vlasnik "Gemaksa" Đorđe Antelj gotovo preko noći postao čovek koji se za sve pita u Fudbalskom klubu "Crvena zvezda". S druge strane, takva analiza čini daleko lakšim odgovor na pitanje zašto je Siniša Krajčinović i dalje na čelu Sportskog saveza Srbije. Oni mašu svojim, on se kiti državnim parama.

Ono na šta zaista ne treba obraćati pažnju jesu izjave svih aktera ovih zbivanja, posebno najistaknutijih učesnika manje više fingiranog sukoba na realciji Sportski savez Srbije - pojedini savezi, tim pre što će se brzo pokazati da je i taj sukob bio u funkciji predizborne kampanje za prvog čoveka OK. Tu nije reč o onome što su rekli jedni o drugima, već o onome u čemu se, bar na prvi pogled, svi slažu: svima su, naime, bila "usta puna sporta", svima je bila "nada jača od strepnje", svi su tvrdili da smo "jači od sudbine"...

Pošto je sport ipak egzaktna oblast u kojoj se svačije delovanje iskazuje jasnim rezultatima a ne dobrim namerama i retoričkim akrobacijama, nije na odmet ponoviti da su sportisti sa ovih prostora na 28. Olimpijskim igrama u Atini u avgustu prošle godine osvojili ukupno dve srebrne medalje (Jasna Šekarić u streljaštvu i muška vaterpolo reprezentacija), jedno peto mesto (veslači Nikola Stojić i Mladen Stegić), jedno šesto mesto (atletičarka Olivera Jevtić u maratonu), jedan plasman u finale (Dragutin Topić u skoku uvis), jedno četvrtfinale (muška odbojkaška reprezentacija) i dva izrazito loša plasmana (11. mesto košarkaša i tri poraza fudbalera u tri utakmice, uz gol-razliku 3:14). Ove rezultate treba zapamtiti, jer nije isključeno da ćemo ih se uskoro sećati kao "starih, dobrih vremena".

Ako niko drugi, činiće to u neakvim zapećima bivši društveno-sportski radnici. ■

Migracije iz Jugoslavije u Nemačku (I)

migranti, emigranti, izbeglice, azilanti

PIŠE: BRANKO PAVLICA

1. Istorijski aspekt: etape u razvoju migracija

Razvoj jugoslovenskih spoljnih migracija pratio je tokove evropske migracije radne snage. Dinamika migracije jugoslovenskog stanovništva u Nemačku, posmatrane u svetlu istorije, ali i savremenih migracionih tokova, po svojim opštim obeležjima, ima sledeće etape: prva etapa počinje krajem XIX veka, a završila se s Prvim svetskim ratom. Mada su preovlađujući prekomorski migracioni tokovi, ipak poljoprivreda Nemačke i njena rudna industrija prvukli su deo jugoslovenskog stanovništva.¹ Između dva svetska rata, pretežno "Vestfalski Slovenci", ali i zagorski Hrvati i Srbi iz Bosne i Hercegovine su na "privremenom radu" u "rajnsko-veswtfalskom industrijskom području",² uz nekoliko hiljada godišnje, "srpsko-hrvatsko-slovenačkih poljoprivrednih sezonskih radnika".³

Druga etapa "počinje neposredno po završetku Drugog svetskog rata", kada se "najveći deo od oko 200.000 građana prethodne Jugoslavije", iz zapadnoevropskih zemalja, većinom sa statusom izbeglica", preseljava u prekomorske zemlje,⁴ dok se, deo prinudno raseljenih lica i izbeglica, iz Nemačke vraća u zemlju.⁵

Početak šezdesetih godina počinje treća etapa u razvoju migracije, kada Nemačka i druge zapadne zemlje postaju "izrazito imigracione", da bi od sredine šezdesetih pa do 1973. godine "ekonomska emigracija iz Jugoslavije" postajala sve značajnija na nemačkom ekonomskom prostoru. Recimo, od 1954. do 1967. je razdoblje kada odlazak jugoslovenskih građana na rad još nije intenzivan, ali je karakteristično ilegalno zapošljavanje; od 1968. pa do 1973. godine je razdoblje kada dolazi do masovnog zapošljavanja Jugoslavena uz SR Nemačkoj, čemu doprinosi normalizovanje političkih i uspostavljanje (ponovo) diplomatskih odnosa, kao i zaključenje bilateralnih ugovora kojima se pravno reguliše problematika zapošljavanja. Sredinom sedamdesetih godina jugoslovenske spoljne migracije ušle su u četvrtu etapu. Kao posledica privrednih poremećaja – obrazlaže dr Ljubica Srđić-Đaković – izazvanih recesijom i energetsom krizom, stagnantnih tendencija u razvoju, naglog rasta nezaposlenosti i zaustavljanja rasta tražnje radne snage, zemlje prijema su uvele restriktivnu imigracionu politiku, čije je najvažnije obeležje obustavljanje novog zapošljavanja i selektivna integracija stranih radnika. To nije značilo i smanjivanje

apsolutnog broja stranih radnika u glavnim imigracionim zemljama, jer se migrantska populacija uvećala spajanjem porodica, kao i, u manjim razmerama, stalnim prilivom drugih kategorija migranata. Doba spajanja porodica, nakon doba "gostujućih" radnika, izmenilo je starosnu i polnu strukturu migrantske populacije u zemljama prijema. Pored toga, u ovom periodu počeli su i povratni tokovi, podržani posebnim programima zemalja prijema. Ovakva kretanja imala su i spoljne migracije iz Jugoslavije. Broj jugoslovenskih radnika migranata je tada smanjen, sa oko 900.000 na 650.000, dok je broj članova porodica povećan, sa 250.000 na 390.000. Povratak je tada bio relativno intenzivan, i broj povratnika kretao se oko 30.000 prosečno godišnje.⁶

Sredinom osamdesetih u razvijenom svetu došlo je do novog ciklusa tehnološke revolucije. Povraćena nestabilnost i liberalizacija tržišta kao i jačanje međunarodnih integracionih procesa, usloveli su i veću fleksibilnost i mobilnost tržišta rada. Kao posledica delovanja svih tih činilaca, industrijski razvijene zemlje prestaju da "uvoze" manje kvalifikovanu radnu snagu i sve više traže visokostručne kadrove, naučnike, istraživače. U to vreme tendencije opštih privrednih kretanja u prethodnoj Jugoslaviji poprimaju sve nepovoljnija obeležja. Društveni proizvod i nacionalni dohodak stalno opadaju. Ovi činioci podstakli su migraciju brojnih jugoslovenskih građana, među kojima je bilo dosta mladih i obrazovanih ljudi. I pored generalne zabrane zapošljavanja stranaca, u ovoj deceniji prosečno godišnje u inostranstvu zapošljavalo se oko 30.000 radnika iz bivše Jugoslavije.⁷

2. Jugoslovenski radnici u Nemačkoj do Drugog svetskog rata

Valja istaći i činjenicu da je u Nemačkoj bilo nekoliko desetina hiljada jugoslovenskih građana. Naime, krajem XIX veka "veće grupe Slovenaca i Hrvata našle su se u rudnicima rajnske oblasti".⁸ Uoči Prvog svetskog rata u rudarstvu i teškoj industriji Rajnsko-Vestfalske oblasti, radilo je oko 60.000 lica iz jugoslovenskih zemalja.⁹ Prilikom posete M. Stojadinovića Nemačkoj, u januaru 1938. godine, u nemačkoj štampi se ističe da u Rurskoj oblasti živo oko 40.000 jugoslovenskih državljana, "mahom rudarskih radnika". Mnogi od njih već kroz tri generacije žive u ovoj oblasti.¹⁰

Ovo jugoslovensko stanovništvo, koje živi u rajnsko-vestfalskoj industrijskoj oblasti, "poznato je u Jugoslaviji pod imenom 'Westfalische Slowenen (Vestfalski Slovenci)', ali "nisu svi Slovenci i ne žive svi u Vestfaliji". Njihov dolazak u ovo područje počinje "devedesetih godina XIX veka – uzima se da prvi kolonisti... u područjima između Hama i Duisburga dolaze 1883-1884. godine".

Dr Ljubomir St. Kosier navodi da tri četvrtine "vestfalskih Slovenaca" u Nemačkoj čine Slovenci iz današnje (tadašnje) Slovenije ("der Draubanschaft Jugoslawiens"), naročito iz područja "Trbowlje-Jesenitze". Ostatak čine Slovenci iz kranjskog i štajerskog dela Austrije, iz područja koja se graniče sa Italijom, ali ima i Hrvata iz Zagorja, a i Srba iz Bosne.¹¹

Najveće "jugoslovenske kolonije u rajnsko-vestfalskom industrijskom području su sledeće: Die grossten

sudslawischen Siedlungenim rheinisch-westfalischen Industriegebiet sind folgende: Gladbeck (1450 Sudslawen), Hamborn (1330), Meerbeck Oberhausen (300), Westhofen (290), Ferner sind noch bekannt: Ahien, Buer, Berge-Borbeck, Berghausen, Bertlich, Bramauer, Bergkamen, Borbeck, Bottrop, Boy, Brauch, Bovinhausen, Deiwig, Dorstfeld, Erie, Essen, Erkenschwik, Eving, Fintrop, Gelsenkirchen, Gerthe, Hassel, Hamborn-Marcloh, Holthausen, Habingrost, Horst, Horstmar, Herringen, Hordel, Ickern, Karnap, Kirchlinde, Konig – Ludwig, Krey, Lintfort, Lunen. Loheberg, Merten, Marl, Radbod, Rauxel, Runte, Rohlingausen, Sodingen, Sterkrade, Stoppenberg, Suderwih, Schonebeck, Unse, Fritz, Vorderort, Westerholt, Wishcerhofen.¹²

Interesantna je i činjenica da su tokom sezone poljoprivrednih radova u Nemačkoj odlazili jugoslovenski državljanima na privremeni rad. Njihov radnosocijalni status, kao i broj "iz godine u godinu" regulisan je na nivou dogovora između berlinske "Nemačke radničke centrale" i beogradskog "Centralnog odbora za posredovanje rada i Javne berze rada".

Još je 15. XII 1928. zaključen bilateralni ugovor u oblasti regulisanja radnopravnog položaja jugoslovenskih poljoprivrednih sezonskih radnika u Nemačkoj.¹³

Na primer, 1930. godine u Nemačkoj odlazi na privremeni rad 3.186 lica, a 1937. oko 5.000, mada je "taj broj bio i veći, jer, srpsko-hrvatsko-slovenački poljoprivredni sezonski radnici... i bez pasoša odlaze, te se ilegalno zapošljavaju"... (a što ostaje "statistički nepoznato").¹⁴

Članom 1. Sporazuma između Vlade Kraljevine SHS i Vlade Nemačke države o srpsko-hrvatsko-slovenačkim poljoprivrednim sezonskim radnicima se ističe: "Seljenje srpsko-hrvatsko-slovenačkih poljoprivrednih radnika ima sezonski karakter". 2. Vrbovanje, posredovanje i angažovanje srpsko-hrvatsko-slovenačkih sezonskih radnika obavljaju, po pravilu, sa nemačke strane, Nemačka Radnička Centrala, a sa srpsko-hrvatsko-slovenačke strane, Centralni Odbor za Posredovanje Rada i Javne Berze Rada".¹⁵

Ili, članom 1. Ugovora između Kraljevine SHS i Nemačke Države o socijalnom radu, navodi se: "Srpsko-hrvatsko-slovenački državljanima u Nemačkoj i nemački državljanima u Kraljevini SHS izjednačuju se sa domaćim radnicima odnosno nameštenicima u pogledu primanja koja proističu iz osiguranja za slučajeve: bolesti, nesreće, iznemoglosti, srpsko-hrvatsko-slovenačkog penzionog osiguranja nameštenika" i nemačkog osiguranja nameštenika, srpsko-hrvatsko-slovenačkog osiguranja rudara kod bratinskih blagajna i nemačkog osiguranja rudara.¹⁶

(Nastavlja se)

Napomene:

1 Dr Lj. Kosier, Die Slowenen in Rheindland-Westfalen, in: Gross Deutschland un Jugoslawien, Wien – Leipzig, 1939, s. 90-93.

2 A. D. Naši u Nemačkoj, Jubolarni zbornik života i rada Kraljevine SHS 1918-1928, knj. II, Beograd, 1929, str. 775-776; L. Trnjegorski navodi da je "od ukupno 1.113.500 građana izvan granica Jugoslavije u Nemačkoj bilo 50.000 jugoslovenskih iseljenika". L. Trnjegorski, Jugoslovenske manjine u inostranstvu, Beograd, 1938, str. 8.

3 Vidi: Sporazum između Vlade Kraljevine SHS i Vlade Nemačke Države o srpsko-hrvatsko-slovenačkim poljoprivrednim sezonskim radnicima, Berlin, 15. XII 1928, "Službene novine Kraljevine SHS", 1929, br. 220-XCIII, str. 1835-1849.

4 V. Šetvig, Povratak jugoslovenske ekonomske emigracije 1945-1951, Beograd, 1953, str. 13-15; I. Čizmić, Doseljavanje, struktura i položaj naših iseljenika u prekomorskim zemljama, Teme o iseljenuštvu, sv. 5, Centar za istraživanje migracije, Zagreb, 1976.

5 Vidi: Izjava šefa Štaba za reparaciju pukovnika Petra Kleuta – Preko 330 hiljada zarobljenika, interniraca i radnika vratilo se u otadžbinu, "Politika", 6. X 1945, str. 4; Dr Milan Bartoš, Nemačka dugovanja Jugoslaviji, "Borba", 10. VIII 1955; Rešenje o završetku repatrijacije iz Nemačke i Norveške, Službeni list FNRJ, 1946, br. 34, str. 386; B. Pavlica, Itanje izbeglica i raseljenih lica, u: Sporna pitanja jugoslovensko-nemačkih odnosa 1945-1990, Beograd, 1998, str. 11-14.

6 O položaju jugoslovenskih radnika u SR Nemačkoj do kraja osamesetih godina vidi šire: I. Baučić, Poreklo i struktura radnika iz Jugoslavije u SR Nemačkoj, Zagreb, 1970; Bilen-Katunarić, Jugoslovenski radnici u trima empirijskim istraživanjima u SR Nemačkoj, Rasprave o migracijama, sv. 5, Zagreb, 1974; E. G. Drettakis, Jugoslovenska migracija u SR Nemačku i iz SR Nemačke 1962-1973, Zagreb, 1975; Otmar Nikola Haberl, Die Abwanderung von Arbeitskräften aus Jugoslawien, München, 1978; B. Pavlica, Jugoslovenski radnici u SR Nemačkoj, Smederevo, 1988.

7 Dr Ljubica Srdić-Đaković, Razvoj jugoslovenskih spoljnih migracija, "Jugoslovenski pregled", 1995, sv. 3, str. 69.

8 V. Grečić, Savremene migracije radne snage u Evropi, Beograd, 1975, str. 194.

9 A. D., Naši u Nemačkoj, Jubilarni zbornik života i rada Kraljevine 1918-1928, Beograd, 1929, knj. II, str. 775-776.

10 Najzad, poseta g. dr Stojadinovića u Rurskoj oblasti pružila je priliku za manifestovanje nacionalne svesti mnogobrojne jugoslovenske kolonije u Ruru. U Rurskoj oblasti živi oko 40.000 naših sunarodnika... Jugoslovenska kolonija u Esenu i Diseldorfu priredila je Stojadinoviću srdačan doček...". Cit. "Politika", 21. I 1938.

11 Lj. Kosier, Die Slowenen in Rheinland-Westfalen, in: Grossdeutsch Ind und Jugoslawien, Wien-Laipzig, 1939, s. 90-91.

12 Lj. Kosier, nav. delo, str. 93.

"U Nemačkoj postoji naša kolonija u Vestfalsko-Rajnskoj oblasti. Pre rata u Nemačku su se uveliko iseljavali naši radnici iz Slovenije i Like. Na svršetku rata bilo je u vestfalskim rudnicima oko 60.000 naših ljudi. Za vreme okupacije Rura ti su iseljenici dospeli u težak položaj. Zbog toga je otvoren naš konzulat u Diseldorfu. Ministarstvo Socijalne politike davalo je svakom potrebne putne troškove za povratak u zemlju. Ali naši radnici su i dalje ostajali u Nemačkoj ili prelazili u Francusku i Belgiju. Statistika nemačkog ministarstva rada beleži ukupno oko 6.000 naših radnika. Ova cifra je mnogo veća, kad se uzme u obzir da nemačke vlasti osmatraju mnoge naše podanike još uvek za austrijske podanike.

Ova kolonija ima dva društva: Svezu Slov.-Kat. Društava i Društvo Jugoslovenskih Potpornih Društava. Sveza je po broju organizovanih članova vrlo jaka organizacija. Osnovana je na verskoj osnovi i u poslednje je vreme dosta aktivna u prosvetnom i kulturnom radu, ali se malo brine o socijalnim problemima. Druga je organizacija mnogo slabija po broju članova, a bavi se socijalnim problemima..."

Cit. po: A. D., Naši u Nemačkoj, Jubolarni zbornik, života i rada Kraljevine SHS 1918-1928, knj. II, Beograd, 1929, str. 775-776.

13 Službene novine Kraljevine SHS, 1929, br. 229-XCIII, str. 1838.

14 Vidi: Sporazum između Vlade Kraljevine SHS i Vlade Nemačke Države o srpsko-hrvatsko-slovenačkim poljoprivrednim sezonskim radnicima, Berlin, 15. XII 1928, "Službene novine", 1929, br. 220-XCIII, str. 1835-1849.

15 Službene novine, 1937, br. 239-LXXII, str. 1673.

16 Službene novine, 1929, br. 229.XCIII, str. 1835.

Dragocena građa

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

FARUK DIZDAREVIĆ, GAJRET U PRIBOJU, ZAVIČAJNI MUZEJ, PRIBOJ NA LIMU, 2004, 167.

Poznat je, odavno, veliki doprinos kulturno-prosvetnog društva GAJRET prosvetivanju i emancipaciji muslimanskog stanovništva, pretežno na području Bosne i Hercegovine.

Podsetimo. Gajret je osnovan 1903. godine u Sarajevu. Njegov prvi predsednik bio je dr Safvetbeg Bašagić, poznati bosanski intelektualac. U početku, osnovni cilj ovog društva bio je školovanje i potpomaganje muslimanske mladeži. Kasnije će, međutim, ono razviti razne oblike prosvetne, kulturne i društvene aktivnosti, ne samo u Bosni i Hercegovini već, od 1918. godine i u ostalim krajevima države (Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevine Jugoslavije).

Ovog puta, trudom veoma zaslužnog istoričara Faruka Dizdarevića, u monografiji Gajret u Priboju, najdetaljnije je istražen njegov učinak u Sandžaku u periodu od 1920. do početka Drugog svetskog rata, kada nestaje sa istorijske pozornice.

Relativno bogata nova gradnja omogućila je autoru da svestrano osvetli aktivnost Gajretovih pododbora, odnosno odbora u Sandžaku, prvenstveno u Priboju. Među Gajretovim članstvom tu se nalazio i veliki broj nemuslimana, a i priličan broj djaka i studenata pravoslavne, katoličke i jevrejske vere školovan je uz pomoć ovog Društva. Fokusirajući se na Priboj, Dizdarević nam, istovremeno, štedro nudi i obilje dragocenih podataka o samoj prošlosti ovog grada u međuratnom periodu, njegovoj kulturnoj, privrednoj i socijalnoj istoriji. Tu su, takodje, i vredni podaci o stanovnicima Priboja, poznatijim porodicama, kao i o međjuverskim odnosima. Nikako nije zanemarena ni nacionalno-politička orijentacija Gajreta u periodu delikatnih međjunacionalnih odnosa njegovog stanovništva različitih vera. Uz to, Gajret se već tada zalagao za evropsku opciju – opredeljenje koje, nažalost, ni sada nije većinsko na našim prostorima.

Last but not least doprinos Gajreta emancipaciji ženskog dela muslimanske populacije je nemerljiv. Utoliko više, što se i sada, i to usred Evrope, lome koplja oko (ne)pokrivanja žena, a one su, još tridesetih godina prošlog veka, u jednoj zaostaloj sandžačkoj kasabi, išle u školu, glumile u pozorišnim predstavama zajedno sa muškarcima, slikale se s njima, čak, pomalo, terale i modu.

Knjiga je pisana lepim jezikom i stilom (uz naučni aparat i rezimee na engleskom i nemačkom), bogato je ilustrovana i dokumentovana, pa će svim budućim istraživačima prošlosti ovog područja biti svakako nezaobilazno štivo.

Iz memorandumske riznice

PIŠE: RADE VUKOSAV

U feljtonu "Istina o Bosni i Hercegovini", od 9. do 26. januara 2005. godine, autora Mitra Miljanovića, objavljenom u "Politici", ništa novo. Staro guslanje i ubijanje Bosne. Politička terminologija iz riznice Memoranduma SANU, Miloševićevih i paljanskih masmedija, čija obmana u glavama pojedinaca još nije prestala. Uglavnom se govori o stalnoj ugroženosti nas Srba od strane drugih i tamo "njihovim" isključivim krivicama za sve naše nedaće. Na udaru su muslimani Bošnjaci, Hrvati, Broz, Vatikan... Cilj teksta je da se ospori pravo Bosni i Hercegovini (BiH) na potpunu suverenost, na svoju istoriju, na svoj jezik, a posebno se osporava pravo Bošnjaka na nacionalnost, a uz to i Crnogoraca i Makedonaca: s kojim pravom neko može osporavati nekome da se izjašnjava za ono što jeste? Tvrdi se da "nije bilo bratstva i jedinstva". Trebamo znati da je BiH u bivšoj SFRJ bila najuzornija republika u kojoj građani nisu znali šta je to nacionalna manjina. Da su pomračeni umovi zastrašivanjem, ksenofobičnom mržnjom, zločinima i agresijom tamo napravili šest nacionalnih manjina. Osporava se bosanski jezik, a time i Bosna. Izričito se osporava valjanost bečkog "Književnog dogovora" što su ga utvrdili Vuk Karadžić, Đura Daničić i hrvatski Ilirci 1850. godine i vraćaju nas u XIX vek. Po tome je u BiH sve srpsko ili hrvatsko, a ignoriše se da su i be-ha Srbi i Hrvati i Bošnjaci – autohtoni Bosanci i Hercegovci, a njihov jezik – štokavski, u Beču 1850, uzet za zajednički književni jezik na štokavskom jezičkom području. Be-ha muslimane Bošnjake nabeđuju da se sami identifikuju sa Turcima, što je neistinito, jer Bošnjaci nikad nisu primili turski jezik niti pristali na turski jezik u administraciji, a turcizama ima koliko i u Srbiji: U stalnom otporu i odbojnosti prema Osmanlijama, vodili su česte borbe. Dobro su zapamtili kaznene ekspedicije Abdurahman paše, paše Latasa i drugih. Husein kapetan Gradašćević je, sa svojim Bošnjacima, teško porazio sultanovu vojsku na Kosovu kod Lipljana 1831. godine. Tražio je od kneza Miloša Obrenovića savez da zajedno proteraju Osmanlije. Nije naišao na razumevanje. Sultan Bosnu nije mogao umiriti, pa je na Berlinskom kongresu 1878. donet odluka da se mandat nad BiH da Austriji. Prilikom austrijske okupacije, Bošnjaci, Srbi i Hrvati su dali žestok otpor.

Zloglasna Handžar divizija je u II svetskom ratu formirana nakon velikih četničkih zločina u BiH, a postojala je kratko, kada se pobunila i raspala. U II svetskom ratu su Bošnjaci imali svoje partizanske brigade, i još su brojno prilazili i popunjavali i druge partizanske jedinice. Pisac ovih redova je bio ratni

komandir čete u 17. krajiškoj NO udarnoj muslimanskoj brigadi – kao jedini Srbin u toj četi. Od 106 boraca koji su prošli kroz četnu, niko nije mobilisan, svi su došli dobrovoljno. Bilo je i Hrvata i Slovenaca i 1 Crnogorac. Među njima je bilo 12 dečaka od 12 do 16 godina, pa i mali Branko Božić, Slovenac iz Trsta. I Jan Kral, Čeh iz Brna. Borili su se protiv fašista i za Jugoslaviju. Mi Srbi smo išli u partizane zato što nam je pretila ustaška kama i jame, a brojni Muslimani i Hrvati da bi se borili protiv okupatora na strani svojih komšija Srba. To je nešto što treba posebno ceniti.

Ova odavno ofucana "filozofija" iz feljtona potiče iz našeg kompleksa da je sve srpsko, da su svi "postali od Srba", da mi Srbi možemo opstati samo tamo gde smo vladajuća nacija, pa makar nas bilo i pet posto; u protivnom smo ugroženi. "Gde god ima srpskih grobova, tu je Srbija". Ne mirimo se da budemo građani zemlje koja to nije Srbija. Opija nas i kompleks "srpskih zemalja" van granica Srbije; te da smo mi svakog oslobodili (od čega?) i da smo bezgrešan narod. Pa ipak smo uvek "u gubitku". Svaki narod, u izvesnoj meri, ima kompleks vikticitizma (victima, grč. lat. – žrtva), a kod nas Srba je to preterano izraženo, posebno u dotičnom feljtonu u kome sve vrvi od ksenofobije i nepravde prema nama.

Alija Izetbegović je, kaže se u feljtonu, pre svih osnovao SDA stranku, što je istina. Precutkuje se da se pre toga, 1988. godine dogodilo Miloševićovo "događanje naroda" sa masovnim mitinzima i uzvicima "Hoćemo oružje!", "Ko to kaže, ko to laže Srbija je mala, nije mala nije mala, tripud ratovala. I opet će, i opet će, aku bude sreće!". Urlalo se i uz bubnjeve i trube "Marša na Drinu". Ovi su se mitinzi 1989. i 1990. prelili preko Drine i Save u Hrvatsku i u BiH, sa Miloševićevim slikama i transparentima "Ovo je Srbija!", te uzvicima "Čuvajte se muslimani, nema Tita da vas brani!", "Od Šipova pa do Janja, neće biti muslimana!". A pre toga je donet Memorandum SANU. Sve je to izazvalo strah kod nesrba. Hrvati i Muslimani nisu bili toliko slepi da ne prozru da je to psihološka priprtema za rat. Tim postupcima je Milošević izazvao strah i revolt kod Hrvata i Bošnjaka i na vlast doveo u Hrvatskoj Tuđmana i u BiH Aliju; Alija jeste bio kleronacionalista, za što je odležao u zatvoru, a nije, poput Ćosića, govorio da "narodi ne mogu zajedno". I u vojsci i u civilnoj vlasti je imao i Srba i Hrvata, dok Karadžić nije imao nikog osim Srba. Za sve trajanje rata, predsednik Skupštine BiH je bio Srbin, Miro Lazović. Trebinjski su Muslimani ratovali na strani Karadžića, što im nije pomoglo – da budu proterani su sa svojih ognjišta.

Rat za nove granice planiran je od strane Miloševićeva režima; planiran, režiran, insceniran i vođen. Muslimani ga nisu mogli "prvi početi", jer su karadžićevci i JNA imali više teškog oružja nego Muslimani pušaka. Moramo biti objektivni. Ubistvo srpskog svata u Sarajevu se dogodilo 1. marta 1992. godine, a pet meseci pre toga (oktobar 1991) je spaljeno bosanskohercegovačko selo Ravno, još ranije je ubijen Vukovar, potom Konavli, pa razaran Dubrovnik... U feljtonu navedeni "historijski sporazum" između Miloševića i Zulfikarpašića nije uspeo, pošto se nije moglo ići preko kritične crte. BiH se borila sa suverenost kao i ostale republike. A kako bi se nesuverena BiH mogla ravnopravno dogovarati o svom statusu sa suverenom Srbijom i ostalima? Karadžić u svojim

enklavama nije dozvolio referendum za suverenu i celovitu BiH, a van tih enklava Srbi su glasali, većinom "za".

Sa Miloševićevom državom ne mogu ni Crnogorci. Kasno smo ukopčali ko je Milošević. Dogovorio se sa Tuđmanom o podeli BiH, kao što su Hitler i Staljin delili Poljsku. Agresija na BiH je nazvana "građanskim ratom", što se ne može braniti ni odbraniti. Miloševićev režim je postao vlasnik i gospodar nad JNA i podelio ju je na tri vojske: Martićevu, Karadžićevu i Vojsku SR Jugoslavije. Tim su ratovima unesrećeni prekodrinski i prekosavski Srbi kao nikad u istopriji. A po Miloševiću "smo pobedili".

Izmišljotine o Brozu da je zapostavljao i unazadio Srbe i Srbiju je zlobno iskaljivanje mržnje prema Titu i prljavo klevetanje. Nikad Srbi, niti drugi, nisu bolje ni sigurnije živeli, niti će ove generacije dostići onaj stepen sigurnosti kao u Titovo doba. Samo je Dunav, za njegova života, premošten na jedanaest mesta, računajući i dve brane na Đerdapu, a za ostale reke da i ne brojimo. Izgrađene su moćne elektrane i dalekovodi, asfaltirani putevi, elektrificirana železnica, podignuta industrija sa visokom stopom zaposlenosti, škole, fakulteti, univerziteti, bolnice i sanatorijumi, zdravstveno osiguranje. Nekoliko miliona građana Srbije se uselilo u konforne stanove. Sela i gradovi su potpuno izmenili oblik i način života. Od sada nikad radnik neće dobiti stan. A zaposlenje i platu? Bilo je i grešaka, što treba pošteno priznati; Titu se pripisuje krivica za srbijanske žrtve na Sremskom frontu 1945. Za veliko žaljenje jeste, ali se ne spominju više od sto puta brojnije žrtve crnogorskih, hrvatskih i bosanskih partizana svih nacionalnost, pa slovenskih, makedonskih i drugih. Neumesno je žrtve stavljati na kantar, ali podsetimo da je srbijanski Generalštab u I svetskom ratu, pred povlačenje preko Albanije, mobilisao 32.000 mladih nejakih dečaka, pa su mnogi od njih ostavili kosti u gudurama Albanije, a najveći broj ih je sahranjen u "Plavu grobnicu" kod ostrva Vido. Od 32.000 mobilisanih samo ih je 5.000 preživelo Albaniju i Vido. Ali, to nije učinio neki Broz, nego naši đenerali koji su imuni od kritikovanja. Kakva glupost je navedana kad se tvrdi da je Broz naredio ubijanje, s leđa, Srbina Blagoja Parovića na frontu u Španiji. Ubili su ga oni koji su izbrisali nazive njegovih ulica kod nas. Sramota! Što partizani nisu oslobodili Jasenovac? Ko imalo ima vojnog znanja ne treba mu to objašnjavati. Pitamo, što ga nisu oslobodili četnici? I oni su bili nekakva "vojska". Broz je, kažu, poubijao mnoge Srbe, a Tuđman kaže da je poubijao Hrvate. Stalno spominju Blajburg. I "naši" i "njihovi" broju poginulih dodaju dve ili tri nule, već kako gde odgovara.. Za kažnjene koljače i potkazivače kažu da su poubijani Srbi. Oni nisu ni Srbi ni ljudi nego zločinci. Samo na Banjici, Jajincima su nemački okupatori poubijali preko 80.000 ljudi. Većinom su ih "naši" privodili i predavali Nemcima, oni koje neki nazivaju Srbima. "TITO JE ŠTITIO USTAŠE, A UBLJAO SRBE", kažu naši nacionalisti, "TITO JE ŠTITIO ČETNIKE A UBLJAO HRVATE," kažu hrvatski nacionalisti. Pitamo, ŠTA JE ISTINA? Ne mogu se negirati ni nevine žrtve od strane partizana, ali neuporediv manji broj od onih što su fašti poubijali.

O bombardovanju "samo srpskih gradova", od strane strateške avijacije zapadnih saveznika u Drugom svetskom

ratu neistinito se tvrdi da su samo naši gradovi razarani. Bombardovani su i Sarajevo, Vinkovci, Bosanski Brod, Slavonski brod, Mostar, Konjic je 18 puta bombardovan, Split, sa mnogo žrtava. Zadar je srađen sa zemljom, A bombardovan je čak i Zagreb. Ovo nije ni pravdanje ni prepirka, nego podsećanje na surovi i žalosnu istinu. "Partizani su se borili za vlast", kaže se u feljtonu. Osnovni cilj partizanske borbe je bio oslobodjenje od okupatora, što je i postignuto zajedničkom pobedom sa saveznicima. Pa, neće valjda, posle popbeđe, hrvatski partizani predati vlast ustašama, a srpski, četnicima. Zato su 11. 11. 1945. održani prvi tajni izbori na ovim prostorima. Zbog velike popularnosti partizana kao oslobodilaca, oni su pobedili. Priče o nekim OLOVNIM GLASAČKIM KUGLICAMA su zlonamerno izmišljene. Glasačke KUGLICE SU BILE GUMENE, veličine lešnika, sa reljefom državnog grba sa pet buktinja. Prvi put u našoj istoriji su glasale i žene. Niko nije smeo naoružan prići biralištu, pa tvrdnja o nekom policajcu pored kutije puka je laž. Mladim generacijama se, nažalost, iznose puke izmišljotine o Brozu i partizanima. Pa čak i to da je "Broz išao u Vatikan papi da se, kao katolik, ispovedi". Tito, materijalista i ateista – papi na ispoved. Primitivna glupost!

O spontanom ustancima naroda, još u junu 1941. je istina. Narod je ustao da se zaštiti od ustaških jama, koji nusu organizovali ni partizani ni četnici. Komunisti su bili sposobni da ustanike povežu i organizuju u borbenne partizanske odrede, brigade, divizije, korpuse, armije. Disciplina je bila čelična. Da je neki borac ma i kamen bacio na nečiju bogomolju, bio bi streljan. Četnici su bili rasute horde kojima su zapovedale samozvane mesne "vojvode" i činili zločine nad svojim i drugim narodima. Po njima bi ustaše i okupatori brzo slomili selo po selo, opštinu po opštunu... Mogli su opstajati samo u zavetrini partizana koji su za sebe vezali sve fašističke snage. Draža Mihailović je bio pogrešna ličnost na poverenom mu zadatku; ni politički pametan ni vojnički spsoban. Pred savezničkim misijama je glumio neki otpor okupatorima. Onako nemoćan i neuravnotežen, taktizirao je i sa saveznicima i sa okupatorima – pa ko pobedi. Od njegove zaštite srpskog naroda od fašista u BiH i Hrvatskoj – neka nas Bog sačuva.

Pisac ovih redova je bio živi svedok bitke na Neretvi i video svu bedu četničkog poraza koji su se borili na strani okupatora i štitili Talijane, Nemce i ustaše od partizana.

Za one koji su se 1948. izjašnjavali sa Informbiro (IB) i za Staljinovu čizmu, trebao je zatvor, ali ne i mučenja koja su činjena, što je za osudu. Zatvorenika je bilo svih nacionalnosti, a ne samo Srba, kako se tvrdi u feljtonu. Bilo je među njima i nevinih koje su oklevetali zavrbovani agenti IB, što je za žaljenje. Mnogi klevetnici su kasnije otkriveni kao agenti IB. Mnogo čega je još natrunjeno u tom feljtonu, na šta je izlišno odgovarati.

Nemojmo od Srba praviti čudake, a od Srbije strašilo za susede.

Moramo se opametiti ili ćemo i dalje propadati.

Zataškavanje istine o tragediji

PIŠE: SULEJMAN HASANOVIĆ

Tek se stižala buka i nezadovoljstvo o pogibiji dvojice vojnika u Topčideru u očekivanju pravde kod civilnih sudova pošto je na njih prešla nadležnost vojnog pravosuđa, kad je prvog dana nove godine osvanula vijest o novoj tragediji. U kasarni u Kraljevu pronađen je mrtav vojnik na stražarskom mjestu. I kako to obično biva, "istraga je u toku" a saopštenje će biti naknadno dostavljeno javnosti.

O pogibiji moga sina nije bilo nikakvog saopštenja, pa čak ni porodica nije mogla dobiti detaljnije informacije i pored upornog insistiranja kod vojnih vlasti. Tek nedavno obaviješteni smo da je moj sin poginuo bez svoje krivice prilikom obavljanja redovnih vojnih zadataka.

Zapravo, moj sin, Sasanović Demal, iz VP 1365-5 Raška poginuo je dana 27. 02. 2004. godine u krugu vojnog objekta "Mljekara" u Sjenici, tako što je na njega naletio vojni kamion bez vozača i prignječio ga uz kamion kojim je bio zadužen moj sin. Prije nego što je kamion naletio na mog sina desetar po ugovoru Miljković Nebojša iz iste vojne pošte ostavio je upaljen kamion TAM 110 KA 35-23, navodno sa podignutom ručnom kočnicom, ali bez obezbeđenja, kada kamion nije u pokretu. Prema njegovoj izjavi u istrazi od 01. 03. 2004. godine Miljković je priznao da nije bio zadužen sa kamionom TAM 110 KA 35-23 koji je udario u mog sina i kritičnog dana nije imao sredstva za obezbeđenje kamiona koji nije u pokretu. Takođe je dodao da mu Radulović Vladan, vodnik I klase nije obrazložio zašto je kritične prilike morao da upravlja kamionom koji je udario u mog sina.

Pošto je sve bilo obavijeno misterioznim ćutanjem Vojske, odlučili smo da saznamo punu istinu o pogibiji moga sina. Preko našeg advokata dobili smo podatak od vojnog tužioca u Podgorici da je protiv Miljković Nebojše pokrenut krivični postupak za krivično djelo teško djelo protiv opšte sigurnosti iz čl. 194. st. 4, u vezi čl. 187. st. 4, u vezi st. 1. Krivičnog zakona Srbije. Ali, ni tada nismo dobili pismene dokaze o toku predkrivičnog i krivičnog postupka. Isti su nam dostavljeni po nalogu predsjednika Državne zajednice Srbija i Crna Gora gospodina Svetozara Marovića, kome sam se takođe pismeno obratio, tražeći punu istinu o pogibiji moga sina. Dokazi su mi dostavljeni pred kraj prošle godine.

Nisam mogao da vjerujem svojim očima, da je zapisnik o uviđaju sastavio kriminalistički tehničar, stariji vodnik prve klase Petrović Njegoš, koji je istovremeno uradio kriminalističko-tehničku dokumentaciju i skicu lica mjesta, jer uz svo uvažavanje tog lica, radilo se o teškoj tragediji, tako da je uviđaj morao obaviti istražni sudija vojnog suda.

Na tehničkom pregledu koji je obavljen sutradan, tj. 28. 02. 2004. godine utvrđeno je da je kamion TAM 110 KA 35-23 koji je ostvario kontakt sa mojim sinom bio tehnički neispravan.

Pored toga, rješenje o sprovođenju istrage donijeto je tek

20. 10. 2004. godine, što znači osam mjeseci od dana pogibije moga sina. Postavlja se pitanje, zašto se čekalo toliko vremena, kada su svi podaci bili dostupni i poznati vojnim istražnim organima?

Iz ponašanja Vojske u ovom slučaju jasno se vidi njena neodgovornost i nemarnost, ne samo u pogledu održavanja voznog parka, nego i u ponašanju starešinskog kadra. Gdje su bile ostale starešine toga dana, poručnik Šečković, potpukovnik Damjanović i pukovnik Stević, kad su dozvolili da im u sred bijela dana, na očigled starog vodnika I klase Radulović Vladana pogine vojnik kojeg je porodica povjerala Vojsci i državi? Ostaviti neispravan i neobezbijeden upaljen kamion na nizbrdici pred mladim vojnicima nije samo zločin desetara Miljkovića, nego i starešinskog kadra koji su ništa manje odgovorni za ovu tragediju.

Koliko ja znam, nijedan od pomenutih starešina nije pozvan na odgovornost, jer, čini mi se, to nema ko da uradi. Sva odgovornost se svodi na premeštanje starešina iz jednog mjesta u drugo, sa svim pravima i prinadležnostima koje su i ranije imali.

Dok nestaju mladi životi u mirnodopskim uslovima i postupak odgovornosti dugo traje, gubi se povjerenje u Vojsku koja je nekada na ovim prostorima bila ideal pravde, poštenja i patriotizma.

Krajnje je vrijeme da se Vojska konsoliduje prema mjeri i zahtjevima modernog vremena.

U svakom slučaju, tražim da svi oni koji su odgovorni za smrt moga sina snose zakonske posledice, jer to će biti najbolja opomena za budućnost, da se ovakve tragedije više ne dešavaju.

(U prilogu: dopuna uvjerenja vojne pošte Raška 1365 br. 1756-3 od 20. 12. 2004. godine)

ВОЈНА ПОШТА
1365 РАШКА
Број 1756-3
20. децембар 2004 г.
РАШКА

На основу члана 81. Закона о основним правима бораца, војних инвалида и породица палих бораца (Службени лист СРГ број 24/98), након спроведеног поступка а по службеној дужности, ВП 1365 Рашка, издаје:

ДОПУНУ УВЕРЕЊА о околностима под којима је напустила смрт војника

ХАСАНОВИЋ Сулејмана ДЕМАЛ, војник, на одслужену војног рока у ВП 1365-5 Рашка, рођен 14 новембра 1984. године у Тутину, општина Тутин, Република Србија, са станом у улици Загарској 24, 36300 Нови Пазар, ЈМБГ 1411984784310, настрадао је 27. фебруара 2004. године прilikом извршавања редовних планских задатака у јединици.

Опис догађаја:

Хасановић Демал, војник на одслужену војног рока у ВП 1365-5 Рашка, вршио службу и извршавао планиране задатке 27.02.2004. године, око 13,55 часова у ГМ Сјеница, без своје кривине, задобио је тешке телесне повреде. После повременог пребачен је у најближи медицински центар у Сјеници, а затим у медицински центар у Новом Пазару. У току операције змијеновани је преминуо око 16.30 часова.

Уверење се издаје породици погинулог припадника Војске Србије и Црне Горе ради тонављања поступка пред надлежним органом Општинске управе Нови Пазар, ради остваривања права предвиђених Законом и у друге сврхе се не може употребити.

ИМЗР

Достављено:
породици, уз повратницу
ЗСОВО
оригинал ВП 1365, РК